

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bir Millet Uyanıyor: 14

Kuran: Attilâ İlhan

küresel kapitalizmin girdabında türkiye

Tevfik Çavdar

Bir Millet Uyanıyor Dizisi: 14

TEVFİK ÇAVDAR

KÜRESEL KAPİTALİZMİN GİRDABINDA TÜRKİYE

BİLGİ YAYINEVİ

ISBN 975 - 22 - 0191 - 1
2006. 06. Y. 0105. 3104

Birinci Basım
Kasım 2006

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Caddesi, No: 46/A, Yenışehir 06420 / Ankara
Tlf : (0-312) 434 49 98 - 434 49 99 - 431 81 22
Faks: (0-312) 431 77 58

İstanbul Temsilciliği

İstiklâl Cad., Beyoğlu İş Mrk. No: 365, A Blok, Kat: 1/133 Beyoğlu 80070 / İstanbul
Tlf : (0-212) 244 16 51 - 244 16 53
Faks: (0-212) 244 16 49

BİLGİ KİTABEVİ

Sakarya Caddesi, No:8/A, Kızılay 06420 / Ankara
Tlf : (0-312) 434 41 06 - 434 41 07
Faks: (0-312) 433 19 36

BİLGİ DAĞITIM

Narlıbahçe Sokak, No: 17/1, Cağaloğlu 34360 / İstanbul
Tlf : (0-212) 522 52 01 - 520 02 59
Faks: (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr

kapak: bilgi yayınevi

**Bu kitabın yayın hakkı, yazarıyla
yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi'ne aittir. Kaynak
gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz;
yayınevinin yazılı izni olmadan radyo ve
televizyona uyarlanamaz; oyun, film,
elektronik kitap, CD ya da manyetik bant
haline getirilemez; fotokopi ya da
herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.**

**baskı: canteğin matbaacılık
yayıncılık ticaret ltd. şti.
(0-312) 384 34 35 - 384 34 36**

Değerli Okur,

"...Batı ittifakı ve NATO üyeliğinden bu tarafa, 'sistem', ekonomiden kültüre, savunmadan eğitim ve öğretime, bütün 'ulusal' kalelerimizi düşürmek peşindedir; 'dil'ini ve 'dinini' açık açık, göstere göstere, dayatmaya başlamıştır..." diyen usta yazarımız **ATTİLA İLHAN**'ın yönetiminde hazırlanan **Bir Millet Uyanıyor** dizisi, **Türkiye Cumhuriyeti**'ni korumak ve savunmak kararlılığında olan herkes için, yayınevimizin önemli bir kültür hizmetidir.

Hangi kesimden olursak olalım, 'teslim olmamak' için, biraraya gelmek, ortak bir direnişe yönelmek, millet olarak uyanmak zorundayız. Bu dizi, bizi uykumuzdan uyandırmak amacıyla, "**karakterleri hürriyet ve istiklal olan**" değerli insanların çalışmalarından oluşmaktadır.

Dizinin on dördüncü kitabı "**KÜRESEL KAPİTALİZMİN GİR-DABINDA TÜRKİYE**", **TEVFİK ÇAVDAR** tarafından kaleme alındı.

"Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en ciddi bunalımını yaşıyor. Günümüzün vaziyet ve 'manzara-i umumiye'si Mustafa Kemal'in, 19 Mayıs 1919'daki tanımına pek uygun. (...) Ülkenin bugünkü durumuna neden olan virüs temelde, uyguladığımız iktisadi politikalarımızın içine bir kama gibi saplanan, 'serbest piyasa' ya da 'pazar ekonomisi' masalıdır. (...) 'Gelin milletçe uyanalım' haykırışı şimdilerde afaki tutuyor. Ama nasıl bir uyanış olmalı bu? Birinci TBMM'nin 'Halkçılık Bildirgesi'nde altını çizdiği doğrultu, yani 'emperyalizme ve onu yaratan kapitalizme karşı olmak' ilkesi tek yoldur."

Yayınevimiz, **Türkiye Cumhuriyeti**'nin geleceğinden kaygı duyan ve "**bir şeyler yapılmalı**" diyen herkes için, bu çalışmayı sunmaktan gurur duyar.

BİLGİ YAYINEVİ

"BİR MİLLET UYANIYOR"

Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinden kaygı duyan ve
"bir şeyler yapılmalı" diyen herkes için **Attilâ İlhan**'ın yönetiminde
hazırlanan kültür dizisi

Bir Millet Uyanıyor – 1

Bir Millet Uyanıyor

Bir Millet Uyanıyor – 2

Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık - Suat İlhan

Bir Millet Uyanıyor – 3

Batılı İşçi Sömürüye Ortak - Yıldırım Koç

Bir Millet Uyanıyor – 4

Göz Göre Göre Kapana Düştü Türkiyem - Sadi Somuncuoğlu

Bir Millet Uyanıyor – 5

Küresel Haçlı Seferi - Arslan Bulut

Bir Millet Uyanıyor – 6

'Avrupa Birliği' Çıkılmaz Sokak - Erol Manisalı ve Öğrencileri

Bir Millet Uyanıyor – 7

Ölüm Dağları Bekler "Cudi Dağı" - Abdullah Açar

Bir Millet Uyanıyor – 8

Mankurtlaşan Türkiye - Sinan Aygün

Bir Millet Uyanıyor – 9

Şu Değişen Dünya - Yıldız Sertel

Bir Millet Uyanıyor – 10

Türkiye'de Amerikan Misyonerleri - Ali Rıza Bayzan

Bir Millet Uyanıyor – 11

Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları - Ümit Özdağ

Bir Millet Uyanıyor – 12

Küresel Terör ve Türkiye - Nurullah Aydın

Bir Millet Uyanıyor – 13

Avrasyacılık / Türkiye'deki Teori ve Pratiği - Mehmet Perinçek

Bir Millet Uyanıyor – 14

Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye - Tevfik Çavdar

İ Ç İ N D E K İ L E R

Öndeyiş	11
1. Ekonomik Liberalizm ve Yarı Sömürge Oluş	13
2. Kurtuluştan Sonraki İlk Saldırı: İzmir İktisat Kongresi'nde Liberal Ekonominin Etkinliği	27
a) Unutturulmaya Çalışılan "Kuvayı Milliye" Bilinci	27
i– Emperyalizme Karşı Olmak	28
ii– Tam Bağımsızlık	29
iii– Misak-ı Milli Ruhu	30
iv– Halkçılık Yaklaşımı.....	31
v– Katılımın Gerekliliği.....	32
b) Lozan Barışında Yazılı Olmayan Tavizler	33
c) 20'li Yıllarda İnkılabın Sorunları ve Salınımı.....	43
i– Hukuk Reformu	44
ii– Banka, Tarım ve Sanayileşme Sorunu	45
iii– Demiryolu ve Millileştirme Politikası.....	49
3. Ekonomide Kendine Yetme Çabaları ve Savaş Yılları	55
a) 1929 Ekonomik Bunalımı Türkiye İçin Bir Fırsat Olabildi mi?	55
b) Yapay Siyasal Liberalizmden İdeolojik Katılığa.....	57
c) İktisadi Politika Arayışları ve Sovyet Devrimi	58

d) Bağımsız Ekonomi Politikasının İlk Kazanımları	65
i– Ulusal Para ve Kredi Sisteminin Temeli: Merkez Bankası'nın Oluşturulması.....	67
ii– İktisadi Devlet Teşekküllerinin Oluşumu.....	69
iii– Tarımda Devlet Müdahalesi.....	71
iv– Ulaşımda Devletçi Yaklaşımın Ağırlığı	71
e) İkinci Dünya Savaşı Ne Getirdi?	73
i– Milli Korunma Yasası.....	75
ii– Varlık Vergisi	77
iii– Devrimci Bir Girişim: Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ...	79
f) Demokrasinin Arkasında Saklanan Liberal Ekonomi Politikası.....	80
4. Serbest Piyasa Masalı: Kuşatmanın İlk Adımı	85
a) 1950 Seçim Kampanyasının Temel Motifi: Serbesti	90
b) DP İktidarının Ekonomik Politikası	91
i– Dışa Bağımlılığın Derinleşmesi.....	91
ii– Tarımda Dolaylı Olarak Büyük Toprak Sahiplerinin Desteklenmesi	93
iii– Fiziki Altyapının Geliştirilmesi	94
iv– Sanayileşmede İzlenen Yol	95
c) İktisadi Bunalım ve İstikrar Programı	96
5. Planlı Savunma Hattı (1962-1980)	99
a) 27 Mayıs ve İktisadi Yansıması.....	101
b) Kalkınma Planı Yaklaşımı Üzerine	102
i– Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962-67).....	105
ii– İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-72).....	106
iii– Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-78).....	106
c) Son Ekonomik Hamleler	108
d) Yükselen İşçi Hareketi	109
e) Ecevit Hükümeti ve Sermayenin Saldırısı	109
i– Cana Kasteden, Bireysel ve Toplu Saldırıları.....	110
ii– Mal Darlıkları, Yükselen Hayat Pahalılığı.....	111
iii– Saldırıların Son Noktası: Kurumsal ve Siyasal Olanlar	116

6. Cephe Çökertiliyor	115
a) Büyük İhanetin İkilisi: 24 Ocak ve 12 Eylül 1980	116
i– 24 Ocak Kararları	117
ii– 12 Eylül Darbesi	119
b) Küresel Kapitalizme Uyumlu Yirmi Beş Yıllık	
Siyasal Serüven	119
i– Susurluk Olayı	125
ii– Abdullah Öcalan Türkiye’de	128
iii– 18 Nisan Seçimleri	129
iv– ABD’nin Oluşturduğu Yeni İktidar	129
c) Küresel Kapitalizme Uyumlu Yirmi Beş Yıllık	
Ekonomik Serüven	132
i– Ticari Saldırı (Serbestinin İlk Adımı)	132
ii– Mali Saldırı (Serbestinin İkinci Adımı)	136
iii– Büyük Soygun (Varlıkların El Değiştirmesi)	137
Banker Soygunu	138
Büyük Banka Soygunu	139
Kamusal Alanın Yağmalanması	142
iv– Toplumsal ve Kültürel Saldırı	144
Toplumsal Metalaşma	144
Küresel Kapitalizmin Kültürel İstilasası	146
Tüketime Bağımlılık	147
v– Gerçek Hedef; Ezilen, Sömürülen Katmanlar,	
Bilhassa Emekçiler	148
Yoksulluk Diz Boyu	148
Yurttaşın Sağlığına Yöneltilen Saldırı	149
Eğitimin Kesilen Can Damarları	151
Sonun Başlangıcı: Küresel Kapitalizmin Ölümçül Sarmalı	155
Kaynakça	159

ÖNDEYİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en ciddi bunalımını yaşıyor. Medyanın, elindeki tüm araçlarla yaptığı bombardıman sonucu, yapay, gerçek dışı bir rüya âleminde olan yığınlar buhranın farkında değil. Bir avuç aydın, elleri kolları bağlanmış birkaç sendika önderinin dışında uyanan pek yok. Ülkemiz, ekonomisinden iç ve dış politikasına kadar dışa, küresel kapitalizme bağlanmış durumda. *“Bağımsızlık benim karakterimdir”* diyenlere dinozor deniyor. Yurdum, elindeki tüm dayanaklarını “babalar gibi satma” uğruna hemen hemen yitirmiş durumda. Günümüzün vaziyet ve “manzara-i umumiye”si **Mustafa Kemal’in**, 19 Mayıs 1919’daki tanımına pek uygun. Cumhuriyet yüzyıllık bir kısır döngü içersinde gene aynı noktaya gelmiş. Yüzyıl önce buna “yarı sömürge oluş” diyorduk, şimdi ne diyelim? İçinde bulunduğumuz hal yarı sömürge oluşun da ötesinde, tam bir “ubudiyet” hali. Peki bir asır boyunca kurtulunmayan bu hastalığı yaratan “virüs” nedir? Basiretsiz devlet yöneticileri mi, siyasi partiler mi, aydınlarımızın, halkımızın ataleti mi? Kuşkusuz bunlar ve daha da sayılabilecek nedenler söz konusu olabilir. Ne var ki ülkenin bugünkü durumuna neden olan virüs temelde, uyguladığımız iktisadi politikalarımızın içine bir kama gibi saplanan, “serbest piyasa” ya da “pazar ekonomisi” masalıdır.

Anlatmaya çalıştığımız, ülkemize egemen olan iktisadi politikaların dramatik sonuçlarıdır. Unutmayalım ki bir ülkenin ve yurttaşlarının bağımsızlığı ancak ekonomik politikalarına egemenlikleri oranında gerçekleşir. Ele aldığımız dönemde uygulanan iktisadi politikaların temelinde kapitalizm ve onun kaçınılmaz uzantısı olan emperyalizm istekleri yatmaktadır. Otuzlu yılların başında çok kısa bir zaman dilimi dışında bu durum yadsınamaz bir gerçektir. Günümüzün koşulları içersinde bu virüsü gene teşhis edemezsek, gelecek dönemler emekçi, köylü ve ezilen yurttaşlarımız için daha da yaşanamaz hale gelecektir.

Yazdıklarım, elimizdeki somut bilgilerin bir bileşkesidir. Yılların getirdiği, bir anlamda ortak diyebileceğimiz birikime dayanmaktadır. Yüzyıldır sol düşünürler, sosyalist partiler bu sorunları dile getirmişler, bu nedenle de horlanmışlardır. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlarmış; güvendiğim nokta “dipten gelen dalga”nın bu kez, onuncu köye ulaştığımızda yeniden virüsü açıklayanları kovmayacağıdır. Yüzeyde kalan, biraz da hamasi diyebileceğim yaklaşımlar can damarlarımızı emen bu virüsü yenecek panzehir olamaz.

Çalışmalarım sırasında, her türlü işine karşın, bana destek veren, metinleri bilgisayara taşıyan kızım **Ebru Çavdar’a** özellikle teşekkürü bir borç bilirim.

Türkiye Cumhuriyeti’nin bu zor görünen engelleri aşacağına olan inancımın da altını çizmek isterim.

Tevfik ÇAVDAR
Ankara, 2006

EKONOMİK LİBERALİZM VE YARI SÖMÜRGE OLUŞ

Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı yapıtı çıktığında Osmanlı'da ilk sermaye birikiminin var olmayışı, birçoklarının dikkatini çekmiş, tartışma konusu olmuştu. Daha sonraları "Asya Tipi Üretim" kuramı olaya Marksist bir çözüm getirmişti. Mülkiyet kavramının Osmanlı düzeninde hemen hemen bulunmayışı, kamusal alanın dışında bir birikim olanağını da yaratmıyordu. Vakıf kurumu ise evlat ve aile fertlerinin bir çeşit güvencesiydi. İmparatorluğun en geliştiği dönemde bile devlet bütçesi bir nevi savaş ganimetleri ile beslenmekteydi. Nitekim **Niyazi Berkes** *Türkiye İktisat Tarihi* adlı eserinde Osmanlı ekonomisini "Ganimet Ekonomisi" biçiminde tanımlamaktan çekinmemiştir. İmparatorluğun egemen olduğu bölgelerde ise Batı'nın sömürgelerinde uyguladığı yöre değerlerini sömürme ve aktarma yöntemleri pek görülmez. Osmanlı Müslüman halkı, özellikle Anadolu, yoksulluğun pençesi altında inlerken, gayri Müslimler belirli bir refah düzeyini sürdürebilmekteydi. Kısacası imparatorluğun ne tarım devrimini, ne de sanayi devrimi yaşamadığı bir gerçektir. Bunları yaşama geçirecek bir bilgi ve sermaye birikimi mevcut değildir. Ülke 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılda yakın ilişkilere giriştiği Batı ülkeleriyle ve onların ekonomik gücüyle bu koşullar altında tanışmıştır.

Her alanda gerileyen ve çözülmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu için "Tanzimat" kapitalizmin bir dayatmasıdır. Temelinde

ekonomik ve siyasi egemenlik istemi yatmaktadır. Önce İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması, daha sonra belli bir devlet düzenini, kamusal yapılanmayı öngören Tanzimat. Bizler, Osmanlı'nın mirasçısı aydınlar birinciye eleştirmemize karşın ikinciye, Batılılaşma adına göklere çıkarmışızdır. Bir devrim olarak nitelemişizdir. Yüzüncü yıldönümünü (1939) kitaplarla, törenlerle kutlamışızdır. Bu yaklaşımımız bugün bile değişmemiştir.

Tanzimat ve Osmanlı-İngiltere Ticaret Anlaşması bir bütünün iki parçasıdır. Bu bütün, kapitalist Batı ülkelerinin (eskinin sömürgeci ve o günün emperyalist ülkelerinin) sahip oldukları ekonomik ve toplumsal düzeni yansıtır. Bir önce de işaret ettiğimiz gibi emperyalizmin çıkarlarını maksimize etmenin yolunu açan bir dayatmadır. Bu dayatma modeli ülkeleri bağımlılaştırmak için ilk adımdır. Şimdilerde, AB, ABD ve dolayısıyla IMF tarafından önümüze sürülen, yeniden yapılanma diye de adlandırılan çeşitli reform paketleri de, neo-liberal ekonomik yaklaşımın gereği olan ortamı yaratmaktadır.

Tanzimat'ın temelinde can, mal ve onur güvencesi, azınlıkların hakları yatmaktadır. Liberal ekonominin temelini oluşturan mülkiyet hakkı yatmaktadır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı'daki azınlıklar ve Levantenler sanayileşen Batı ülkelerine koşut olarak burjuvalaşma sürecine girmişlerdi. Zaten ülkedeki ticaret ve diğer iktisadi kesimlerde başat, hatta egemen konumda olanlar da gayri Müslim cemaatlerdi. Bunların can ve mal güvenliğini güvence altına alan Tanzimat, bir manada, ülke içerisindeki, yeni yeni gelişen gayri Müslim burjuvaziyi de korumayı amaçlayan kamu yönetiminin atılan ilk temel taşıdır.

Osmanlı'nın kuşatılmasında kullanılan iki köprübaşına dikati çekmek isterim. Bu iki köprübaşı istilayı genişletecek, derinleştirecek ve de güçlendirecek, borçlandırma ve pompalanmış tüketim tutkusudur. Osmanlı egemenleri (padişah da dahil), gelişmiş ülkelere öykünmeyi sadece onların tüketim kalıplarını alma biçiminde algılamışlardır. Öykündükleri düzeyin temelinde yatan ögenin sermaye birikimi, bilim ve teknoloji olduğunu se-

zinlememişlerdir. Sorunun, daha ilerde Batılılaşma diye tanımlanan burjuva yaşam biçimini uygulamakla çözümlenebileceğini düşünmüşlerdir. Yani gerçek anlamda burjuva olamadan onlar gibi yaşamaya öykünmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun erkani, borçlanmaya belli bir süre yanaşmamıştır. Hatta devletin ya da padişahın gereksinimlerini karşılamak için kendi aralarında para toplamayı da bir çare olarak görmüşlerdir. Borçlanma furyası Kırım Savaşı ile başlamıştır. Tanzimat'ta ilk adımı atılan liberal ekonomi için yeniden yapılanma çabaları 1856 Islahat Fermanı ile geliştirilmiştir. Liberal ekonominin gelişeceği ve kökleşeceği bir ortamın, geçmişin kurumları üzerinde oluşmayacağı açıktır. Nasıl ki bilim ve teknolojinin ilerlemesini izleyen sanayi devrimi, kamusal, yasal düzenlemeleri gerektirmiş ve siyasal egemenlik sorununu da Fransız devrimiyle doruklaşan deprem etkili kalkışmalarla çözümlenmiştir. 1856 ıslahatı, onu izleyen ve de günümüze kadar sürüp giden onlarca reformla liberal ekonominin toplumsal ve de yasal ortamını hazırlamışsa, sermayenin egemenliğini sağlayacak altyapıyı da meydana getirmiştir. Bu, Osmanlı aydınınının ülkenin gelecekteki sorunlarını çözme konusunda düştüğü ilk tuzaktır.

Tuzağa düşenler de, yeni Osmanlılar diye adlandırdığımız, özgürlük ve de Meşrutiyet savıyla yola çıkan bir avuç genç yurtseverdir; içlerinde **Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi** vb. gibi genç ve atılgan aydınların bulunduğu bu grubun istediğini tek sözcükle ifade edebiliriz: Hürriyet. "Nasıl bir hürriyet" sorusunun yanıtını ise Fransız devrimini referans alarak veriyorlardı. Bu yanıtın bireysel içeriğinde düşünce, söz ve inanç özgürlüğü bulunmaktaydı. Ama ekonomik yönünde ise mülkiyet ve serbest piyasa güvencesi yatmaktaydı. Zaten Fransız devrimi ile burjuvazinin dayattığı yeni düzende özgürlük olayına çok yönlü bakmak gerekmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınlarının, özgürlüğü, ülkenin tüm sorunlarını çözecek tek anahatar olarak kabul etmeleri kendi düzenlerini imparatorluk topraklarında kabul ettirmek isteyen kapitalist ülkelerin de işine gel-

mekteydi. Zaten varolan kapitülasyonlar bu kapıyı önemli ölçüde onlara açmaktaydı.

Batı Avrupa'daki kapitalist ülkelerin gelişmeleri karşısında aydınlar ve yönetimin ileri gelenleri onların izlediği aynı yolu izlemenin tek çözüm olduğuna da inanıyorlardı. **Âli Paşa** ve **Keçecizade Fuat Paşa** gibi dönemlerine damgalarını vurmuş olan devlet adamları “mülkiyete özgürlük verme” kavramını ilk dile getirenlerdir. Tanzimat'tan hemen sonra Osmanlı yönetimi sanayi tesisleri kurma açısından önemli adımlar atmıştır. Bu arada yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Kurulan tesislerin tamamı devlete aitti. Bu meyanda, özellikle Rumeli ile Selanik, İzmir, İstanbul, Beyrut vb. gibi kentlerde gayri Müslimlerin kurduğu değişik çapta sanayi oluşumlarına da rastlanıyordu. 1860'lı yılların başlarında, İstanbul'da, Sultanahmet meydanında açılan Sanayi Sergisi bu sanayileşme tutkusunun çok güzel bir örneğini oluşturmuştu. Ne var ki devletin vergi toplamakta ilkel yöntemleri sürdürmesi, temin edilen borçların da hemen hemen tümünün saray vb. yapımı gibi tüketime yöneltmesiyle 1. Meşrutiyet'e girerken ödenemeyecek bir borç yükü ve yok denebilecek cılız birkaç fabrika ile karşı karşıya kalınmıştı.

Bu durum ve devletin mali gücünün en temel kamu gereksinimlerini dahi karşılayamayacak kadar zayıf olması **Âli Paşa** ve **Keçecizade Fuat Paşa** vb. gibi vüzeranın da şu gibi öneriler yapmasına yol açmıştı:

- Devlet fabrikalarının behemehal özel kişilere satılması.
- Vergi toplama işinin, bu işi yapabilecek yabancı şirketlere bırakılması.
- Konya Ovası vb. gibi mümbit ama ekilemeyen topraklara, Amerika gibi, yabancı göçmen çiftçilerin yerleştirilmesi.
- Her alanda yabancı sermayenin teşvik edilmesi.

Bunlar ve benzeri öneriler, Osmanlı Devleti'nin en yetkili ağızlarından “biz kalkınamıyoruz bu işi bizim adımıza siz yapın” denmesi anlamına geliyordu.

Aydınların da bu konuda söyleyecekleri fazla bir şeyi yoktu. Bir kere ekonomi bilgisine ilişkin altyapıları yoktu. Ufukları, sınırlı birkaç konu üzerine odaklanmıştı. Gerek Yeni Osmanlılar, gerekse bir sonraki kuşağı oluşturan Jön Türkler tüm gayretlerini özgürleşme, günümüz yaklaşımıyla demokratikleşme noktasında yoğunlaştırmışlardı. Oysa bu kavramların tanımında bile anlaşıyorlardı. Onlar için “hürriyet” her kapıyı açacak, her sorunu en iyi çözecek bir anahtardı. Bunun böyle olmadığı da kısa sürede anlaşılıyor, “kurtuluş” gene yabancı ülkelere dayanmakta bulunuyordu.

Kırım Savaşı, Osmanlı’nın Batı kapitalist ülkeleri ile birlikte yürüttüğü bir savaştır. Batı ile bir anlamda halkın da birebir temasını bu savaş sağlamıştır. Sanayileşmiş ülke ordularının donanımları, mücadele stratejileri, gene bu savaşta yakından görüldü. Bu savaşın sonunda 1856 ıslahatıyla liberal ekonominin altyapısına ilişkin ana yapılanmalar açısından da ilk adım atıldı. Dönemin emperyalist ülkeleri yönünden şu adımlar önemlidir (kuşkusuz o günün koşulları altında):

- Ürünleri için her türlü ekonomik risklerden arınmış bir pazar.
- Kârlılığı yüksek yatırım alanları ve bu yatırımları güvence altına alacak hukuki ve iktisadi altyapının hazırlanması.
- Ucuza mal olacak hammadde kaynaklarına el koymak. Olabildiğince ülkeyi sömürmek.

Kırım Savaşı’ndan sonra İngiltere, Fransa ve daha sonraları da Almanya ile Avusturya-Macaristan, Osmanlı’yı böyle bir emperyalist sarmal içersine almışlardır. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için borçlandırma mekanizmasını bir yem gibi kullanmışlardır. Bugün de kullandıkları gibi.

Osmanlı yöneticilerinin Batı’daki sınai ve bilimsel gelişmeler karşısındaki aczlerine ve bu çaresizliğin doğurduğu hayranlıklarına bakarak imparatorluğun kurtuluşunu onlara benzetmek şeklinde tanımlamalarına hayret etmemek gerekir. Özellikle Paris, Viyana ve Londra gibi merkezlerde bulunan elçilerin ra-

porları bu doğrultuda önemli bir rol oynamıştır. Gene aynı dönemde yurtdışında kaçak olarak bulunan genç Türk aydınlarının “devleti kurtarmanın” tek yolunun bu ülkelerdeki kurumları, sanayileşmeyi ülkeye getirmek olduğu yönündeki inanç ve yapıları da ülke içinde geniş yankı bulmuştur. Ne var ki bu aydınların özlemini duydukları ilerlemenin gerçek amacını “hürriyet” olarak görmeleri önemli bir ayrımdı. Fransız devriminin “hürriyet, müsavat ve uhuvvet” olarak simgeleşen dönüşümcü ruhu 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı aydınlarının da (büyük bir bölümünün) şiarı olmuştu. Bazı aydınlar ise Osmanlı ile Garp arasında bir sentezi gerçekleştirmenin daha doğru bir yol olacağına inanıyorlardı. Bunlara en iyi örneği **Cevdet Paşa** teşkil etmektedir. **Cevdet Paşa**’nın önderliğinde gerçekleştirilen “Mecelle” böyle bir sentezin en parlak örneğidir. Böylece Osmanlı ekonomisinin altyapısını oluşturan kurallar manzumesiyle, kapitalist ekonominin altyapısı arasında bir köprü kurulmuştur. Mecelle, Cumhuriyet’in hukuk devrimi sonucu Türkiye’de rafa kaldırılmışsa da, Ortadoğu ülkelerinde (eski Osmanlı toprakları) etkinliğini sürdürmüştür. Tüm bu çabalarda kapitalizmin eriştiği aşamaya tam bir teşhis konmamıştır. Bunun bir aymazlık olduğunun şu anda bile farkında değiliz.

Aymazlık... Geride bıraktığımız 150 yılın tüm yenilgilerin de bu kelimenin betimlediği yaklaşımlar yatmaktadır. Çoğu kez bu aymazlık en yıkıcı sonuçları doğurmasına karşın gene de silkinip de gerçeği aramaya vesile olmamıştır. Ülkenin siyasal kadrolarından aydınlara, onlardan sıradan yurttaşlara kadar bu aymazlık zincirinin temelinde, bir başka deyişle odağında, kapitalizmi anlamamak yatar. Onun temel içgüdüğü olan piyasayı gerçek boyutları ile analiz edememek belki de aymazlığın ilk adımıdır. Hele piyasa mekanizmasıyla kapitalizm ve onun yüzyılımızdaki acımasız uzantısı olan emperyalizm arasındaki birebir ilişkiyi görememenin, yaşadığı ortamın farkında olmayan “uyurgezer olma” ile hiçbir ayrımı yoktur.

Osmanlı borçlarının ödenemeyecek aşamaya gelmesi üzerine Düveli Muazzama ile oturulan uzlaşma masasından “Düyun-u Umumiye” diye bildiğimiz bir noktaya ulaşıldı. “Düyun-u Umumiye” genel borçlar yönetimi olarak da tanımlanabilir. Bu kurumla, alacaklıları temsilen, bunların kaynaktan tahsilinin sağlanması gerçekleştirilmiştir. Böylece borçlara karşılık önemli kamu gelirleri, ipotek edilmiştir. “Düyun-u Umumiye” gerçek anlamıyla ülke ekonomisinin “harimi ismeti”ne uzanan ölümcül bir hançerdir. Ne var ki piyasa tutkusunun esiri olan yöneticiler, hatta birçok aydın sözünü ettiğimiz kurumu zaman zaman adeta kutsamışlardır.

Kapitalizmin tekелci aşamaya girdiğı ve emperyalizmin hegamonik bir evreye ulaştığı, sosyalist öğretinin bir siyasal adım olarak partileştiğı 19. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı genç aydınlarının, gelişmeleri tüm boyutlarıyla kavradığını söyleyemeyiz. Salt özgürlüğün bazı (hatta tüm) sorunları çözebilecek tek yol olduğı da doğru bir teşhis kabul edilemez. Nitekim İkinci Meşrutiyet’ten bu yana geçirdiğimiz yaklaşık yüzyıllık deneme de bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koymuştur. Kaldı ki Osmanlı halkının önünde acilen çözüm bekleyen ekonomik, sosyal ve kültürel bir dizi sorun yığılmıştı. Ülkenin geri kalmışlığı bir karabasan gibi yığınların üzerine çökmüştü. Kentler de dahil olmak üzere milyonlarca yurttaş fukaralığın ve yoksunluğun pençesinde inliyordu. Bilhassa Anadolu Yarımadası’nda bu fukaralık doruğa ulaşmıştı.

Bir yandan az gelişmişliğin ve yığınsal fukaralığın çözümsüz görülen ağırlığı, diğer yandan emperyalizmin gittikçe somutlaşan ve eli kolu bağlayan kuşatması, Osmanlı aydınlarının da bir ikilemin içine düşmesine neden olmuştu. Bu ikilemin bir kutbunda Batılı ülkelerin gelişme düzeyindeki baş döndürücü atılımının çekiciliğı, diğer odağında ise aynı Batılı ülkelerin yarattığı acımasız kısaç bulunuyordu; imparatorluğun Asya’nın en doğusunda yer alan Çin gibi adım adım bir yarı sömürge oluşa doğru hızla yol aldığı açık bir biçimde fark ediliyordu. Çözümün

ekonomiden geçtiği kabul ediliyordu. Ne var ki nasıl bir ekonomi politikasının izleneceği konusunda açık bir tartışma da yapılmıyordu. Tartışma yapılmadığı gibi 1870’li yıllardan itibaren liberal ekonomik politikaların adeta bir nas gibi kabul edildiği görülmektedir. **Sakızlı Ohannes-M. Cavid Bey** düşün çizgisi, bu yaklaşımın tek doğru gibi kabul edilmesini adeta olmazsa olmaz gibisine aydın kamuoyuna kabul ettirmişti. İdadilerden üniversite ve yüksekokullara kadar bu iktisadi öğreti egemendi. Himayeci bir ekonomi politika ise sesini fazla yükseltmediği gibi türlü olanaklarla eziliyordu. Böylece kurtuluş diye emperyalizmin amentüsü serbest piyasa ülküsü yüceltiliyordu. Hastalığı daha da artırıcı ilaçlar bünyeye zerk ediliyordu.

1889 Paris Sergisi’ni yansıtan *Meşveret* gazetesindeki yazısında **Ahmet Rıza** adeta kapitalizmi göklere çıkartmıştır. Unutmayalım ki gerek “Yeni Osmanlılar” kuşağı, gerekse “Jön Türkler” ekonomi politikası olarak tek çözümü liberal ekonomide, serbest piyasada bulmuşlardır. Ayrıca, Türkiye’de özgürlük mücadelesi vermiş olan bu iki kuşağın ve geleceğin iktidarı olan “İttihat ve Terakki” önderlerinin iktisat deyince **M. Cavid Bey**’in yaklaşımlarının dışında fazla bir bilgileri olduğu da kuşkuluydu. Sosyalist aydınlar ise azınlık (gayri Müslim) uluslar arasında yer bulmuştu. Nitekim 1908’de oluşan Meclisi Mebusan’da Bulgar ve Ermeni sosyalist mebusların sesi yükselmişti. **Refik Nevzat** gibi Türk sosyalistleri ise hem Türkiye’ye, hem de yurtiçi iktidar ve muhalefet partilerine uzak durmuşlardır.

Eskilerin “Manchester Okulu” diye niteledikleri liberal ekonomi, her zaman ve hatta her koşul altında Osmanlı aydınının başucu öğretisi haline gelmişti. Serbest piyasa ise dört elle sarılınan bir kurumdur. Oysa sermaye birikimi olmayan, her yönden geri kalmış, yoksulluğun pençesindeki bir ülkenin kayıtsız şartsız serbest piyasa kurumunu kabul etmesinin sonucu tam anlamıyla bir hüsrana olacaktı. Nitekim de olmuştur. Bir avuç asker ve sivil aydınının “İttihat ve Terakki” bayrağı altında gerçekleştirdikleri “1908

İnkılabı” sırasında imparatorluk tam anlamıyla bir yarı sömürge ve parçalanmaya hazır bir barut fıçısı halindeydi. Şöyle ki:

- Dış borçlar arttıkça artmış, bu borçların tasfiyesi niyetiyle kurulması kabul edilen Düyunu Umumiye, devletin tüm maliyesini yönetecek konuma gelmişti. Hükümetler neredeyse bütçelerine egemen değildi.
- Ülkenin tüm mali kurumları (bankalar, sigortalar ve çeşitli mali acentalar) yabancıların elindeydi. Osmanlı Bankası (sermayesi itibarıyla Fransız) devletin bir anlamda merkez bankası görevini görmekteydi. Günümüzün merkez bankası görevlerini yerine getiren bu banka, devletin para politikasını tüm boyutlarıyla yürütmekteydi. Kambiyo rejimi de bu banka aracılığı ile belirlenmekteydi.
- Ticari ve mali serbesti tamamıyla yürürlükteydi. Yabancı ürünler iç piyasayı adeta istila etmişti. Ucuz sanayi malları yerli sanayii de öldürmüştü. Yalnız el sanatı olarak halıcılık yaşıyorsa da, bu sektörde de yabancı şirketler başat konumdaydı. **Sadri Ertem**’in 1930’lu yıllarda yayımlanan *Çıkrıklar Durunca* adlı romanı Ankara dolaylarındaki “Mohair Şal” dokumacılığının yabancı (İngiliz) rekabetiyle nasıl ortadan kalktığını çok güzel ortaya koymaktadır.
- Ülkede mevcut sayılı sanayi kuruluşları, madenler, bütünüyle yabancı sermayenin elindeydi. Ticaret de yabancılar ve onların bir anlamda uzantısı olan Levantenlerle azınlıkların egemenliğindeydi.
- İmparatorluk dahilinde demiryolu ve denizyolu ulaşımı da yabancı şirketlerin adeta tekelindeydi; İngiltere, Fransa ve Alman demiryolu şirketleri Rumeli ve Anadolu’daki demiryolu ulaşımını sağlıyorlardı. Emperyalizmin bir örneği olan Bağdat Demiryolu (Alman projesi) Konya’ya neredeyse ulaşmıştı. Devlet, kabotaj hakkını kullanamıyordu. Limanlar yabancı özel şirketlerin yönetimindeydi. Deniz ulaşımı ise birkaç cılız yerli şirketin dışında bütünüyle yabancı acentelere bağlı gemilerin tekelindeydi.

1908 devrimi bu koşullarda gerçekleştirildi. Osmanlı İmparatorluğu yarı sömürge oluşun son kertesindeydi; Avrupa'daki çeşitli devletler arasındaki zirve toplantılarında topraklarının paylaşımı ciddi olarak gündeme geliyordu. Nitekim Sovyet devriminden sonra bu paylaşım belgeleri açıklanmıştır.

1908 inkılabı hürriyet bayramı olarak algılanmış ve bu tarih bir "hürriyet miladı" olarak akıllarda kalmıştır. Hürriyeti simgesel olarak Meşrutiyet yönetimi kurumsallaştırmış ama buna karşın ekonomik ve toplumsal anlamda hiçbir radikal dönüşüm gerçekleştirilmemiş, yaşam biçimi olarak Batı tüketim kalıplarının aynen alınması dışında hiçbir değişim yaşama geçmemiştir. Bu da tutucu ve değişik dış güçlerce arkalanan 31 Mart kalkışmasına neden oluşturmuştur. Bir zamanlar Ecevit tarafından "gardrop batıcılığı" biçiminde betimlenen, bütünüyle tüketim tutsaklılığına dayanan bu Batılılaşma gayretleri bir yerde emperyalizm tarafından desteklenmiştir. Günümüzde ise sözünü ettiğimiz tüketim tutsaklılığı büyük kuşatmanın vazgeçilmez kprbaşısı olmaktadır.

1908 inkılabını yapan kadrolar sorunun yarı sömürge oluşta odaklandığını bir türlü anlayamamışlardır. Gençler, Darlfnn'lu gençler, İngiliz elçisinin arabasına at gibi koşulup, onu çekmekten, bir yerde, özgürlük adına onur bile duymuşlardır. Ne yazık ki ülkenin tüm kaynaklarına göz dikmiş, onu paylaşmak için pazarlıklara oturmuş İngiltere elçisi böylesine alçaltıcı şölenlerle karşılanırken, "serbest piyasa" ekonomisinin Türkiye'deki kuramcısı **M. Cavid Bey**, nazırlığı süresince dış borç bulmaktaki ustalığı ile emperyalist kapanın daha da kapanmasına yol açmıştır. Kapanın her geçen gün daha da kapandığını gören bir avuç aydın ise çareyi, Alman kapitalizmini yücelten **List**'in kuramlarına dayanan "milli iktisat" avuntusu ile oyalanmakta bulmuşlardır. **List**'in himayeci ve dayanışmacı yaklaşımı 19. yüzyılın son çeyreğinde Alman kapitalizminin büyüyüp serpilmesine neden olduğu gibi **Hitler** Almanyasının ekonomik gelişmesine de düşün babalığı yapmıştır. Dememiz odur ki hangi ekolden olursa olsun

hedef, sermayenin egemenliğini pekiştirmektir. Dolayısıyla her yol emperyalist paylaşmaya varmaktadır.

İtalya ile yapılan Trablusgarp Savaşı, onu izleyen Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı, Türk halkının ulus bilincinin gelişmesini sağladı. Bu da emperyalizmi daha yakından tanıma fırsatını yarattı. Savaşa girildiğinde büyük törenlerle ilan edilen ve kutlanan kapitülasyonların ilgası yaklaşımı bu bilinçlenmenin ilk trajikomik örneğidir. Fakat yurdun “harimi ismeti”ne uzanan emperyalist emellerin bir ölçüde açıklanmasını sağlamıştır. Çanakkale muharebelerinin eriştiği noktada, yurt insanının anti-emperyalist duygularının doruklaştığı bir bilinçlenmeyi görürüz. Sanırım gerçek Çanakkale zaferi de budur.

19. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan yörelerdeki halkların uluslaşma süreci hızlanmıştır. Yunanistan’ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra Bulgar, Sırp, Arnavut ve Ermeni çetelerinin ve örgütlerinin mücadelesi yükselmiştir. Nitekim 1908 inkılabından sonra bu yöndeki eylemler daha bir ivme kazanmıştır. 1908 seçimleri sırasında azınlıkların kendi adaylarını seçtirebilmek için güçlü bir uğraş vermeleri üzerine, **Hüseyin Cahit (Yalçın) Tanin** gazetesinde “Millet-i Hâkime” başlıklı bir yazı yazarak konuyu Türk ulusçuluğu adına ele almıştır. Bu tavır ittihatçıların öteden beri savundukları “Osmanlılık” yaklaşımına karşı yükselen ilk yetkili sestir. Nitekim 1908’i izleyen günlerde Türk ulusçuluğunun sesinin de yükseldiğini görecektik. Çarlık Rusyasından gelen **Yusuf Akçura**, **Ahmet Ağaoğlu** gibi bilim adamlarının da güçlendirdiği Türkçülük akımı, Türk Ocakları örgütünün açılışıyla daha da güçlenmiş, “Turan” düşüncesi ulaşılması amaçlanan bir simge halini almıştı. Türk aydınları yüzlerini doğuya, geldikleri yurda döndürmüşlerdi. Bu yaklaşım, emperyalizmin elleri-kolları bağlı bir yarı sömürge haline getirdiği devletin aczini bir yerde silen bir umut ışığı da sayılabilirdi. Türklerin ulusal bilinç doğrultusunda attıkları bu adım, özellikle savaş yıllarında, liberal ekonomi politığıne karşı olarak tanımlanan “milli iktisat” söylemiyle de pekiştirilmiştir. Bu arada bağımsız bir iktisat

politikası izleme amacıyla bir ulusal banka, “İtibar-ı Milli” ve bir de “Milli İstikraz” adıyla iç borçlanma girişiminde bulunulmuştur. Bunlar yapılırken Maliye Nazırı **Cavid Bey**, bütçe müzakereleri sırasında, şikâyetler üzerine, savaşta haksız kazançlarla servetlerini artıran “harp zenginlerini” ticareti öğreniyorlar diye övmüş; İaşe Nazırı **Kara Kemal** ise milli burjuvazinin ilk temellerini atma çabasına girişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son on yılı sürekli savaşlar içinde geçmiştir. 1908’i takip eden iki yıl içersinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Kosova yöresinin ilhakını tamamlamış, Osmanlı’ya bağlı bir prenslik olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Yemen’deki isyan ise türkülere konu olacak biçimde uzayıp gitmiştir. 1910’u izleyen aylarda İtalya Libya’ya saldırmış, nihayet 1913’e gelinirken Balkan ülkeleri Balkan Savaşını başlatmışlardır. Bu savaşlar sonunda imparatorluğun Afrika’daki son toprağı Trablusgarp (Libya) yitirilmiş, Doğu Trakya dışında Rumeli bütünüyle elden çıkmıştır. Toprak kayıplarının yanı sıra milyonlarca insan Rumeli’den İstanbul’a, Anadolu’ya göç etmiştir. Bu insanlar mallarını, evlerini, kısacası tüm varlıklarını geride, düşmana bırakırken Sırp, Yunan, Bulgar vb. gibi Balkan uluslarının etnik temizliği ile de karşı karşıya kalmışlardır. Bu göç dalgası Milli Mücadele sonunda Lozan’da yürürlüğe giren mübadele olgusuyla devam etmiş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Bulgaristan’dan gelenlerle sürmüş gitmiştir.

1910-1922 yılları arasında, yaklaşık 12 yıl süren savaş dönemi asker-sivil aydınlara emperyalizmin tüm boyutlarını bütün açıklığıyla göstermiştir. Zaman zaman silah arkadaşlığı da yapan aydınlar (muvazzaf - yedeksubay olarak) kendilerine emanet edilen, emirlerindeki halk çocukları Mehmetçiklerle de gene bu dönem içersinde daha bir yakınlaşmıştır. Ülkenin yarı sömürge oluşunu ve emperyalizmin vatanın “bağrına dayadığı hançeri” bizzat vücutlarında hisseden bu kuşak, genç Cumhuriyeti de düşleyen, hazırlayan ve de gerçekleştiren “yorgun savaşçılar”dır. Cepheelerde eğitilmişlerdir. Doğudan Filistin’e, oradan Çanakkale’ye uzanan

savaş alanlarında müttefik olarak belledikleri Alman emperyalistlerinin gerçek yüzünü de görmüşlerdir. 1880-1890'lı yıllarda, yani 19. yüzyılın son demlerinde doğan bu kuşağın gerçek mektebi, imparatorluğun "hali pür melali" olmuştur. Önce "Devlet-i Aliye"yi kurtarmaya çalışmışlar, sonra da hastalığın ölümcül olduğunu görerek yeni bir devlet kurmaya soyunmuşlardır. Ne var ki bunu yaparken yaşamlarının her noktasında karşılaştıkları ekonominin gerçek yüzünü bir türlü tahlil edememişlerdir. Emperyalizme karşı çıkmışlar ama hastalığın kapitalizm olduğunu bir türlü fark edememişler, Batı özentisi içersinde burjuva yaşamını, düşün tarzını örnek almayı sürdürmüşlerdir.

Yenilginin ağırlığını ilk kez Mondros Mütarekesi'nin cezalandırıcı koşulları ile fark eden asker-sivil aydınlar, ABD Başkanının (**Wilson**), halkların kendi kaderlerine hâkim olma hakkını tanıyan, ilkelerine dört elle sarılmışlardır. Bu ilkelerin sadece ABD'nin emperyalist emellerini örten bir yaldız olduğunu hemen fark edememişlerdir. Temel sorun kapitalizmi tanımamaktan kaynaklanmaktaydı. Başta **Halide Edip** olmak üzere birçok aydın, yazar ve hatta bilim adamı inanarak ABD mandasını bu dönemde istemişlerdir. **Rıza Tevfik** vb. gibi işbirlikçiler gene bu mütareke yıllarında Türk olmaktan ötürü utanç duymuşlardır.

Sevr barış planının ana çizgilerinin ortaya çıkmasından sonra müttefiklerin paylaşım niyetleri daha bir belirginleşmişti. Suriye, Irak, Filistin ve de Arabistan Yarımadası'nın imparatorluktan koparılması zaten bekleniyordu. Tamamıyla Arap toprağı sayılan bu yörelerin **Wilson** ilkeleri uyarınca Araplara verilmesi pek itiraz uyandırmıyordu. Ne var ki Fransız ve İngilizlerin bölgede, sınırları adeta cetvelle çizilmiş, çoğu kendi himayelerinde yapay devletçikler yaratması, bölgenin gelecekte de çeşitli ihtilaflara neden olacağını ortaya koymaktaydı. Sevr paylaşımında Türk aydınlarının beklemediği nokta Anadolu'nun da paylaşımıydı. Batıda Ege kıyıları Yunanlılara, Doğu Anadolu Ermenilere, Güneydoğu Kürtlere tahsis edildiği gibi güneyde Antalya yöresi de İtalyan nüfuz bölgesi biçiminde nitelenmekteydi. Osmanlı varlığı ise Konya, Ankara

ve çevresinde, yani İç Anadolu’da hükümrân olabilecekti. Bu planın ilk parçası olarak Yunan ordusunun İzmir’e çıkarak batı illerine doğru yayılması asker-sivil aydınları uyandıran son etmen olmuştu. Artık tüm Anadolu ve İstanbul yurtseverleri birleşik bir yumruk gibi seslerini yükseltiyorlardı.

O güne kadar müttefiklerin, daha doğrusu İngiltere, Fransa ve ABD’nin uygar toplumlar olduğuna inananlar gerçeği görmeye başladılar. Paylaşımı reddeden “Reddi İlhak” dernekleri kurulmaya başlandı. İstanbul ve diğer illerde istilayı lanetleyen gösteriler düzenlenirken, **Mustafa Kemal** ve arkadaşları bir direnişi örgütlemek amacıyla Anadolu’ya ayak basıyordu. Amasya Tamimi ile Anadolu halkının kendi kaderine egemen olacağını ilk işareti veriliyordu.

Erzurum, Sivas Kongreleriyle “Müdafaa-i Hukuk” örgütlen-di. Ege yöresinde Yunan istilasıyla savaşılan “Kuvayı Milliye”, direnişleriyle gönüllere umut aşıladı. Artık sözün tam anlamıyla ezilen, hor görülen, fukara ama inançlı bir dalga ile “bir millet uyanıyor”du. Anadolu devriminin niteliği üzerinde çok şey konuşulmuştur. Milli Mücadele’nin önde gelen kadrolarına, yoktan yaratılan milli ordunun subaylarına bakıldığında savaşımın bir asker-sivil aydınlar savaşımı olduğunu da söyleyenler olmuştur. **Yakup Kadri**’nin *Yaban* romanı aydınların bu serüvenini çok güzel anlatır. Ne var ki Sakarya Savaşı öncesi ilan edilen “Teklifi Milliye” yükümlülüklerine ulusça katılımı göz önüne alırsak bu kez de topyekûn bir halk seferberliğinden söz edebiliriz. Başlangıçta yığınsal bir görünüm arz eden asker kaçakları Sakarya Savaşı ile adeta sığır indirgenmiştir. Bu durum ulusal bir devletin oluşumunu sağlayan ilk adımdır. Yarı sömürgeci manda olmaya doğru ivme kazanan yeniklik ve eziklik duygusu yerini ulusal inanca bırakmıştır.

KURTULUŞTAN SONRAKİ İLK SALDIRI: İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NDE LİBERAL EKONOMİNİN ETKİNLİĞİ

a) Unutturulmaya Çalışılan “Kuvayı Milliye” Bilinci

Anadolu toprakları, çok değil, seksen yıl öncesinde, birçok ulusa örnek olabilecek bir “istiklal” savaşı vermiştir. Bu savaş, son yüzyıl bağımsızlık mücadelelerinin öncüsüdür. Ne yazık ki bu ülkenin sanatçıları, düşünürleri savaşı tüm yönleriyle eserlerinde yansıtmamışlar, bunu hamasi bir söylem olarak küçümsemişlerdir. **Halide Edip**’in *Anılar*’ı ile *Ateşten Gömlek* romanı, **Yakup Kadri**’nin *Yaban*’ı, **M. Rauf**’un *Halas*’ı, **Samim Kocagöz**’ün *Kalpakkıllar*’ı hemen ilk akla gelenlerdir. Sinema yapıtı olarak *Ateşten Gömlek* ya da *Bir Millet Uyanıyor* ilk örneklerdir. Kuşkusuz **Ziya Öztan**’ın *Kurtuluş*’u son yıllarda Milli Mücadele’yi yeniden anımsatan bir televizyon dizisidir. Bu arada bu dizinin senaryosunun da temelini oluşturan **Turgut Özakman**’ın *Şu Çılgın Türkler*’i yenilerde ulusal bağımsızlık düşüncesinin tekrar yükseldiğini ortaya koyan bir kanıttır. Tüm bu yapıtların ana temasını ve ağırlığını savaş teşkil etmiştir. Bu mücadele sırasında toplumsal tepkiyi, insanların olaya yaklaşımını, hatta siyasal ve ekonomik sorunları, bir adım ötedeki gelecek “ütopya”sını ele alanlar, bir yerde **Nâzım Hikmet** (*Kurtuluş Savaşı Destanı*), **Kemal Tahir** (*Esir Şehrin İnsanları* ve *Yorgun*

Savaşçı), bir de **Yakup Kadri**'den (*Ankara*) ibarettir. Kuşkusuz bunlara birkaç isim daha eklemek mümkündür. Fakat demem odur ki Bağımsızlık Savaşı ya da Milli Mücadele, ağırlıklı biçimde askeri başarılarıyla gündeme gelmiştir. Oysa bu askeri zaferlerin temelinde “Kuvayı Milliye” ve “Müdafaa-i Hukuk” bilinci yatmaktadır. Bir ütopyayı, Cumhuriyeti ve onun ilerlemeci biçimi olarak da niteleyeceğimiz ilk kurumlarını gündeme getiren bu bilinçtir.

Kuvayı Milliye, Yunan işgaline karşı oluşan, gönüllü mücadele çeteleri olarak algılanırsa çok sınırlı bir tanım yapmış oluruz; “ulusal güçler” olarak adlandıracağımız bu oluşumda, Osmanlı aydınlarının fazla kullanmadığı, ancak Balkan Savaşı'ndan sonra gündeme giren “ulusal” ve “ulus” kavramı öne çıkarılmaktadır. “Müdafaa-i Hukuk” ise ulusun haklarının savunulması biçiminde kullanılmıştır. “Müdafaa-i Hukuk” için “Kuvayı Milliye” bir hedefi gösterir. Yapılacak mücadelenin amacını ifade eder. Kuşkusuz bu kavram bir dizi ilkedен (öge) oluşan bir yaklaşımdır. Bu öğeler Milli Mücadele'nin temel bilincinin içeriğini oluşturur. Nedir bu öğeler? Şimdi bunları yansıtmaya çalışalım:

i- Emperyalizme Karşı Olmak

İmparatorluğun son dönemlerinde, ekonomik, toplumsal ve kültürel (yaşam biçimi) açısından yarı sömürge oluşun tüm olumsuzluklarını gören yurtsever Türk aydınları emperyalizmin, bulanık bir görüş de olsa, farkındaydılar. Ne var ki bunun adı ve nitelikleri etraflıca ortaya konamıyordu. **Lenin**'in çok iyi tanımladığı “emperyalist” aşamayı, sadece eski kolonializmle algılayabiliyorlardı. Kuşkusuz böylesine bir yaklaşım dönemin emperyalizmini kavramaktan uzaktı. Osmanlı aydını ve de halkları açısından güçlü, gelişmiş sanayi ülkeleri, yani emperyalizmin öncüleri sadece “Düveli Muazzama”dır. Böyle bir yaklaşım, bu devletlerin, her açıdan devleşmiş ulusların karşısında ezilmemek için

bunlardan birine sığınma düşüncesini de beraberinde getiriyordu. Kırım Savaşı'nda Fransız ve İngilizlerle aynı safta olmanın, Harbi Umumi'de ise emperyalist bloklardan birine adeta yamamış savaşa girmenin nedeninin altında bu mantık yatmaktadır. Bir anlamda İstanbul hükümetlerinin baş eğiş zilletinin de kaynağında bu vardır. Milli Mücadele'de "Düveli Muazzama" karşısında baş eğişin yerini, emperyalizme karşı durmak bilinci aldı. Bu başkaldırı bir yerde tüm ezilen uluslar adına yapıyordu.

TBMM, toplantılarının başında, emperyalizm karşıtlığını, yayımladığı bir "Beyanname" ile tüm ulusa ve dünyaya duyurdu. Bu yaklaşımını, özellikle Sovyetler Birliği ile yakınlaşması sürecinde daha bir güçlendirdi. Bunu etkileyen unsurlar arasında Bakü Doğu Halkları Kongresi'nin ve Anadolu ile İstanbul'daki sol akımların, yayınların etkisini de saymamız gerekir.

ii- Tam Bağımsızlık

"İstiklal-i tam" düşüncesi Milli Mücadele'nin önde gelen şiarlarından biridir. Bağımsızlık savaşı nitelemesinin kaynağı da bu düşüncedir. İmparatorluğun son yarım yüzyılındaki ekonomiden dış politikaya kadar uzanan dışa bağımlılık asker-sivil aydın kuşağı çok etkilemişti. Savaşın (Harbi Umumi) başlamasıyla ilan edilen "kapitülasyonların kaldırılması" kararı aydınlar ve halk arasında heyecan yaratmıştı. Gene savaşın sonlarına doğru "İttihat ve Terakki"nin düşün organı olan *Yeni Mecmua*'da yayımlanan yazılar, özellikle "milli iktisat" akımı doğrultusunda ki **Ziya Gökalp** ve **Tekin Alp**'in makaleleri tam bağımsızlık düşüncesinin temelinde "ekonomik istiklal" olduğunu ortaya koymuştur. On iki yılı bulan uzun savaş günleri, her açıdan tam bağımsızlık düşüncesinin gelecek günlerin ütopyası için bir temel öge olarak öne çıkmasına neden olmuştur. 1919 seçimlerinden sonra toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın kabul ettiği "Misak-ı Milli" de aynı yaklaşımı yansıtmaktadır.

iii- Misak-ı Milli Ruhu

Şunu kabul etmemiz gerekir ki “Misak-ı Milli” bir yerde ABD Başkanı **Wilson** ilkelerine uyumlu, Türkler tarafında asgari kabul edilebilecek koşulları içeren, bugünkü deyişle Türkiye’nin kırmızı çizgilerini ortaya koyan bir belgedir. Bir nevi Anadolu’ya çekilmeyi, onu anavatan olarak kabul etmeyi hedefleyen “Misak-ı Milli”nin belirlediği coğrafi sınırlar, Balkan Savaşı’ndan sonra, Osmanlı aydınları tarafından sık sık tartışılan sınırlardır. **Celal Nuri İleri**’nin *Tarih-i İstikbal* adlı yapıtı bu düşünceyi etraflıca irdeleyen bir kitap olarak o günlerde dikkati çekmişti. “Anadolu’ya dönme” düşüncesi bir yerde yeni toplumun mekânını oluşturan bir ütopya olarak da algılanabilir. Ne var ki Anadolu’ya “Vatan-ı Asli”ye dönme düşüncesi, Milli Mücadele’de ütopya olmaktan çıkmış, gerçekleşmiştir. Ütopya ise yaratılmak istenen yeni Türkiye düşüncesinde odaklaşmıştır.

Günümüzde “Misak-ı Milli” yeni Türkiye’nin sınırlarını belirleyen bir belge olarak okullarımızda okutulmaktadır. Oysa aynı belgenin ekonomik ve sosyal ilkeleri de birlikte ele alınmalıdır. Bir kere “Misak-ı Milli”de bir ulus, egemen olduğu topraklardan kendiliğinden çekilebileceğini beyan etmektedir. Lübnan, Filistin, Irak, Suriye ve Arap Yarımadası’nda bir metrekaare toprak üzerinde bile hak ilan edilmemektedir. Tek istenilen, belgede belirtilen sınırlar içersinde tam bağımsız, egemen bir ulusun yaşama arzusudur. Bunun gerekçesi de Anadolu Yarımadası’nda yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun Türk oluşudur. Yani 2. Meşrutiyet’in ilk seçimleri sırasında **Hüseyin Cahit**’in yazısındaki “Millet-i Hâkime” Anadolu topraklarında yaşamaktadır. Son çeyrek yüzyıldır bir dizi aydınımızın söz ve yazılarındaki “Anadolu bir uluslar mozağidir” yaklaşımı Milli Misak’ın ruhuyla uyuşmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu “uluslar mozaığı” olmanın bedelini son yüzyılında ağır ödemiştir.

Bugün, hâlâ birbirleriyle geçinemeyen, Balkan ve Ortadoğu uluslarına baktığımızda ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Günümüzde gene bazı aydınlarımızın ileri sürdükleri mozaik görünümü Türkiye'nin sınırlarının yeniden çizilmesine kadar ulaşabilecek bir tehlike işaretidir. Bu nedenle "Misak-ı Milli" ruhu yeniden canlandırılmalıdır.

iv– Halkçılık Yaklaşımı

"Hâkimiyet bila-kaydü şart milletindir." Osmanlı yöneticilerinin dudağını uçuklatacak bu ilke 1920 ulusal meclisinin duvarlarına kazınmıştır. "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" hükmü 1908 devriminden beri öne çıkan halkçılık yaklaşımının en somut ifadesidir.

Halka dönmek, halkla birlikte hareket etmek, sadece ona dayanmak ise 1. Meclis'in oybirliği ile kabul ettiği beyannamenin temel ögesidir. Bu düşünce Ankara Hükümeti'nin temel niteliklerini yansıtmak için de kullanılmıştır: Halk hükümeti. Sovyetler'in yani "şûralar" cumhuriyetinin bir anlamda Anadolu mücadelesindeki simgeleşmiş ifadesidir bu deyim.

Halkı temsil etmek, onun tam bağımsızlık doğrultusundaki iradesini yansıtmak Ankara'daki savaşın önderlerinin temel kaygısı olmuştur. Bu yaklaşım Milli Mücadele'nin itici gücüdür. Daha sonraları, Halk Fırkası'nın kuruluşu sırasında **Ziya Gökalp**, *Anadolu Ajansı* tarafından yayımlanan bir makalesinde, Batı Avrupa ülkelerindeki partilerin sınıf temeline dayandığını, Türkiye'de sınıfların, Batı örneği gibi belirginleşme düzeyinde olmamasından ötürü, kurulacak partinin tüm halkı kapsaması gerektiğini ileri sürmüştür. Partileşme sorunu ile karşılaşıldığında, **Gökalp**'in bu düşüncesi yaygın bir desteğe sahip olmuştur. Halkçı yaklaşım belki de Anadolu savaşımında Cumhuriyet düşüncesinden daha başat bir konumdadır.

v- Katılımın Gerekliliği

Mili Mücadele evresi bir oydaşmanın (konsensus) ürünüdür. İşgale karşı (silahlı ya da silahsız) direniş fikri önce bölgesel, sonra ulusal düzeydeki kongrelerde oluşmuş ve gerçekleşmiştir. Bölgesel kongrelerde temel fikir “Reddi ilhak” biçiminde özetlenebilir. “Reddi ilhak” kongreleri bir yerde “Kuva-yı Milliye” örgütlenmesini doğurmuştur. Ulusal çaptaki kongrelerde ise “Müdafaa-i Hukuk” bilinci oluşmuş ve bu bölgelerden başlayan, Sivas’ta “Heyeti Temsiliye” oluşması ile sonuçlanan aşamalı katılım fikri 23 Nisan 1920’de TBMM’nin kuruluşu ile nihai safhaya ulaşmıştır. Milli Mücadele’nin özünü oluşturan “ulusal oydaşma ve savaşım” fikri böylece gerçekleşmiştir. **M. Kemal’in, Yunus Nadi’ye** adeta altını kerelerce çizerek söylediği “Önce Meclis” düşüncesinin ulaşmak istediği nokta katılımın gereğidir.

Kuva-yı Milliye’nin silahlı gruplarının mevzii zaferleri, iç isyanların bastırılması, düzenli ordunun kazandığı 1. ve 2. İnönü başarılarında silahlı mukavemeti gönüllü subay ve erat gerçekleştirmişti. Unutmayalım ki aynı sürede asker kaçaklarının sayısı da çığ gibi büyümekteydi. **Samet Ağaoğlu’nun** kitabında (*Kuva-yı Milliye Ruhu*) altını çizdiği gibi 1. Meclis’in hemen ilk iş olarak çıkarttığı “Hiyanet-i Vataniye” yasası ve Anadolu’da estirilen İstiklal Mahkemeleri fırtınası asker kaçaklarının en aza inmesini sağlayan zorunlu bir karardı. Ne var ki bağımsız bir ülke için ulusal seferberliği, Sakarya Savaşı öncesi Başkumandanlıkça ilan edilen “Tekalif-i Milliye” emirleri sağladı. Sakarya cengi tüm ulusun can ve malıyla katıldığı bir savaş oldu. Sakarya’dan sonra Anadolu’nun Milli Mücadele’ye olan inancı ve katkısı daha bir gönüldendi. Bağımsızlık savaşının son perdesi böylesine yaygın bir katılımı arkasına alarak gerçekleşti, İzmir’in kurtuluşu bir ulusun da kurtuluşunu simgeliyordu. Ne var ki sonraki aşama bir silahlı mücadeleyi sürdürmek kadar kolay değildi.

b) Lozan Barışında Yazılı Olmayan Tavizler

Milli Mücadele'nin en kritik günleri, Türk ordusunun Çanakkale Boğazı'ndaki İngiliz mevzilerine yaklaştığı dönemdir. İngilizler açısından soru şudur: "Muzafer Kemal'in askerleri Boğazlara saldıracak mıdır?" Böylece karşılıklı bekleyiş başlar. İngilizler Boğazları savunmak ve Türkleri yenmek için müttefiklerinden yardım ve onay bekler. Ne var ki değil müttefiklerinden, dominyonlarından bile istediği onayı bulamaz. **M. Kemal**'in de İngilizlerle doğrudan bir savaşa girme seçeneğini yeğlediği söylenemez. Boğazlar önündeki iki ordunun bu bekleyişinin sonunda silah bırakışımı toplantılarının Mudanya'da yapılmasına karar verilir. Mudanya Mütarekesi sonucunda, Misak-ı Milli'de belirlenmiş olan sınırlar, Kuzey Irak ve Boğazlar dışındakiler itibariyle gerçekleşir. Türk ordusundan bir birlik Doğu Trakya'ya geçerek Balkan Savaşı sonunda İstanbul Antlaşması'yla saptanan batı sınırlarına kadar bölgeyi denetim altına alır.

Barış toplantısı için Lozan kentine davet edilen Ankara Hükümeti'ni ummadığı ağırlıkta çetin sorunlar beklemekteydi. Bir kere bazı çevrelerce ordunun görevi son bulmuştu. "Ankara artık ikinci plana çekilmelidir" düşüncesi egemendi. Özellikle İstanbul yitirdiği egemen konumu yeniden kazanmak yönünden bu eğilime yandaştı. Diğer yandan Başvekil **Rauf (Orbay) Bey**'in saraya bağlı görünüşü bu düşüncede olanları güçlendirmekteydi. Böylece İstanbul, matbuatı ve de bir bölük aydınıyla Ankara'ya muhalif bir konuma girmişti. Meclisteki muhalefeti temsil eden, 2. grup diye nitelenen milletvekilleriyle aynı safa geçmişti. Bu muhalefet Lozan görüşmeleri sırasında daha bir ortaya çıktı. Müzakereleri yürütecek heyetin başına, muzafer ordunun bir kumandanının (**İsmet Paşa**) getirilmesi karşı sesleri daha da gürleştirdi. İstanbul basınında muhalefetin başını *Tevhid-i Efkâr* başyazarı **Velid Ebüzziya** ile *Tanin* başyazarı **Hüseyin Cahit** çekmekteydi. Onlara zaman zaman **Ahmet**

Emin Yalman da katılıyordu. Heyette İttihat ve Terakki'nin ünlü Maliye Nazırı **Cavid Bey**'in de bulunması dikkati çekmekteydi.

Bir başka ilgi çeken olay da, Osmanlı döneminde bir kez gündeme gelmiş olan “Chester Projesi”nin yeniden canlanması ve bu konuda meclisin onay vermesidir. Bu proje Kuzey Irak'tan Karadeniz'e uzanan bir demiryolu ağı ile Doğu Anadolu'yu donatıyordu. Demiryolunun her iki yanındaki alanlarda maden arama imtiyazı da proje sahibi ABD kaynaklı şirkete verilmekteydi. Böylesine, eskinin yarı sömürge oluş yıllarını anımsatan bir projenin Ankara tarafından kabule şayan bulunması muhalefeti güçlendirdi. Allah'tan ki proje sahibi şirket bu ilginç imtiyazı gerçekleştiremedi. İstanbul basınında projenin kabulü özellikle *Tevhid-i Efkar* tarafından çok eleştirildi. Osmanlı'nın can damarlarını kesen bu karakterdeki proje, kurum ve imtiyazlar yeniden, eleştirel bir gözle ele alındı.

Şu nokta açıktır ki Chester imtiyazının kabulü ile Lozan heyetine müşavir olarak **Cavid Bey**'in katılması Ankara'daki yetkili çevrelerin takip edilecek iktisat politikası konusunda net bir fikre sahip olmadıklarını ortaya koymaktaydı; iktisat bilimi konusunda azıcık bir bilgi sahip olanlar da, liberal ekonomi politiği bu konuda tek doğru olarak kabul etme yanlısındaydılar. Serbest rekabet piyasası onlar için de sihirli bir değnekti, ekonomik ilişkilerin anahtarıydı. Ne var ki aynı yıllarda Sovyetler Birliği'nde de, sosyalist bir ekonomi politikası konusunda henüz kesin bir adım atılmamıştı. Hatta NEP ile bir anlamda özel kesime bazı olanaklar sağlanmıştı. Sosyalist planlama deneyimi ancak 1920'li yılların sonlarına doğru gündeme gelecekti. Bu nedenle Ankara'yı fazla suçlamamak gerekiyordu. Fakat ne olursa olsun Lozan'a cephede küçük bir açık verilerek gidiliyordu.

Barış müzakeresine Kuzey Irak sınırı hariç önemli bir toprak sorunu olmadan gidiliyordu. Nitekim İngiltere'nin katı tutumu neticesinde Musul sorunu Lozan'da çözülememiştir. **İsmet Paşa** başkanlığındaki Ankara delegasyonu, konferan-

sın daha ilk gününden itibaren kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı borçları, gümrük resimleri vb. gibi konularda emperyalist ülkelerin ölümcül bir direnciyle karşılaştılar. Heyet içinde ise **Rıza Nur**'da odaklaşan sinsî bir muhalefet etkinleşmekteydi. Özellikle İstanbul gazeteleri müzakerelerdeki sorunları en küçük ayrıntısıyla yayımlamaktaydı. Meclis'te mırıltılar yükseliyordu. Trabzon Milletvekili **Ali Şükrü Bey**'in, **Topal Osman** tarafından öldürülmesi eleştirilerin dozunu daha da artırdı. İstanbul gazeteleri **İsmet Paşa**'nın çok önemli tavizler verdiğini ileri sürmekteydiler. Barış müzakereleri böylesine çetin bir aşamaya girdiğinde, kapitülasyonlar, bilhassa adli ayrıcalıklar konusunda anlaşma olmayınca **İsmet Paşa** masayı terk etti. Yurda döndü. İşte, iktisat tarihimizde önemli bir yer tutan "Türkiye İktisat Kongresi" bu kesinti sırasında toplandı.

İzmir İktisat Kongresi; verilen demeçler, liberal ekonomiye yönelik güvence içeren sonuç kararları ile kapitalist ülkelere, özellikle İngiltere ve Fransa'ya adeta bir nevi "teminat mektubu" niteliğindedir. Kongreye yönelik ilk haber 5 Ocak 1923 tarihli *Vakit* gazetesinde çıktı. Bu haberde şöyle deniliyordu:

"Memleketimizin iktisadi inkişafı ve tealisi için takip edilecek hattı hareket hakkında İktisat Vekâleti tarafından ciddi ve esaslı bir program tanzimi kararlaştırılmıştır. Vekâlet programın tanziminden evvel memleketin bütün iktisat unsurlarını biraraya toplayarak Türkiye İktisat Kongresi namı altında büyük bir kongre akdedilmesini uygun görmüştür. Kongreye Türkiye çiftçi, tüccar, erbabı sanayi ve amelesiyle birlikte şirket, banka, borsa ve diğer iktisadi kuruluşlar davetlidir. Kongre, 1923 Şubatı içinde, Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin nutku ile açılacaktır."

İktisat Vekâleti'nin yayımladığı genelgede ise şu nokta vurgulanmıştır:

"Türkiye İktisat Kongresi Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Paşa Hazretleri'nin nutku ve fahri başkanlığında 15 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanacaktır... Şüphesizdir ki Türkiye

İktisat Kongresi milli iktisat tarihimizin bir dönüm günü ve aziz Türkiye'mizin iktisat tarihinin yükselme dönemine bir başlangıç olacaktır... sapanın, çekicin, emeğin ve bütün iktisat mesleklerinin ve bunların haklarının hakir olduğu memleketimizde gerileme en hazin çehresi ile tecelli eder. Türkiye iktisat amilleri, asırlardan beri matemli yüzüyle sırtan bu gerilemeyi devirmeye ve yeni iktisat günlerini açmaya gidiyorlar ve açacaklardır. Hayat bir iktisat savaşıdır. Yeni Türkiye ve Türkiyeliler bunda mutlaka muvaffak olacaklardır."

Kongre toplanmadan önce ve oturumlar süresince basın-da çeşitli makale ve yorumlar çıkmıştır. Bunların hemen tamamı liberal ekonomiyi savunan ve öneren niteliktedir. Örneğin **Feridun Fikri (Düşünsel) Bey'in İleri** gazetesinde çıkan makalesi hayli ilginçtir. **Feridun Fikri Bey** iktisadi hürriyet yaklaşımıyla şu önerileri öne çıkartmaktadır:

- Memleket içersinde ulaşım her yönüyle serbest olmalı.
- Resmi kurumlar tüccara kolaylıklar sağlamalı.
- Dış ticaret tamamen serbest olmalı (özellikle ihracat).
- Azami fiyat ve narh gibi politikalardan bütünüyle vazgeçilmeli.
- Bankaların çalışmalarına hükümetçe kolaylık gösterilmeli.
- Para ve telgraf ulaşımı serbest bırakılmalı.

Bu öneriler ünlü "Serbesti-i Ticaret" yaklaşımına ve onun temel ögesi olan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesine uygundur. O günlerde **Ahmet Emin (Yalman)**, **Suphi Nuri (İleri)**, **Hüseyin Cahit (Yalçın)**, **Ahmet Cevdet**, **Ahmet Hamdi (Başar)**, **Velid Ebuuzziya** vb. yazarlar da kongreye aynı doğrultudaki önerileri içeren yazılar yazmışlardır. Yalnız Dr. **Şefik Hüsnü**, **Aydınlık** dergisindeki yazılarında soruna emek açısından bakmıştır. Örneğin 15 Şubat 1923 tarihli **Aydınlık'ta** şunları yazmıştır:

"...Kendimiz için bir iktisat usulünü tespit ederken nazarı dikkate alacağımız unsurların ağırlık merkezini emek teşkil etmelidir. Hedefimiz çalışan halkımızın vücuda getireceği veya

kabili istifade kılacağı tabii ve sınaî kıymetlerin kısa bir vadede köylü ve işçilerimize kayıtsız şartsız iadesini temin olmalıdır. Zengin kaynaklarımız üzerinde ve bazı sanayi tesisleri yapma hususunda, yabancı ve yerli sermayelere bahşedeceğimiz haklar ve imtiyazlar kısa bir süre için olmalıdır. Ve hareket serbestliğimizi sınırlandırmamalıdır. Kongrede kendi durum ve düşüncelerinin önemi büyük olan amele sınıfının temsili sorununun son derece ihmal edilmiş olmasına teessürden kendimizi alamıyoruz. Mevcut amele cemiyetlerine, toplu işçi zümrelerine başvurma yerine, köy ve şehir emekçileri namına gönderileceklerin tayini vali ve mutasarrıflara bırakılmıştır. Ve bu tayin adeta memur tayini gibi yapılmaktadır. Amele işleri ile az veya çok alâkası olan bazı kimselerin reyleri alınmaksızın İstanbul'dan iktisat kongresine amele delegeleri tayin edilmiştir.”

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 Cumartesi günü açılmıştır. **Gazi'nin** ve onu izleyen, İktisat Vekili **Mahmut Esat Bey'in** konuşmaları Ankara'nın iktisadi düşünce doğrultusunu ortaya koyma açısından önemlidir. **Gazi** konuşmasında şu noktalara özellikle değinmiştir:

“Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alâkadar olan o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin teyit ettiği bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen mütecellidir. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa ilerleme ve gerileme sebeplerinin iktisadi unsurlardan başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. Kılıç kullanan kol yorulur, fakat sapan kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve daha çok şeye sahip olur... Milletimiz hâlası kat'ı ve hakikiye mazhar olabilmek için iki umdeye istinadın şart olduğunu anladı. Onlardan birincisi Misak-ı Milli'nin ifade ettiği ruh ve mana; ikincisi Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun tespit ettiği gayri kabili tebeddül haka-yık. Misak-ı Milli milletin istiklal-i tamamını temin eden ve bunun için iktisadiyatında inkişafına mani olan bütün sebepleri bir daha avdet etmemek üzere lağveden bir düsturdur. Teşkilatı Esasiye Kanunu Osmanlı İmparatorluğu'nun, devletinin tarihe

karıştığını idrak eden, onun yerine yeni Türkiye devletinin kaim olduğunu idrak eden bir kanundur... İstiklali tam için şu düstur var: hâkimiyeti milliye, hâkimiyeti iktisadiye ile resmedilmelidir. Dahil olduğumuz halk devri, iktisat devri kavramı ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki memleketimiz mamur, milletimiz müreffeh ve zengin olsun. Öyle bir iktisat devri ki artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin ve o esbabı bilerek ona göre lazım olan tedbire tevessül etsin... İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zan olunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız, hayır bizim memleketimiz vasidir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkiye sahipti. Devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülke yaptırmayız... Görülüyor ki (Lozan müzakerelerine değinerek) bu kadar kati ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi bizi sulha kavuşmaktan men eden nedenler doğru doğruya iktisadidir, mülahazatı iktisadiyedir. Çünkü bu devlet hâkimiyeti iktisadiyesini temin ederse o kadar kuvvetli bir temel üzerine yerleşmiş ve ilerlemeye başlamış olacaktır. Ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olmayacaktır. İşte düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın bir türlü rıza göstermedikleri budur.”

İktisat Vekili **Mahmut Esat Bey**’in konuşması **Gazi**’nin söylediklerini tamamlar niteliktedir. Bu konuşmada şu noktalar öne çıkmaktadır:

“Yeni Türkiye iktisadiyatı mevcut iktisat sistem ve siyasetlerinin hiçbirinin ayarı olamaz. Memleketimiz iktisadi mana ve ihtiyacına, iktisat tarihimizin ruhiyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip etmek mecburiyetindedir. Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerden hiçbirine mensup değiliz. Ne bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler mektebine, ne de sosyalist, komünist, etatist ve himaye mekteplerinden değiliz.

Bizim de, yani Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben 'Yeni Türkiye iktisat mektebi' diyorum... Yukarda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal etmeyeceğiz. Yeni Türkiye karma bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela büyük kredi kurumlarını, sanayi teşebbüslerini vb. devlet idare edecektir. Çünkü memleketimizin iktisadi vaziyeti bunu gerekli kılıyor. Özetlersek bazı hususlarda iktisadiyatımız devletçi usulünü takip edecek, bazı hususlarda iktisadi teşebbüslerini şahsi girişimlere terk edecektir."

Kongrenin açılışında yapılan bu iki konuşma bir yandan yeni devletin kararlılığını ortaya koyarken diğer yandan da gelecekte uygulanacak ekonomi politikasının genel doğrultusunu ortaya koymaktadır. İki konuşmanın açıkça sergilediği noktaları şöyle sıralayabiliriz.

- Tam bağımsızlık noktasında kararlılık çok net olarak belirtilmiştir. Burada ana hedef kapitülasyonların kaldırılmasıdır. Ne var ki 1920'li yıllarda uluslararası kapitalizmin bir ortaçağ kurumu olan kapitülasyon vb. ayrıcalıklardan çok daha etkin kullanabileceği yeni ayrıcalıklar bulabileceği ortadadır. Nitekim Lozan'da gümrük resim ve ithal vergilerinin 1913 düzeyinde (1929 Aralık sonuna kadar) tutulması Türkiye'ye kabul ettirilmiştir. Böylece ticari serbesti fiilen sağlanmıştır. Öte yandan Osmanlı Bankası kanalıyla kambiyo rejimi de aynı ülkelerin bir nevi denetimindedir.
- **Gazi**, yabancı sermayeye (yasalarımıza uymak koşulu ile) istediği güvenceyi vermiştir. Bu, gelecekteki ekonomi politika açısından sorunlar doğurabilecektir.
- Yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarının ne liberal, ne sosyalist ya da komünist, hatta müdahaleci bir karaktere bile

sahip olmayacağı (himayeciliği reddederek) iktisat vekilinin konuşmasıyla açık bir biçimde ifade edilmiştir.

- İktisat vekilinin altını çizerek vurguladığı “Karma Ekonomi” yaklaşımı, uzun yıllar (en azından 1980’e kadar) egemen olmuş; iktidara gelen partilerce de tartışmasız bir biçimde kabul görmüştür. Özel girişim hiçbir zaman reddedilmemiş, çeşitli dönemlerde teşvik görmüş, 1950’den sonra ağırlığını daha da artırmıştır.
- İzmir Kongresi’nden günümüze Türkiye’nin iktisadi politikalarından başat öge “serbest rekabete dayanan piyasa” olgusudur. Bu ilke bir amentü gibi kabul edilince, kapitalizmin manifestosu olan **Adam Smith**’in “ulusların zenginliği” çerçevesinin dışına çıkılmayacağı da açıktır. Unutmayalım ki bu manifesto emperyalizmin, günümüzdeki küreselleşmiş kapitalizmde kaynağını ve ifadesini bulan “yeni emperyalizm”in ruhudur.

Gazi ve iktisat vekilinin konuşmalarında ortaya kondukları tam bağımsızlığa karşı İstanbul’dan gelen tüccar ve sanayici grup, liberal ekonomi yönünde ağırlığını koymuştur. Kongre, Türkiye iktisat tarihi açısından piyasayı öne çıkartan bir yapıya bürünmüştür. Diğer taraftan İstanbul basını da haber ve yorumlarıyla bunu körüklemiş, böylece Ankara’ya karşı olan muhalefetini de sürdürmüştür. Özellikle kongre sonunda yayımlanan, sadece toplumsal etik yönünden bir ölçüde anlamı olan “Misak-ı İktisadi”yi yerden yere vurmuşlardır. **Hüseyin Cahit**, 16 Mart 1923 tarihli *Tanin*’de çıkan başyazısında bu konuya şöyle değinmektedir:

“İzmir’de ilk defa olarak muazzam bir iktisat kongresi toplandı. Güzel birçok nutuklar söylendi, bir de ‘Misak-ı İktisadi’ tanzim ve neşredildi. Ben bunları okuduğum zaman kendi kendime acı acı gülmekten kendimi alamadım. Misak-ı İktisadi ne güzel, ne munis ve ne hoş bir mana, fakat ne boş bir hülya!”

Bu tip eleştirilere birçok yazar da katılıyordu. Kongrede grupların öneri ve raporlarından en önemlisi olan işçi grubunun önerilerini sadece **Şefik Hüsnü** değerlendirmiştir. Örneğin

İzmir Kongresi'ni ve 1923 genel seçimlerini birlikte ele aldığı bir yazısında şu noktaları vurgulamaktadır:

“Milli istiklal mücadelesine atıldığından beri memleketin geleceği ile doğrudan doğruya alâkadar olmak azminde bulunduğu izhardan bir an hali kalmayan işçilerimizin eline son zamanlarda kendilerini göstermek için birbirini izleyen iki fırsat geçti: İzmir İktisat Kongresi, Meclisi Milli intihabı... Açıkçası işçi sınıfı bir imtihan geçiriyor. Bu imtihanın neticesine göre, devlet işlerine bizzat ve bilfiil iştirak edip edemeyeceği anlaşılacaktır. Herkesin bila tereddüt kabul etmesi lazımdır ki bu güç imtihanın birinci kısmını işçilerimiz büyük bir muvaffakiyetle geçirdiler. Memleketimizin her tarafından gelen işçi sınıfı mümessilleri İzmir'de buluşup görüştüler. Bu, Türkiye'nin işçilik tarihinde ilk defa vaki olan bir hadisedir, İstanbul amele teşkilatları birliği komisyonlarının bilhassa tanzim ve tab ettirdiği önergede amelelerin memleket iktisadiyatına nasıl bir cereyan verilmesini ve bu iktisadiyatın ne gibi esaslara dayanmasını arzu ettiği şerh ve izah edilmişti... Kongreye yapılan teklifleri tetkik edelim. Evvela işçilerin kendi mesleki hayatına taalluk eden cihetleri ele alalım. Kongrede Avrupa'da olduğu gibi sendikalar teşkil ve onların delaletiyle grev ilan edebilmesi ittifakla kabul edilmiştir, iş müddetinin sekiz saati tecavüz etmemesi, gece işinde saatlerin çift sayılması, ücretlerin asgari geçim fiyatından aşağı olmaması, kadın işçinin himaye görmesi de bu nevidendir. Amele, bugün mevcut karmaşık ve hak ve adalete uymayan çeşitli vergiler yerine ziraat, sanayi vb. kaynağı ne olursa olsun teknil gelir yekûnu üzerinden, istifade edilmek üzere bir tek müterakki gelir vergisinin ikame olunmasını, on bin liradan yukarı servet üzerinden bir müterakki sermaye vergisinin alınmasını, mirasın da müterakki bir vergiye tabi tutulmasını, ferdi şirket inhisarlarının ilgasını, büyük sanayi girişimlerine ve dış ticarete devlet tekeli şeklinin verilmesini teklif etmiştir.”

Ne yazık ki işçi temsilcilerinin kabul gören bu ve benzeri önerileri hiçbir şekilde hayata geçirilmemiştir. Buna karşın büyük toprak sahiplerinin, tüccar ve sanayi erbabının önerileri ise büyük çoğunlukla yaşama geçirilmiştir. Bir anda devletin büyük bir vergi kaybına neden olan aşar kaldırılmıştır. Tüccar ve sanayicilerin talepleri doğrultusunda başta ticari banka olmak üzere hemen hemen tüm öneriler yaşama geçirilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi bir çeşit kamuoyu araştırması görevi de görmüştür. Milli Mücadele’yi gerçekleştiren kadrolar, ülkenin üretken kesimlerinin, toplumsal tabakaların, hatta medyanın düşünce ve eğilimlerini böylece öğrenmişlerdir. Bir yandan da Lozan’daki muhataplarına, detaylı olarak, şu mesajı göndermişlerdir:

- Sosyalist bir iktisat modelini takip etmek gibi bir niyetleri yoktur.
- “Serbesti-i Ticaret” gene temel ekonomik yaklaşım olacaktır.
- Yabancı sermaye düşmanlığı yoktur, aranan yabancı sermayenin ve ulusal çıkarların arasında bir uzlaşımın sağlanmasıdır.
- Ticaret, borçlar vb. gibi şirketleri ve sermayeyi yakından ilgilendiren yasalar Batı yasaları doğrultusunda düzenlenecektir.
- Uluslararası ölçü, saat vb. gibi standartlara uygun dönüşümler sağlanacaktır. Sözün özü, Türkiye’nin hukuk ve ekonomik altyapısının kapitalist düzenin ana ilkelerine uyumu gerçekleştirilecektir.

Görülüyor ki Anadolu ihtilaline karşın, Osmanlı’nın son döneminde olduğu gibi ister serbesti, ister himayeci ya da Milli İktisat izlensin, hedef, ülkede büyük sermaye sahibi iş adamları, burjuvalar yetiştirmek olmuştur. Bu eğilim 20. yüzyıl boyunca tüm iktidarların temel özlemidir. İzmir’de noktalanan büyük zafer, kapitalist ekonomiye ilk köprübaşını gene İzmir’de hediye etmiştir. Bu köprübaşı 20’li yıllarda liberal ekonominin kazanımlarını bir ölçüde sağlamıştır. Yeni devletin ekonomik sıkıntılar içinde çırpınması, liberal iktisat yanlılarını daha bir güçlendirmiştir.

c) 20'li Yıllarda İnkılabın Sorunları ve Salınımı

Zaferden sonraki ilk yıl, yani 1923, birçok olayın peş peşe geldiği ve siyasal anlamda hızlı bir değişimi simgeleyen yıl olmuştur. Lozan müzakereleri devam ederken 1. Meclis seçim kararı almıştır. Yeni seçimlere gidilirken, çeşitli muhalefet odakları da ortaya çıkmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzasından sonra yeni dönemin başkenti olmayı bekleyen İstanbul'un, Ankara'ya yönelik eleştirileri de yükselmiştir. Ankara'nın başkent oluşu ve onu izleyen günlerde Cumhuriyet'in ilanı İstanbul'da, eski dönemin temsilcilerinin, özellikle matbuatın memnuniyetsizliğini doruğa çıkartmış, bu hoşnutsuzluk gazete sayfalarına yansımıştır. Ulusun yaşamı açısından, bir an kadar kısa süre içindeki bu değişimler Halifeliğin kaldırılmasıyla doruğa ulaşmıştır, **İsmet Paşa**'nın riyasetinde kurulan hükümet, İstanbul matbuatının ileri gelenleri tarafından adeta topa tutulmuştur. Nihayet Milli Mücadele'yi birlikte gerçekleştiren kadronun önde gelen bazıları, çeşitli nedenlerle, **Gazi** ile yollarını ayırmışlar, Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka'yı oluşturmuşlardır. 1924 yılı ikinci yarısı içerisinde Meclis'te bir muhalefet grubu böylece kurulmuştur. Yeni muhalefet fırkası, Halk Fırkası'na ilk günlerinden itibaren soğuk bakan İstanbul çevreleri tarafından hararetle desteklenmiştir. Yeni fırkanın programındaki liberal ekonomi politikasını öne çıkartan bölümler bu desteğin temel unsurlarından biridir.

Muhalefete karşı sert bir tutum takınan **İsmet Paşa**'nın başveکہâletten istifa etmesinden sonra yerine gelen **Fethi (Okyar) Bey**'in ılımlı politikası neticesinde muhalefet daha bir güçlendi. 1925 yılının başında doğu ve güneydoğu illerinde meydana gelen **Şeyh Sait** isyanı **İsmet Paşa**'nın yeniden başvekilliğe getirilmesi ile sonuçlandı. Yeni kabinenin güvenoyu alışından sonra Başvekilin önerdiği "Takrir-i Sükûn" Yasası kabul edildi. Bu yasa tam anlamıyla bir baskı yasasıdır. Yasa gereğince Ankara ve doğuda (isyan bölgesinde), büyük yetkilerle donatılmış iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Bu baskı ve bir anlamda şiddet yasası sa-

yesinde muhalefet sindirildi ve faaliyeti men edildi. Muhalif gazeteler kapatıldı, birçok yazar idam tehdidiyle Doğu İstiklal Mahkemesi'ne gönderildi. Birçoğunun yazması men edildi. İsyân bastırıldıktan sonra da yasa yürürlükte kaldı (1929'a kadar). **Gazi**'ye yönelik suikast girişiminden sonra düzenlenen İzmir ve Ankara İstiklal Mahkemelerinde muhalif İttihatçı ve Terakkiperverci ileri gelenler ya idam edildiler ya da sürgün vb. cezalara çarptırıldılar. Aynı yasa sonraları inkılap yasaları diye anılacak olan tekke, zaviye vb. tarikat merkezlerinin kapatılması, kılık-kıyafet, şapka vb. gibi değişikliklere karşı yükselen muhalif sesleri de sindirme ve susturma işlemlerinde başarıyla kullanılmıştır. Kısaca sıraladığımız bu olaylar sonucunda **Gazi** ve Halk Partisi'nin iktidarı daha bir pekişmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yedi yılında iktisat politikalarında "serbesti"den yana olan yaklaşım pek değişmemiş, hatta ağırlığını biraz daha artırmıştır. 1920'li yıllardaki iktisadi politika ve kararların başat konumda olanlarını şöyle sıralayabiliriz.

i- Hukuk Reformu

Cumhuriyet'in ilanından sonra, hilafetin kaldırılması, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nın ilgası, tekkelerin, tarikat faaliyetlerinin yasaklanması vb. gibi laik adımlar, şer'i hukukun terk edilmesinin yarattığı boşluklar, hukukta reform gereğini daha da öne çıkarttı. Bu gereksinimi hızlandıran bir başka neden de azınlıklara ve yabancı şirketlere kapitülasyonlar dolayısıyla tanınan bazı imtiyazlardı. Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra bu eski ayrıcalıkların yarattığı boşlukların doldurulması ihtiyacı da sorunu acilleştirdi. Bu da ancak hukuk sistemimizin Batılı kapitalist ülkelerin hukuk düzenine eklemelenmesiyle mümkündü. Nitekim hızla kabul edilen Batı kaynaklı (İsviçre vb. gibi ülkelerden iktibas edilen) yasalar olmuştur. Dönemin Adalet Bakanı **Mahmut Esat (Bozkurt) Bey** yasaların Batıdan hemen hemen aynen alınmasına gerekçe ola-

rak şunu ileri sürmüştür: *“Türk ihtilalinin kararı Batı medeniyetini kayıtsız şartsız kendine mal etmek, benimsemektir. Bu prensip bakımından kanunlarımızı da oldukları gibi Batıdan almak zorundayız.”* Bu nedenle hukuk reformuna temel olan yasalar büyük ölçüde İsviçre yasaları temel alınarak düzenlenmiştir. İsviçre yasalarının kapitalist dünyanın isteklerine uygun oluşu, uluslararası alanda kabul görüşü de iktibasların ana etmenlerinden biridir. Aydınlarımız, devleti yönetenlerimiz Batılılaşma derken, 150 yıldır kapitalistleşmeyi özlemişlerdir. Yaşam biçimlerinde Batılı burjuva yaşamını örnek almışlardır. 1920’li yıllarda yürürlüğe giren ticaret, medeni, borçlar vb. gibi yasalarla Türkiye’nin hukuksal yapısı Batılı kapitalist ülkelerinkiyle eklemlenmiş oldu.

ii– Banka, Tarım ve Sanayileşme Sorunu

Ulusal banka sorunu aydınların, yöneticilerin temel özlemlerinden biridir. 1920’li yıllarda Türkiye’deki banka ve şube sayısı şu görünümündedir:

	<u>1923</u>	<u>1928</u>
Ulusal bankalar	18	39
Yabancı bankalar	13	18
Banka toplamı	31	57
Şube sayısı	420	444

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

Ulusal bankaların büyük çoğunlu küçük çaplı yerel bankalardır. Ulusal nitelikli ilk büyük banka “İş Bankası” 9 Eylül 1924’te kuruldu. Onu 1925’teki Sanayi ve Maadin Bankası izledi. Bu banka 1930’lu yıllarda Sümerbank’ın bünyesine alındı. İş Bankası’nın devreye girmesinden sonra ulusal bankacılığın sektördeki payı artmıştır. **Yahya S. Tezel**’in verilerine göre 1924 yılında toplam mevduatta yabancı bankaların payı % 78 dolayındayken bu pay

1924-29 döneminde % 57'ye inmiştir. Bu arada devlet (kamu) bankalarının ulusal bankalar içersindeki mevduat payı dönem sonunda % 39'a çıkmıştır. Bankaların kullandırdıkları (dönem itibarıyla) kredilerin % 14'ü tarım, % 79.7'si tarım dışı, % 1'i mesken ve % 7.7'si de kamuya verilmiştir. Böylece liberal ekonomide sermaye birikiminin, bireysel anlamda, en önemli araçlarından olan banka gereksinimi sınırlı da olsa karşılanmış olmaktadır. Kredi dağılımına baktığımızda büyük yoğunluğun ticaret ve sanayi erbabına kullandırıldığı da açıktır.

Tarım kesiminde, üretimi ve verimi artıran girdiler, sınırlı ölçüde, büyük toprak sahipleri tarafından kullanılmaktaydı. Karasaban egemen üretim aracıydı. Doğal gübre aynı zamanda yakıt olarak kullanıldığı için toprağı zenginleştirme açısından ele alınamıyordu. Savaşlar toprak dağılımı yönünden yeni sorunları ortaya çıkardı. 1915-1917 arasındaki Ermeni nüfusun tehcir (göç) edilmesi olayı sonunda bunların mal ve topraklarına yörenin eşrafı, toprak ağası vb.lerinin el koyması, aynı şekilde Lozan sonrası Anadolu'daki Rum mübadillerinin sahip olduğu ev ve toprakların bazı eşraf, ağa vb. gibi nüfuzlu kişilere de verilmesi sonucunda tarıma elverişli arazilerde büyük çiftçilerin sahip olduğu alanlar daha da artmıştı. Kısacası toprak ağaları daha bir güçlenmişti. Aşarın kaldırılması bu grubu daha bir zenginleştirmişti. Bu durumu medeni yasa fazlasıyla güçlendirmiştir. Topraksız köylülere eski miri topraklarının dağıtılması vb. gibi düşünceler de pek yaşama geçmemiştir. Sadece Kürt isyanı sonrasında aşiret reislerine ait arazilerin dağıtımı, aşiret reislerinin bölgeye dönünce bu toprakları tekrar işlemeleri ile bir sonuç vermemiştir.

1923-1930 döneminin sonuna doğru tarımda bazı yenileşme eğilimlerinin ağır da olsa gerçekleştiğini görmekteyiz. Tarım kredi kooperatiflerinin kuruluşlarını tamamlamış olması, bazı tarım ürünlerinin devletçe satın alınması, örnek devlet çiftliklerinin kurulmaya başlanması, orta dereceli tarım okullarının açılması bunların başlıcalarıydı.

Sanayide ise hemen hemen ciddi bir atılım yoktu. Mevcut sanayi diye adlandırılan tesislerde ortalama işgücü 2,31 dolaylarındaydı. Sanayii teşvik amacıyla bir yasanın çıkarılmasına bu koşullar altında karar verildi. “Teşvik-i Sanayi Yasası” aynı amaçla düzenlenmiş olan 1913 tarihli yasanın kapsamı daha da genişletilerek düzenlendi. Sanayi işletmelerine yasanın tanıdığı teşvik ve ayrıcalıkların başlıcaları şunlardı:

- Uygun görülen girişimlere 10 hektara kadar karşılıksız arazi tahsis edilecektir.
- İşletmelere kazanç ve gümrük vergileri açısından çeşitli bağışıklıklar tanınacaktır.
- İletişim için gerekli (telefon ve telgraf) bağlantıları ile kullanılacak motor gücünün devletçe bedelsiz tahsisi sağlanacaktır.
- Kuruluş aşamasında ithal edilecek olan araç ve gereçler demir ve denizyollarında % 30 indirimli olarak taşınacaktır.
- Yıllık üretimin % 10’una kadar bölümünün satışı devlet garantisi altında gerçekleştirilecektir.
- Kamu kesimi, yerel yönetimler de dahil olmak üzere, bu yasadan yararlanan işletmelerin üretimi, nicel ve nitel olarak yeterli ise ve fiyat, ithal edilecek emsallerinden % 10’dan fazla değilse, dış alım yerine bu malları satın alacaktır.
- Kamu ürünleri bu işletmelere indirimli olarak satılacaktır.
- Teşvik edilen işletmelerde, yönetici ve muhasebecilerin dışında yalnız Türkler istihdamı edilecektir. Nitelikli işçi gerektiği durumlarda bunlar ülke dışından kısa süreli ve Türklere aynı işi öğretmek üzere getirilebilecektir.

1927 sanayi sayımına göre sanayi kesiminde 256,855 kişi çalışmaktaydı. Bunların % 43,01’i tarım, % 18,70’iyse dokuma sanayiinde toplanmıştır. İşletmelerin % 367’si tek kişilik, % 35’i de 2-3 kişiliktir. Beş kişiden fazla işçi çalıştıran işletmeler % 9, 100 kişiden fazla çalıştıran işletmeler ise % 0,23’tür. Çocuk işçiliği yaygındır.

1930’lu yılların İktisat Vekili bu görünüm ve özellikle tüm teşviklere karşın özel sanayinin gelişmemesi üzerine şu tespiti yapmıştır:

“Cumhuriyet Türkiye’sinin eline, menkul kıymet stokundan tamamen mahrum, arazi itibarıyla harabeler gösteren, iktisadi faaliyet itibarıyla becerisiz fakat azimli vatandaşlardan başka bir şeyi olmayan, iktisadi muvazene itibarıyla geniş miktarda açık veren bir Türkiye ülkesi geçti. Bu noktayı daima göz önünde tutmalıdır. Böyle bir vaziyette ne yapılır? Cumhuriyet Türkiye’si bir nokta üzerine teveccüh etti. O da memlekette istihsal gücünü artırmaktır. İktisadiyatta esas olan memlekette istihsal kuvvetlerini yaratmak, artırmaktır. Çünkü bu istihsal kuvvetleri sayesinde ki menkul kıymetler (sermaye) yenilenebilir ve devam ettirilebilir.”

Mustafa Şeref Bey ilk sermaye birikimi konusunda bu söylediklerinden sonra şu tespiti yapar: *“Sanayileşmeyi hususi teşebbüslere bırakırsak en az iki asır bekleriz.”* Bu saptama 20’li yıllarda özel girişimcilere verilen onca teşvik ve ayrıcalığa karşın sanayileşmede bir parmak ilerleme sağlanamaması, bu arada patlak veren büyük ekonomi, bunalım (1929) sonrası yapılmıştır ve de bunun da Türkiye’nin iktisat politikası açısından bir anlamı vardır. Türkiye 1920’li yıllarda savaşların tahribatını kapata-mamıştır. İstanbul, İzmir vb. gibi kentlerin belli mahalleleri dışında büyük bir yoksulluk egemendir. Ticaret, özellikle yabancı şirketlerin ülke mümessillerinin ithalatına dayanan ticaret, bir ölçüde canlıydı. Bir ara şirketlerin işlerini Ankara’da takip eden milletvekillerinin (Affairist’ler) sayısı öylesine çoğalmıştı ki Başvekil **İsmet Paşa’yı** bile kızdıracak yaygınlığa erişmişti. Bir yandan ticaret, müteahhitlik vb. gibi yollarla zengin olan kişiler, diğer yandan tüm bu zenginliklere “milli” sıfatını yakıştıranlar toplumun adalet duygularını da rencide ediyorlardı. Geniş halk yığınlarının yoğunlaşan hoşnutsuzluğu, 1930’lu yılların başında, **Gazi’nin** izniyle kurulan “Serbest Fırka”nın kısa süre içerisinde etkinleşmesine de neden olmuştur.

Bu fırka mensupları ve bilhassa Genel Başkan **Fethi Bey**, konuşmalarında sürekli olarak serbest piyasa ekonomisini göklere çıkartıyor, devletçi uygulamaları, demiryolu politikasını yerden yere vuruyordu. **Fethi Bey** “serbesti” inancını öylesine ileri götürüyordu ki Osmanlı borçlarının (dünya bunalımına karşın) altınla ödenmesini bile önerebiliyordu.

iii– Demiryolu ve Millileştirme Politikası

Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye’de 4,100 km. demiryolu 13,900 km. de üstyapılı karayolu bulunmaktaydı. Motorlu taşıt sayısı ise sadece 1,500’dü. “Anayurdu demirağlarla örmek” genç Cumhuriyet’in simgesiydi. 1924’ün Mart ayında **Gazi** şu noktayı vurgulamıştı: “Memlekette her vasıta ile bir karış fazla şimendifer meydana getirmek, fakat vaziyet ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakiki ihtiyacına tamamen mutabıktır.” (**Bilsay Kuruç**)

Demiryolu politikasının iki temel ögesi vardır. Bunlardan birincisi yabancı şirketlerin ellerinde bulunan demiryollarının satın alınarak millileştirilmesi, diğeri ise kamunun demiryolu yapımına girişmesi. Satın alarak millileştirme işlemi o günlerde eleştirilmiştir. Devrim yapma savında olan bir hükümetin millileştirme açısından satın alma yolunu tercih etmesi bugün bile pek akıl kârı görünmemektedir. Sanırız bu yolla kapitalist ülkelere yabancı sermaye açısından bir güvence verilmek istenmiştir. En azından böylece sosyalist yöntemi kullanmadığımızın gösterilmesi arzu edilmiştir.

1937 Nisan ayında Başvekil **İsmet İnönü**, şark demiryollarına ait Trakya hattının TCDD’ye katılması nedeniyle şunları söylemiştir:

“Avrupa hududundan Türkiye’nin öteki hududuna kadar giden şimendiferin satın alınma meselesi tesadüfen Bay Ali Çetinkaya’nın, Bay İsmet İnönü’nün, Bay Recep Peker’in kendi

marifeti olarak yapılabilmiş bir eser olmaktan çok daha büyük bir şeydir. Anadolu hattı için devletler, Türkiye'nin eline geçmesin diye, hayli siyasi tedbirler almışlar ve Adana mıntıkasında bulunan bütün hattı satın aldığımız zaman bunu elde etmek için pek çok zorluklar çıkmıştır. Parayı ödediğimiz halde, bunu fiilen işgal edebilmek için büyük güçlüklerle karşılaştık. Nihayet şark hattı kalmıştı. Cumhuriyet'in 13, 14. senelerinde büyük münakaşalardan sonra bunu da tahakkuk ettirmiş bulunuyoruz. Bu hat askeri ve siyasi noktai nazardan da hususi bir ehemmiyete haizdir."

1939'da Ulaştırma Vekili **Ali Çetinkaya** demiryolu politikasının sonuçlarını şöyle özetlemiştir: *"Demiryolları 4,000 küsur kilometre uzunluğunda iken, şirketlerden satın aldıklarımız ve inşa ettiklerimizle birlikte bugün 7,000 km'ye varmıştır."* Bu politika dev bir kamu işletmesini doğurmuştur: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları, başka bir deyişle TCDD. Ne yazık ki savaş sonrasında bu politika rafa kaldırılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk adımlarını attığı 1920'li yıllar, serbest piyasa düzenine dayanan bir ekonomi politikayı izlemekle kalkınma olamayacağını ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki'nin son dönemlerinde itibaren "Manchester Okulu" diye bilinen liberal ekonomiden kuşku duyulmaya başlanmıştı. 1920'li yıllar bu kuşkuları daha da pekiştirdi. Uygulanan ekonomi politika, yoksulluğu yenmeyi başaramadı. Bu bağlamda *Resimli Ay* dergisinin Ekim 1929 tarihli sayısında, **Sabiha Sertel**'in "Bu Oyun Bitsin" başlıklı yazısında şunları okumaktayız:

"Günler, aylar, seneler geçer. Medreselerden kaçan yersizler, yurtsuzlar, siyasi cereyanların tufan gibi akışında bir katre gibi erirler. Kasırgalar kopar, hilafetler, istibdatlar devrilir, yıkılır. Zafer ve istiklal gelir. Demokrasi ve inkılap eskileri götürür. Fakat selin götüremediği, hâlâ köprü üstlerinde yırtık paçavralar içersinde nöbet bekleyenler, amca on paracık diye bağırırlar... paçavralar içersinde devir devir nöbet bekleyen çocuk

hâlâ oradadır, hâlâ karnı açıtır. Küfesi sırtında akşama kadar taban patlatan çocuk, köprü altında yatar...”

“*Fen, sıhhat, hayat, hastane her şey cebi dolu olanın. Ölüm ve ıstırap sokakların adamının...*” Bu ibare de **Sabiha Sertel**’in bir başka yazısının finalidir... 1929 büyük ekonomik bunalımını Türkiye bu görünümle karşıladı. Buhran (ekonomik bunalım) iktisat politikası açısından da liberalizm dışı bazı yolların aranmasını gerektiriyordu. 1930’lu yıllara böyle girildi.

1920’li yılların toplumsal ve ekonomik olayları açısından getirdiği sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- Yapılan, Batılı yaşam biçimini temel alan dönüşümler, o günlerde asri yaşam tarzı diye nitelenen birçok değişimi gündeme getirmiştir. Giyim-kuşam bütünüyle Batılı örneklerine benzemiştir. Kadınlara açık bir özgürlük (sadece yüzeysel) tanınmış, danslı toplantılar, çaylar, balolar yaygınlaşmış, sinema ve onun getirdiği yaşam biçimi âdeta bir tutkuya dönüşmüştür. Bu baş döndürücü değişim gerçi İstanbul, İzmir ve Ankara ile taşrada da sadece yönetici aileleri arasında yaygınsa da ülke insanlarının kalan çoğunluğunu da bir ölçüde etkilemekteydi. Yani, TC vatandaşlarının asrileşmesi de kademe kademe farklıydı. O dönemin yazarları da bu değişim hikâyelerini romanlarına yansıtmışlardı. Günümüz televizyon dizisi ya da sinema filmlerine aktarılmış bu yapıtların bazılarına değinmekte yarar vardır. **Peyami Safa**’nın *Sözde Kızlar*, **Fatih Harbiye**, **Cumbadan Rumbaya**, **Mahmut Yesari**’nin *Su Sinekleri*, **Fatih Rıfkı**’nın *Roman*, **Refik Halit**’in *Delî* vb. romanları, öyküleri o dönemi güzel yansıtmaktadırlar.

Bu yaşam biçimi, Tanzimat’tan beri (padişahlar da dahil) Osmanlı’nın özlemi olmuştur. Özellikle büyük memurlar, zenginleşmiş aileler vb. gibi katmanlarda bu eğilim her geçen zaman diliminde daha bir güçlenmiştir. Selanik, İzmir, İstanbul, Beyrut gibi dış dünyaya açık liman kentleri bu asrileşmeyi daha bir güçlü hissetmişlerdir. Bu kentlerde yaşayan Rum, Ermeni vb. gibi

azınlıklar, Levantenler âdeta Avrupa burjuva yaşamını bir ayna gibi Osmanlı'ya yansıtmışlardır. 19. yüzyılda "Cadde-i Kebir"e yani Beyoğlu'na çıkmak bir yabancı ülkeye gitmek gibi genç ve yaşlı aydın gruplarına zevk, heyecan verirdi. 1880'lerden itibaren Şehzadebaşı, Direklerarası âdeta Beyoğlu'nun İslami bir kopyası gibi algılanırdı.

Tanzimat'tan bu yana (bir anlamda) hızla değişen bu yaşam biçimi, asrileşme tutkusu bireylerin ve ailelerin tüketim kalıplarını değiştirdi. Batılı ülkelerin burjuva tüketim kalıpları, bunu karşılayacak bir sanayi yapısı olmamasına karşın aynen benimsendi. Kumaştan, bonbon şekerlemelerinden Avrupa tarzı mobilyalara kadar tüm tüketim malları ithal ediliyordu. Zaten Avrupa'dan geniş çapta ithalat yapan Osmanlı ekonomisini bu tüketim tarzı daha bir sarstı. Böylece emperyalist "Düveli Muazzama" Osmanlı'yı kuşatma altına daha bir güçle almıştı. 1920'li yıllarda, Batılılaşma, asrileşme adına bu tuzağa yeniden düştüğümüzü görüyoruz. Tüketim tutsaklığı, liberal ekonominin en etkin silahıdır.

- Piyasa ekonomisi, kendi işleyişinin doğası gereği genç Türkiye ekonomisinin damarlarına girmeyi bu dönemde başarmıştır. Özel girişimcilere sınaileşme ve benzeri amaçla, cılız kamu olanaklarını zorlayarak akıtılan fonlar sadece belirli ellerde büyük fonların toplanmasına neden olmuştur. Unutmayalım ki, eski Maliye Nazırı **Cavid Bey** Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda savaş zenginlerini, onların haksız kazançlarını savunurken, *"Böylece hepsi ticareti öğreneceklerdir"* diyebilmiştir.

1924 yılında kurulan İş Bankası ve onun yönetimi çevresinde toplanan "İş Bankası Grubu" ekonomik bunalımın doruğa ulaştığı zaman aralığında bile liberal ekonomi politikaların savunucusu olmuş, Türkiye'nin "kapitalist olmayan" ekonomik ve sosyal kalkınma yolunu kesmiştir. Bankanın başında bulunan **Celal Bayar**, iktidarda olduğu her dönemde "piyasa"nın etkin ve harap edici yapısını savunmuştur. Bu durumu 30'lu yılları incelerken daha bir açık göreceğiz.

Belki de düşünülmeden, iyi niyetle yapılan kamulaştırma, millileştirme için ödenen bedeller de sermayenin önünde bir çeşit baş eğıştır. Serbest piyasa ekonomisine olan bağlılık 1920'li yıllarda öylesine güçlüydü ki, İş Bankası bile Hint Müslümanları tarafından, Milli Mücadele sırasında Gazi'ye gönderilen para ve yönetimde bulunanların, bazı işadamlarının katılımı ile özel banka statüsünde oluşturulmuştur.

Devletin, özellikle demiryolu inşaatı ve diğer yapımlar nedeniyle müteahhitlere aktardığı fonlar da özel sektörü zenginleştirmiştir. Kısaca 20'li yıllar savaş zenginleri örneği yeni zenginleri yaratmıştır. Özel girişim devletin kanatları altında ilk sermaye birikimini (eskilerin deyimiyle "dünyalığını") böylece yapmış; önüne çıkan her fırsattan acımasızca yararlanarak devleti ele geçirmeye doğru adım adım yol almıştır. Uluslararası kapitalizm bu gelişmeden memnundur. Çünkü böylece kuşatmasının yurt içindeki işbirlikçilerini yetiştirdiğini görmektedir. 30'lu yılların başlarında, liberal ekonomiye kuşkulu gözlerle bakışın hemen arkasından Türkiye'de özel girişimcilerin imdadına "faşizm" yetişmiştir. Adı Nazi ve de başka bir şey olsa bile Avrupa'da yükselen, temelde büyük buhranla sarsılan kapitalist düzenin onarımı anlamında ele alınması gereken faşizm, Türkiye'deki sermaye için umut teşkil etmiştir.

EKONOMİDE KENDİNE YETME ÇABALARI VE SAVAŞ YILLARI

a) 1929 Ekonomik Bunalımı Türkiye İçin Bir Fırsat Olabildi mi?

1920'li yıllar, özellikle ABD, İngiltere vb. gibi savaş galipleri açısından bir refah ve rahatlama dönemi olarak tanımlanabilir. ABD'de birçok yazar bu dönemi "Roaring Twenties" diye niteler. Gerçekten de fokstrot, çarliston gibi yeni danslarla, hiçbir tasası olmayan, sinemayla, radyo ile rüyalarını süsleyen bir zaman aralığıdır 1920'ler. Ünlü *Radyo Günleri* adlı film o günleri ve Birleşik Devletler'deki orta sınıf ailelerin yaşamını, geleceğe olan iyimserliklerini çok güzel anlatır. Radyonun insan yaşamına egemen olduğu yılların taşıdığı umutlar çocuk oyuncu **Shirley**'in filmlerine bile yansımıştır. Neydi bu iyimser, güvenli hayata sebep olan? Bu nedeni tek sözcükle açıklamamız mümkündür. Ekonomi.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki askeri harcamalar kapitalist ülke ekonomilerini (galiplerinkini) hızlı bir büyüme sürecine sokmuştu. Ekonominin birçok kesiminde hızlı bir üretim artışı söz konusuydu. Yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo ve araba talebinin yükselmesi girişimcileri de cesaretlendiriyordu. **J.B. Say**'ın "mahreçler yasası"na olan inanç, üretimi artıran bir düşünce altyapısının temel dayanağı idi. Çünkü **Say**'ın kuralına göre "her mal kendi talebini yaratacaktı." Fakat

1920’li yılların sonuna gelindiğinde talep artışının düşmesi nedeniyle satışlar azalmış, eldeki ürün stokları dağlar gibi artmıştı. İşletmeleri ayakta tutabilecek finansman olanakları da tıkanmaya başlamıştı. Finansman için gerekli fonu sağlayabilmek amacıyla “Wall Street”te, yani New York menkul değerler borsasında kota edilmiş hisse senetlerini satma yolu tercih edilince, borsa toplu gelen bu satışlardan ötürü hızla değer yitirdi. Firmalar peş peşe iflas etmeye başladı. Kısa bir süre içerisinde milyonlarca işçi işlerini yitirdi. Sokakları milyonlarca işsizden oluşan bir ordu doldurdu. Açtı çoğu. Bunları doyurmak için kamu mutfakları açıldı, iyimserlik bulutları üzerinde uçan ABD halkı birden kendini yere çakılmış buldu. Son yıllarda Devlet Tiyatrosu’nda sahnelenen *Atlari da Vururlar* oyunu o dönemi trajik sonuçlarıyla sergileyen en güzel örnektir. Gene bu çöküşü, çaresiz Amerikan ailelerini, **John Steinbeck**, **Das Passos** ve niceleri yapıtlarıyla irdelemişlerdir (*Gazap Üzümleri*, *Bitmeyen Kavga* vb. gibi).

Buhran, kısa süre içerisinde tüm kapitalist dünyaya yayıldı. İngiltere’de, Fransa’da sol eğilimli akımlar güçlenirken, bunalımın da etkisiyle tam bir kaosun içine sürüklenen Almanya’da ise Naziler iktidara doğru yürümeye başladılar. Bunalım, faşizmi, kendi eserini doğurup güçlendiriyordu. Kapitalizm kendini iyi etmek ve yeniden etkin kılmak için çareler arıyordu. Aranan reçeteyi **J.M. Keynes** yazdı. **Keynes**, Versay Anlaşması’nın yaratacağı sorunlara değinen kitabında olası bir iktisadi buhran konusunda uyarılarda bulunuyordu. Bu kitap Malta’da sürgünde bulunan **Fethi Bey** tarafından dilimize çevrilmiş ve TBMM tarafından 1923’te basılmıştır. Bilindiği gibi **Keynes**, *Genel Kuram* adlı ünlü yapıtında iktisat bilimine, dolayısıyla politikasına önemli kavramlar kazandırmıştır. **Keynes** ekonomisinin temelinde tüketimin artırılması yatar.

Ürünün kendi talebini yaratacağı yaklaşımı **Keynes** tarafından adeta tersine çevrilmiş, tüketimin iktisadi, büyümenin ana motoru olduğu ortaya konmuştur. “Bir kuyu kazdır sonra kapat ama kazıcıya verdiği parayla yeni talep yarat” düşüncesi bu yak-

laşımın âdeta temel belgisidir. Kuşkusuz bireyin, insan topluluklarının gereksinimlerini karşılayacak talep kapitalizmi restore etmeye yetmeyecektir. Bireysel harcama kamusal harcamalara, oradan da savaşa, yani insanın bizzat tüketilmesine kadar zincirleme uzayacaktır. Nitekim ABD Başkanı **F.D. Roosevelt**’in “New Deal” yaklaşımı ve büyük barajlar dizisinin, otoyolların inşası, **Hitler**’in “otobanlar programı” yeterli olmamış, önce silahlanma sonra da (yaklaşık 50 milyon insanın öldüğü) savaş kapitalizmi ancak restore edebilmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti gibi kalkınmaya şiddetle ihtiyacı olan ülkeler de “dünya ekonomik buhranı”ndan olumsuz etkilenmişlerdir. Halkları daha da yoksullaşmış, işsizlik artmış, dünya dış ticareti içersindeki düşük olan payları daha da azalmıştır. Bu olumsuzluklara karşın Türkiye açısından kapitalizmin sarsılması, “Kapitalist olmayan bir kalkınma politikası” izleme olanağı da yaratmıştır. Serbest piyasanın sihirli elleri üzerinde gelişen kapitalizmin ne denli kırılğan olduğunun ortaya çıktığı bu ortamdan acaba yararlanılabilirdi mi?

b) Yapay Siyasal Liberalizmden İdeolojik Katılığa

Yukarıda belirttiğimiz gibi 1929 iktisadi bunalımı Türkiye’yi çok sarstı. Tüketim malları önemli ölçüde ithalata dayandığı için pahalandı, buna karşın zaten sınırlı olan ihraç ürünleri ise ucuzladı. Aralarında bir fiyat makası ortaya çıktı. Bu arada kırsal alanda köylünün eline geçen ürün değeri azalırken, almak zorunda olduğu temel gereksinim mallarının fiyatları her geçen gün yükseliyordu. Kısaca köylünün kazancının büyük bir bölümü temel ihtiyaçlarını satın almasıyla elinden gidiyordu. Bin yamalı giysisine yeni yamalar ekleniyordu. Şikâyetler yükseliyordu. Toplum neredeyse patlamaya hazır bir kazan haline gelmişti. 1929’da “Takrir-i Sükûn Yasası”nın yürürlükten kalkması toplumsal muhalefeti basının sütunlarına da taşıdı. İşte bu aşama-

da, Prof.Dr. **Taner Timur**'un da altını çizdiği gibi patlamaya hazır toplumsal kazanda bir delik açmak, tazyiki artıran buharı dışarı atabilmek için **Gazi**'nin girişimi ile güdümlü bir siyasi parti kuruldu: Serbest Fırka. Fırkanın başında **Gazi**'nin yakın arkadaşı **Fethi (Okyar) Bey** bulunuyordu. Yönetimini ise başta **Ahmet Ağaoğlu** olmak üzere gene onun arkadaşları oluşturmaktaydı. **Gazi** kendi kız kardeşini bile partiye üye yapmıştı.

Serbest Fırka programı itibariyle hem siyasi hem de ekonomik serbestiyi (liberalizm) savunuyordu. Başta İstanbul ve İzmir'in önde gelen girişimcileri partiyi destekliyorlardı. Nitekim, **Fethi Bey**'in İzmir mitinginde konuşması her boyutuyla liberal ekonominin temel yaklaşımlarını yansıtır ve Başvekil **İsmet Paşa**'nın demiryolu hattının Sivas'a varması nedeniyle söylediği devlet (kamu) girişimciliğini arkalayan konuşmasını yanıtlıyordu. Ne var ki partiyi, özgürlükten yana olan irticai gruplar da desteklemekteydi. Günün koşullarını göz önüne aldığımızda Serbest Fırka ekonomik serbesti ve İslam'ın âdeta temsilcisi haline gelen bir fırka olmuştu. Bu konumu **Gazi**'nin inkılapçı yapısına da ters düştüğü için **Fethi Bey** ve parti yönetimi faaliyetlerini durdurma kararı aldılar. Böylece Serbest Fırka macerası sona erdi. Cumhuriyet'in dönüşümlerinin birlikte korunabilmesi için Halk Fırkası yönetimi ideolojik diyebileceğimiz bir katılık yolunu seçti. Güneş Dil Kuramı, tarih çalışmaları bu açıdan Türkçülüğün güçlendirilmesi, nihayet halkevlerinin açılması bu yöndeki ilk adımlardır. Bu katılık Halk Fırkası'nın 4. Kurultayında (1935) kabul ettiği yeni programıyla doruğa ulaştı. Böylece "Tek Ulus, Tek Parti, Tek Şef" sloganına iyice yaklaşıldı.

c) İktisadi Politika Arayışları ve Sovyet Devrimi

Bu bölümde kapitalist olmayan bir iktisadi politika arayışlarını, Sovyet plancılığının Türkiye üzerindeki etkisini, İktisat Vekili **Mustafa Şeref Bey**'in direnişini ve sonunu ele alacağız.

Kuşkusuz bu bağlamda İş Bankası Grubu'nu ve **Celal Bayar**'ın serbest pazarıcı girişimlerini de değerlendireceğiz.

Liberal ekonomi politikalarının 1920'li yıllarda Türkiye'deki başarısızlıkları, gözleri dünya iktisadi buhranının etkisini hissetmeyen Sovyetler Birliği ile **Mussolini**'nin faşist İtalyasına çevirmişti. İşte böyle bir dönemde ekonomide, Türkiye'ye özgü üçüncü bir yol arama, Anadolu devrimini (inkılabını) yeniden tanımlama diye belirtilebileceğimiz ideoloji arayışları kendini gösterdi. Günümüze kadar yankıları süren *Kadro* dergisi bu arayışın ürünüdür.

Derginin ilk sayısı 1932 yılının Ocak ayında yayımlandı, kadronun kurucuları şunlardı: **Şevket Süreyya (Aydemir)**, **Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)**, **İsmail Hüsrev (Tökin)**, **M. Şevki (Yazman)**, **Burhan Asaf (Belge)**. **Şevket Süreyya Kadro** hareketini *Tek Adam* yapıtında şöyle açıklamaktadır:

"Öyle görünüyor ki Türkiye'de bir inkılap gerçeği ile karşı karşıyayız ama bir inkılap nazariyesi ve felsefesi ile karşı karşıya değiliz. Madem ki bir inkılap vardır, o halde bu inkılabın bir de izahı olmalıdır. Nitekim bir aydın kadro, hem de Mustafa Kemal'in hayatında ve onun gözleri önünde, yine de Türk inkılabının ideolojisini kendi açısından derlemek, aydınlatmak ve terkip etme çabasına girmiştir. Bu hareket Kadro hareketidir. Kadrocuların ekonomik doğrultusunu İsmail Hüsrev 'Müstemleke iktisadiyatından millet iktisadiyatına' başlıklı yazısında (güncelliğini bugün de koruyan) ortaya koymuştur. Bu yazıda şu noktaların altı çizilmektedir:

'Harp sonu iktisadiyatının üç büyük meselesi vardır:

- Kapitalist iktisat sistemi yerine Komünist İktisat sistemi ni kurmak. Bunu Rusya halletmeye çalışıyor.*
- Kapitalist iktisat sistemini kurtarmak. Bu işle Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti) uğraşiyor.*
- Müstemleke iktisadiyatı yerine millet iktisadiyatı yaratmak. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ne düşüyor."*

Bu tespitten sonra yazı şöyle devam ediyor:

“Yabancı uzmanların öne sürdükleri tedbirler inkılabımızın ruhuna ve hedeflerine tamamen aykırı bir mahiyettedir. Onlar bizim milli sanayi sistemine muarızdırlar. Onlar bizim gümrük siyasetimize muarızdırlar. Onlar bizim maliye siyasetimize muarızdırlar. Halbuki, Türkiye’nin iktisat davası ile Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisat davası arasında hiçbir münasebet yoktur... devletin bir millet iktisadiyatı cehdini bir millet işi haline sokmadık. Bütün dünya anarşik iktisattan planlı iktisada doğru yürüyor. Biz öyle bir planlı faaliyete her millettten ziyade muhtacız. Çünkü iktisadi bünyemizi değiştiriyoruz. Şuurlu iktisat siyasetine geçiyoruz. Şuurun en canlı nişanesi ise program ve plandır.”

Kadro’da şu noktalar öne çıkarılmıştır.

- İleri kapitalist ülkelerdeki sınıf çelişkisi Türkiye açısından söz konusu değildir. Bu nedenle “sınıfsız, imtiyazsız” bir toplum yaratma olanağına sahibiz. **Şevket Süreyya** bu noktayı şöyle öne çıkartmaktadır:
“Tezatsız ve reaksiyonsuz bu yeni millet tipinde tam manasını alacak olan yeni bir nizam-ı âlem ilk defa Türk Milli Kurtuluş Hareketinde kemalini bulacaktır.”
- Ekonomide serbest piyasa düzeninin anarşik yapısı yerine planlı döneme geçilmesi ağırlıklı olarak hemen her sayıda istenmiş, gündeme getirilmiştir.
- SSCB ve faşist İtalya’daki, birbirine taban tabana zıt düzenler, *Kadro’cuların* sürekli olarak ilgisini çekmiştir. Örneğin derginin 6. sayısındaki başyazıda şu belirlemeyi görüyoruz. *“Metot ve ahlak iştiraki Ankara, Moskova ve Roma’nın müşterek seciyesini teşkil edecektir.”* Aynı sayıda **Yakup Kadri’nin** “Ankara-Moskova-Roma” başlıklı yazı dizisi de başlamaktaydı.
- *Kadro*, yaşamı boyunca demokratikleşme doğrultusunda ciddi bir katkıda bulunmadığı gibi, merkezi otoritesi yüksek olan rejimlere öykünmüş, hatta bir ölçüde faşizmi bile

arkalamıştır. Örneğin 14. (Şubat 1933) sayısının başyazısında şu paragraflara rastlamaktayız:

“Faşist İtalya buğday harbinin zafer rakamlarını kara gömleklilerin genç yığınlarına birer bayrak gibi, bir ihtilal kokartı gibi taşıttı... Sovyet Rusya, birinci beş yıllık planının soluğu dinmeden ikinci beş yıllık planın hamle hesabına geçti... Yeni Almanya (Naziler) iktidara geçtiği gün radyolarının ağızını dünyaya çevirdi ve sesin değiştiğini haykırdı... Biz ise gençlik müesseselerini politikalaştırmayacağız diye, inkılap nesline uslu ve çelebi terbiyesi verdiğimizizin acaba farkında mıyız?”

Görüldüğü gibi gençliğin kara gömlekliler (İtalya) ya da Naziler SA'ları biçiminde örgütlenmesi gereği ima ediliyor.

- Devletçilik ilkesine *Kadro* dergisi daima özel bir önem vermiştir. Devletçiliği resmi tanımından, yani burjuva yaratma yaklaşımından farklı ele almışlardır. Örneğin **Vedat Nedim (Tör)** bu yaklaşımı şöyle eleştiriyor (sayı 15):

“Devlet, yani millet sermayesi ile kurulduktan ve kârlı bir hale getirildikten sonra milletin içinden çıkacak küçük bir sermayedar zümresine mal etmek istemek ve böylelikle milletin sınıflaşmasına yol açmak. Hayır böyle bir siyasete devletçi ve milletçi bir siyaset denemez.”

Aynı yazar bir başka yazısında da şu kesin hükmü vermektedir: *“Açık bir irtica hareketi karşısında bulunduğu-muzun herhalde farkındasınızdır. Saflar artık kesin çizgilerle ayrılmalı; inkılabımızın prensiplerine sadık Türk devletçileri bir yana, ihtibasa uğramış liberaller öbür yana...”* Derginin 21. sayısının 32. sayfasında, çerçeve içinde şu bilgi öne çıkartılmaktadır: *“Hükümetçilik başka, devletçilik yine başkadır. Hükümetçilik bir idare tarzıdır. Devletçilik ise bir cemiyet tarzıdır. Birincisi bürokratik, ikincisi bir sosyal sistemdir.”*

Liberal ekonomi yanlısı çevreler, bilhassa İş Bankası Grubu bu yorumlara ağır ithamlarla karşı çıktı. Tartışmalara nokta koyan, Başvekil **İsmet Paşa**'nın 22. sayıda çıkan makalesi oldu. Paşa bu makalede şu noktaları vurguluyordu:

- *Devletçilik iktisadi bağımsızlığımızı savunmak için bir vasıta*dır.
- *İktisadi kalkınmaya devletçilikle ulaşabiliriz.*
- *Devletçiliğin ölçüsü çok söylendiği gibi bireylerin ve özel girişimcilerin yapamadığı işleri devletin görmesi biçiminde tanımlanamaz. İsmet İnönü bu noktayı şöyle açıklamaktadır: "...Benim kanaatimce bu işin efrada veya devlete ait olması o işin talep ettiği vesaitle ölçülemez. Meselenin bütün memlekete alâkası veya hususi menfaatlere terk edilebilmesi ihtimalidir ki bu hususta karar vermeye esas olacaktır."*

Basında *Kadro*'ya karşı en sert yazıları **Hüseyin Cahit (Yalçın)**, **Ahmet Ağaoğlu** ve **Mahmut Soydan** yazmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde **Ağaoğlu** "*Kadrocular Komünist taraftarıdırılar*" diye yazabilmişti.

Hüseyin Cahit Fikir Hareketleri adlı dergide eleştirisini şöyle bağladı: "*Ben proletarya hâkimiyetini değil, diktatörlüğünü değil; fikrin, vicdanın hürriyetini ve bütün milletin hâkimiyetini müdafaa ediyorum.*"

Milliyet gazetesinde ise **Mahmut Soydan** (İş Bankası Grubu'ndan, Siirt Mebusu) şu satırlarıyla muhbir vatandaşlığa soyundu:

"Orijinal ve milli olduğu iddiasıyla ileri sürülen bazı tezlerin belki de farkına varılmadan Komünist Fırkası'nın kongre kararları, bu fırka müzakerelerinin zabıtları, Marksizm prensipleri ve tatbik esasları meyanında yer bulması dikkate değer."

Bu tartışmalar *Kadro*'nun yaşamının sonuna geldiğini ortaya koyuyordu. Nitekim dergi 34. sayısında, yayınına gelecek sayıdan itibaren ara vereceğini kamuoyuna duyurdu. *Kadro*, bir şekilde ayağı yere basan bir devletçilik anlayışını savundu; aynı şekilde

Türkiye'nin iktisat politikasına, kapitalist olmayan bir yön verme savında olan, ilk sanayi programının temelini atan İktisat Vekili **Mustafa Şeref Bey** de görevinden ayrıldı. İş Bankası Grubu'nun ve özel sermayedarlığın üstü kapalı temsilcisi **Celal Bayar** İktisat Vekilliğine atandı.

Bu noktada, 1930'lu yılların ilk döneminde Türkiye açısından önemli bir iktisadi kalkınma politikasına damgasını vuran İktisat Vekili **Mustafa Şeref Bey**'in ekonomi siyaseti üzerinde durmamız gerekmektedir. Kendisi milli iktisat düşüncesinin zorunlu uzantısının devletçilik olduğunu şöyle açıklıyordu:

“Bir milletin iktisadi vaziyeti, milletin medeniyette merhaslesini ifade eder. Milli iktisat mefhumu da şu ibarede hulasa edilebilir: Memleket dahilindeki iktisadi menfaatler, kendi kendine ve alabildiğine anarşik bir surette faaliyet ve harekette bulunmayacaklardır. Onlar yüksek bir ahenk ve muvazeneyi temin etmek için bir noktaya doğru sevk ve tevcih edileceklerdir... Devlet ferdin (özel girişim) faaliyetlerini birbirlerini nakzedecek, birbirlerini izar edecek surette yürümelerine mani olarak, onları umum camianın müşterek ve umumi menfaatini kollayacak surette sevk ve tevcih edecektir. Hükümet devletçilik dendiği zaman bunu anlar ve bu gayeyi temin için müdahaleyi esas tutmuştur.”

Prof. **Bilsay Kuruç**'un da belirttiği gibi, *“Bu devletçilikte ekonomide egemen noktaları elinde tutan devlettir. Özel kesimin milliliğini sağlayacak araçlar bu şekilde oluşur. Ekonomide millilik sermayenin yerli ellerde birikmesidir.”*

Dikkat edilirse **M. Şeref (Özkan) Bey**'in yaklaşımında devletin her alanda denetimi elinde tutması öngörülmektedir. **M. Şeref Bey** kapitalizmi yadsımak yerine her ekonomik faaliyetin devletin kontrolünde gerçekleşmesini isteyen bir anlayışa sahiptir.

İktisat Vekili **Mustafa Şeref Bey** yapılması gündeme gelen kâğıt fabrikasının İş Bankası'nca gerçekleştirilmesine itiraz ediyordu. Bu durum belki de bardağı taşıran son damla oldu. **Gazi** bir akşam sofrasında **M. Şeref Bey**'i ağır biçimde eleştirdi.

Bunun üzerine **M. Şeref Bey** istifa etti, bu istifa bir süre kamuoyundan gizlendi, sonra da İktisat Vekâleti'ne **Celal Bayar** atandı. Bu atamayı Prof. **Korkut Boratav** şöyle değerlendirmektedir:

“Kanımızca Celal Bayar, 1930’u izleyen yıllarda rejimin ayakta durabilmesi için tarihi ve objektif bir zorunluluk halini alan devletçi politikaların kontrolsüz ve ölçsüz dozlarda gelişmemesini sağlamak misyonunu ifa etmek durumunda idi ve bunu da başarıyla gerçekleştirdiği söylenebilir.”

Kabul etmemiz gerekir ki Türkiye'deki devletçilik kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak kullanılmıştır. 1930'lu yıllar da dahil olmak üzere bu gerçeği kabul ederek, tahlillerimizi ona göre yapmamız gerekir.

CHP'nin sözcüsü kimliği ile **Falih Rıfkı (Atay)**, Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras**'la birlikte SSCB'ye yaptığı gezide, bu ülkedeki planlı kalkınmayı hayranlıkla izlemişti. Bu izlenimini Türkiye açısından neler yapılabileceği noktasından şöyle formüle eder:

- Türkiye'nin iktisat ve inşa planını yapmak,
- İnkılap Fırkası'nı komünist ve faşist, yani eski bir nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek alarak kurmak,
- Bürokrasi yerine ihtilalci metotlar almak,
- Hiç durmaksızın yığınların terbiyesine geçmek.

Plan düşüncesinin böylesine radikal diyebileceğimiz bir üslupla ele alındığı günlerde Başvekil **İsmet Paşa**'nın Rusya seyahati gündeme geldi (25 Nisan-10 Mayıs 1932). Heyet Odesa, Moskova ve Leningrad'da pek çok kurum ve fabrikayı ziyaret etti. Sovyet Devlet Planlama Komisyonu'ndan planlama ve Sovyet deneyimlerine ilişkin bilgiler alındı. Görüşmeler sonunda Sovyetler, kendilerinden makine vb. gibi yatırım malları alımı için 20 yıl süreli, mal ihracıyla ödenecek 8 milyon altın dolarlık (16 milyon lira) bir kredi açmayı kabul etti. **İsmet Paşa**'nın bunu izleyen İtalya gezisinde de 300 milyon lired (32 milyon TL) düze-

yinde bir kredi daha gerçekleştirildi. Ne var ki bu ikinci kredinin tamamı alınamadı.

Bu kredilerin yaratacağı ilk sermaye birikimini kullanmak amacıyla, **M. Şeref**’in başında bulunduğu İktisat Vekâleti üç yıllık bir sanayi planı hazırlamaya başladı. Tüm bunlar olurken **M. Şeref Bey**’e yönelik muhalefet de yükseliyordu. Sovyet uzmanları böyle bir ortamda Türkiye’ye geldiler. Türk uzmanların hazırladıkları programı temel alarak hazırladıkları raporun ağırlıklı bölümünü tekstil sanayii almıştır. Öncelikli olarak 170.000 iğli ve 4.000 dokuma tezgâhlı üç kombina inşa edilmesi öneriliyordu. Sovyet uzmanları yurttan ayrılırken İktisat Vekilliğine de **Celal Bayar** getirilmişti.

Birinci Sanayi Planı “ithal ikamesi” temeline dayanan bir sanayileşmeyi öngörüyordu. “İthal ikamesi” ilkesi Türkiye’de hazırlanan tüm iktisadi planların ana prensibi olmuştur. Birinci Plan 8 Ocak 1934’te Bakanlar Kurulu’nca onaylanmıştır. İkinci Planın hazırlıklarına 1936’da başlanmış, uygulamaya 1938’de geçilmiştir. Her iki plan da karma ekonomisi yapısına uygundur. Birinci Plan tüketim sanayiine, İkinci Plan ise yatırım sanayiine (İngiliz kredisine) dayanıyordu. Her iki plan, uygulanabildiği ölçüde (İkinci Planın uygulanması savaş nedeniyle sekteye uğramıştır) Türkiye’nin sanayileşmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Karabük ve Kırıkkale gibi iki sanayi kenti, 30’lu yıllardaki sanayi politikalarının ülkemize kazandırdıklarına somut birer örnektir.

d) Bağımsız Ekonomi Politikasının İlk Kazanımları

1930’lu yıllarda devletin, bağımsız bir ekonomi politika amacıyla sık sık iktisadi yaşama müdahalelerini, değişik yasaları çıkardığını görmekteyiz. Müdahaleyi yasalaştıran kararları şöyle sıralayabiliriz:

- Çay, şeker ve kahve ithalatının tek elden, devlet tarafından idaresine ilişkin yasa (1932).
- Ticarete tahşişin men'i ve ihracatın devletçe mürakebesi ve korunması hakkındaki yasa (1930).
- Ödünç para verme işleri yasası (1933).
- Hükümet tarafından Ziraat Bankası'na satın aldırılan buğday hakkında yasa (1932).
- Endüstriyel malların maliyet ve satış fiyatlarının denetlenmesi ve tespitine ilişkin yasa (1936).
- Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın (eski Sanayi ve Maadin Bankası) birleşmesiyle kurulan Sümerbank yasası (1933).
- Türkiye iskele limanları arasında posta seferleri hizmetinin devlet idaresine alınmasına ilişkin yasa (1932).
- Liman işlerinin hükümetçe idaresine ilişkin yasa (1934).
- İstanbul ve İzmir limanlarının sureti idaresine dair yasa (1936).
- Van Gölü işletme yasası (1936).
- Deniz Bank yasası (1937).
- Barut ve patlayıcı maddelerle av malzemeleri inhisarı yasası (1939).
- Tütün ve tütün inhisarları yasası (1938).
- Etibank yasası (1935).
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü yasası (1935).

Diğer yandan 1938'de kabul edilen "Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşkilatın idare ve mürakebeleri hakkında" yasa ile devletçiliğin yasal çatısı da oluşturulmuştur.

Bu dönemde (1930-39) Genç Cumhuriyet'in iktisaden ayakta durabilmesini sağlayan temeller atılmıştır. Bu temellerin başında, daha önce değindiğimiz iki sanayi planı gelmektedir. Böylece tüketim ve ara mallar üreten sınai tesisler yaşama geçirilmiştir. Sanayileşme dışında dönemin kazanımları şöyle sıralayabiliriz:

i– Ulusal Para ve Kredi Sisteminin Temeli: Merkez Bankası’nın Oluşturulması

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde Merkez Bankası görevini üstlenecek bir devlet bankasının kurulması daima tartışılmıştır. Ne var ki bu tip bir görevi temelinde bir yabancı banka olan Osmanlı Bankası üstlenmiştir. Osmanlı Bankası Cumhuriyet döneminde de bu görevi sürdürmüştür. 1920’li yılların ikinci yarısında bir Merkez Bankası kurulmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. **İlhan Tekeli** ve **Selim İlkin** kitaplarında bu kuruluşunun hazırlıklarını şu üç aşamada özetlerler:

- 1926 yılından 5 Kasım 1927 tarihine, 3. İnönü Hükümeti’nin kuruluşuna kadar geçen sürede bir düşün jimnastiği mahiyeti aşmayan tartışmalar yapılmıştır.
- 3. İnönü Hükümeti’nde **Şükrü Saraçoğlu**’nun maliye vekili olmasından Nisan 1930 ortalarında, **Cemal Hüsnü (Taray)** ile birlikte geliştirdiği, devlet sermayesinin ve denetiminin yüksek olduğu, ulusalcı niteliği ağır basan devlet bankası modelinin reddedilmesine kadar geçen süre.
- Nisan 1930 ortalarından 11 Haziran 1930’da 1715 sayılı Merkez Bankası’nın kuruluş yasasının kabulüne kadar geçen sürede yapılan çalışmalar.

Merkez Bankası çalışmalarının başlamasından sonra İş Bankası devreye girdi. “İtibar-ı Milli Bankası”nın (1917’de **Talat Paşa** Hükümeti döneminde kuruldu) İş Bankası’na devri sırasında devlet bu bankadaki hissesi nedeniyle İş Bankası’nın da hissedarı oldu. Bu durum İş Bankası’nı cesaretlendirdi.

Celal Bayar 1928’de İş Bankası’nın bu konudaki raporunu hükümete sundu. **Bayar** bu raporda şu noktayı vurgulamaktaydı:

“Memleketimizde bir merkezi ihraç bankası teşkiline karar verildikten sonra, bunun hal-i faaliyette ve inkişaf etmiş bir banka ile tevhidini derpiş etmek mümkün olabilir. Merkezi ihraç bankasının mahiyeti, diğer ticari bankaların menaibinden maada, ayrıca banknot ihracı menaibine de malik yüksek bir

surette taazzuv etmiş alelade bir ticari bankadan başka bir şey değildir. Muamelat ve şuabatının tevsii için mesleki malumata sahip, tecrübe görmüş ve yetişmiş banka memurlarının hazır bir halde bulunması gibi esbab tahtında yeni teşkilat vücuda getirmektense, mevcudu benimsemek maksadı temin için daha kestirme yol addolunabilir.”

İş Bankası'nın çeşitli baskılarla sürdürdüğü ısrarına başvekil karşı durdu ve bu girişim sonuçlanmadı. **İsmet İnönü** bu girişime neden karşı olduğunu **İ. Tekeli** ve **S. İlkin**'e şöyle anlatmıştı:

“İş Bankası yeni kurulmuş zayıf sermayeli bir bankaydı. Onu yaşatmak için çok gayret sarf ediyorduk. Ama İş Bankası'nın bir özel banka mahiyetinden çıkıp özel nüfuzlar, özel sahalar almasını önlemek için de çaba sarf ediyordum. Zannederim o zamanlar İş Bankası'nca uzmanlar getirildi, hem o vazife hem bu vazife görülür dendi. Hiçbirini kabul etmedim.”

Hazırlanan tasarıya başka bankalardan da eleştiriler yöneliyordu.

Maarif Vekili **Cemal Hüsnü (Taray)** ve Ziraat Bankası Genel Müdürü **Mehmet Şükrü'nün (Ataman)** birçok yabancı uzmanın rapor ve önerilerinden de yararlanarak hazırladıkları tasarı, 13 Mart 1930'da Bakanlar Kurulu'na geldi. Tasarının değerlendirilmesi için hükümet bir komisyon kurdu. Komisyon ve bazı uzmanların önerileriyle düzeltilmiş tasarı Meclis'e gönderildi. Sonuçta yasa 11 Haziran 1930'da TBMM tarafından kabul edildi.

Bankanın görevleri şunlardı: “İskonto fiyatını tespit ve para piyasasını ve tedavülünü tanzim etmek, hazine muamelelerini ifa etmek, hükümetle müştereken Türk evrakı nakdiyesinin müstakbel istikrarına matuf bütün tedbirleri ittihaz etmek.”

Kurulan Merkez Bankası'nın sermayesi 15 milyon Türk Lirasıydı. Banka sermayesinin % 15'ini oluşturan A sınıfı hisse senetleri hükümete aitti. Bunun tamamı altınla ödenmiştir. B sınıfı hisse senetleri milli bankalara ayrılmıştı. C sınıfı senetler diğer bankalara ve D sınıfı da hükmü ve hakiki şahıslara tahsis edilmişti. Banka bir anonim şirket yapısı içerisinde kurulmuştu.

Böylece yarım yüzyıllık özlem yaşama geçmiştir. Banka 1932 yılı başlarında faaliyete geçmiştir. 1 Ocak 1932’de döviz işlemlerini düzenleyen konsorsium tüm işlemlerini Merkez Bankası’na devretmiştir. Sonuçta, kapitalist ülkelerin tüm köstekleyici çabalarına rağmen, Cumhuriyet ekonomisinin bağımsızlığını sağlayan dönüştürücü bir adım atılmıştır.

ii– İktisadi Devlet Teşekküllerinin Oluşumu

Sanayi Planı çalışmaları başladığında kurulacak devlet yönetimlerinin nasıl yönetileceği, özel kesim yatırımlarına nasıl destek olunacağı konuları da gündeme gelmişti. Bu arada yabancı sermaye yatırımlarının ne şekilde alınacağı da tartışma konusuydu. Bu ve benzeri sorunların çözümü amacıyla Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası oluşturuldu. Devlet Sanayi Ofisi’nin temel görevi kurulacak kamu girişimlerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. DSO kurulacak kamu tesislerinin kuruluş aşamasından faaliyete geçmesine kadar tüm evreleri planlamak, denetlemek ve realize etmekle yükümlüdür. Bir başka görevi ise kurulan işletmelerin mali, ticari ve teknik konuları da içerecek biçimde işletilmesini sağlamaktır. DSO, kuruluşu tamamlanmış kamu kuruluşlarının yönetimini de üstlenmektedir.

Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Bankası yasaları özel kesimin tepkisini çekti. Temmuz 1932’de devletin ticari yaşama müdahalesini güçlendiren bir dizi yasa daha kabul edildi. Bütün bu yasalar **Mustafa Şeref Bey**’e yönelik eleştirileri artırıyordu. Sonuçta **M. Şeref Bey** istifa etti ve yerine **Celal Bayar** atandı. **Gazi, Bayar**’ı bir telgrafla şöyle kutladı:

“...Milli iktisat yolunda emin olarak ve emniyet vererek kâfi ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği ameli tedbirleri tercih etmek en doğru yoldur, içtimai heyetimizin bütün işbölümü sahiplerini (sınıf kavramının resmi tanımı) aynı faydalı alâka ile bu yolda el ele vermiş, omuz omuza da-

yanmış, bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak, devletin iktisat içinde yorgunluğunu azaltmak ve muvaffakiyet zamanını kısaltmak için tek çaredir.”

Gazi’nin bu cesaret verici telgrafı devletçilik yaklaşımının dönüm noktasıdır ve **Prof. K. Boratav**’ın saptadığı gibi çözülmenin başlangıcıdır. 1937’de **Bayar**’ın Başvekâlete atanmasıyla çözümme daha bir hızlanmıştır. **Gazi**, 1 Kasım 1937’de, TBMM’nin açış nutkunda iktisadi açıdan şu direktifi vermiştir.

“Endüstrileşme karar ve hareketimize mütenazır olarak bugünkü mevzuatımızda düşünülecek tadiller ve ilave edilecek bazı hükümler vardır. Bunların başlıcalarını şöyle hülasa edebiliriz: sermayesinin tamamı veya büyük kısmı devlete ait ticari, sanayi kurumlarının mali kontrol şeklini; bu kurumların bünyelerine ve kendilerinden istediğimiz ve isteyeceğimiz ticari usul ve zihniyetle çalışma icaplarına süratle tevfiik etmek. Bu gibi kurumların bugünkü usullerle çalışabilmelerine ve inkişaf etmelerine imkân yoktur.”

Nazilerden kaçan ve İktisat Vekâleti’nde çalışan Alman uzmanların da katkısıyla hazırlanan, “Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi devlet teşekküllerinin teşkilatıyla idare ve murakabeleri hakkındaki kanun” 17 Haziran 1938’de TBMM’de kabul edildi. Yasayı, ünlü **Prof. Ernst Hirsch**, “*Almanya’nın ferdi mülkiyet esası dahilinde tek şahıs şirketiyle, Rusya’nın ferdi mülkiyet esası haricinde devlet tröstü şeklinde tahakkukuna çalıştığı bir gayeyi Türkiye hukuk hükümleri dairesinde ince bir mekanizma ile temine muvaffak olmuştur*” diye övmüştür. Bu övgü Türkiye’deki devletçilik anlayışının (hatta siyasi kadroların) içine düştüğü ikilemi de yansıtmaktadır.

iii– Tarımda Devlet Müdahalesi

Başvekil **İsmet Paşa** tarımsal alandaki ilkel üretim yöntemlerine ve düşük verimliliğe bakarak, 1936’da yaptığı bir konuşmada şu noktayı öne çıkarmıştır:

“Şimdiye kadar şimendifer ve sanayi işlerinde olduğu gibi 1937’den itibaren ziraatımızı ve çiftçilerimizi kalkındırmak için mühim paralar tahsis edeceğiz.”

Bu bağlamda şu önlemlerin alındığını görmekteyiz:

- Dağınık köylerin birleştirilmesi çabaları.
- Tarım ürünlerinin devlet alımlarıyla desteklenmesi.
- Anadolu’nun 12 su bölgesine ayrılarak merkezi bir sulama sisteminin yaratılması.
- Tarım Satış Kooperatiflerinin yaygınlaştırılması.
- Tarım Kredi Kooperatiflerinin etkinleştirilmesi.
- 1.000’e yakın zirai kombinanın tesisi.
- Köy Enstitüleri programının başlatılması.
- Örnek tarım üretim çiftliklerinin kurulması.

Tarıma yönelik Devlet İktisadi Teşekküllerinin kuruluşu da bu döneme rastlar. Bunların başlıcaları şunlardır: Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (1935), Toprak Mahsulleri Ofisi (1938), Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (1935), Zirai Kombinalar (1937). Bu girişimlerden bazıları uzun süre yaşama olanağı bulamamıştır. Özellikle zirai kombinalar ve Köy Enstitüleri sağdan gelen eleştirilerle karşılaşmış ve gerçek yararları görülemeden tasfiye edilmişlerdir.

iv– Ulaşımda Devletçi Yaklaşımın Ağırlığı

Ulaşım alanında devletçi yaklaşım, kesimin tüm dallarında kendini göstermiştir. TCDD yönetiminde demiryolu ya-

pımına hızla devam edilmiştir. Ankara-Karabük-Zonguldak, Sivas-Samsun, Sivas-Çetinkaya-Erzincan-Erzurum, Çetinkaya-Malatya-Elazığ-Palu-Tatvan, Elazığ-Maden-Diyarbakır-Kurtalan, Fevzi Paşa-Malatya-Elazığ hatları bu dönem içersinde planlanmış ve büyük ölçüde yaşama geçmiştir. Devlet Denizyolları işletmesi kurulmuş, yeni yolcu ve yük gemileri satın alınarak sefere konmuştur. 1930'lu yılların son çeyreğinde ise Ankara-İstanbul arasında havayolu ulaşımı başlamıştır.

1930'lu yılların ilk yarısı, emperyalist liberal ekonomi politikalarına karşı utangaç bir iktisadi kurtuluş çabalarının yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Ne yazık ki Türkiye'de yerli ve azınlık iş adamlarının kâr hırsı bu savaşımlı baltalamakta gecikmedi. İktidardaki partinin önde gelen (**Celal Bayar**, **M. Soydan** ve niceleri) kişileri de devletçiliğin bu yorumundan hoşnut değillerdi. Elbirliği ile dönemin iktisat vekili **Mustafa Şeref**'in sonunu hazırladılar. Devletin ekonomiye müdahalesi **Bayar**'ın iktisat vekilliği ve Başvekilliği süresinde de yoğunluğunu yitirmeden devam etti. Ne var ki artık devlet kamu inşaatı taahhütlerinde, mal satın almalarında, kamu fabrikalarının ürünlerinin çok ucuza tahsisinde, kamu bankalarından düşük faizle kredi sağlanmasında ve diğer nice yollarla özel girişimi destekliyordu. Özel girişimcilerin ilk sermaye birikiminin, uygulanan devletçilik politikası sonucunda sağlandığını söylememiz yanlış olmaz.

1930'lu yılları ikinci yarısında sinsî bir çürümenin (devletçilik açısından) başlamasına karşın sanayileşme ve demiryo-lu yapımı alanında ciddi bir ilerlemenin sağlandığını görmekteyiz. Dönemde ulaşılan büyüme hızı % 9 dolayındadır. ABD'li iktisatçı **Rostow**'a göre Türkiye ekonomisi (take of) kalkışa geçmiştir. 1938'de **Gazi**'nin ölümü ve **İsmet İnönü** Cumhurbaşkanı seçilmesi, daha sonra da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Türkiye'nin ve emekçi halk yığınlarının büyük bir ekonomik sıkıntıya düşmesine neden olmuştur.

e) İkinci Dünya Savaşı Ne Getirdi?

Gazi'nin ölümüne doğru gittiği aylarda dünyanın da bir savaşın eşiğinde olduğu bilinmekteydi. İtalya'nın "Mare Nostrum" (Bizim Deniz) politikası bir biçimde Türkiye'yi de tehdit etmekteydi. Bu açıdan da politikada gözler İtalya üzerinde yoğunlaşmıştı. Almanya ile İtalya'nın mihver adı verilen bir pakt çerçevesinde yakınlaşması Türkiye'yi İngiltere-Fransa çizgisine doğru itti. 1939'da, savaş başlamadan önce bu iki ülke ile bir savunma ittifakı imzalandı. Bu ittifaka SSCB pek olumlu bakmadı. Savaşın ilk aylarında Polonya dışında ciddi bir çarpışma olmadı. Fakat 1940'ta Nazi orduları, uyguladıkları yıldırım harbi stratejisiyle Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'yı işgal ederek Fransız ordusunu çökertti. Fransa teslim oldu, Mareşal **Pétain** önderliğinde Vichi'de, tamamen Nazilerin denetiminde bir kukla hükümet kuruldu. İtalya da savaşa katıldı, Yunanistan'a saldırdı. Alman orduları Yugoslavya'yı ve Yunanistan'ı işgal ederek hemen hemen tüm Avrupa'yı ele geçirdiler. Türk sınırına dayandılar. Türkiye açısından endişeli bir bekleyiş başladı. 1941'in Mayıs'ında Almanya'nın Türkiye'deki büyükelçisi **Von Papen**'in girişimleri ile Almanya ve Türkiye arasında bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Bunun akabinde Haziran 1941'de Nazi orduları Sovyetler Birliği'ne saldırdılar. Savaş Avrupa'nın doğusuna kaymıştı. Bu durum Türkiye'yi bir ölçüde rahatlattı.

Türkiye, Alman zaferlerinin peş peşe geldiği 1941 ve 1942 yıllarında Almanya'ya göz kırpan bir politika izlemiştir. Hükümetin ileri gelenleri içinde bile Alman siyasetine ve de ordularına hayran olanlar bulunmaktaydı. Ülke kendisini tarafsız olarak tanıtmakla beraber krom vb. gibi stratejik malları Almanya'ya satmakta tereddüt etmiyordu. Siyasi düşünce özgürlüğü adeta prangaya vurulmuştu. Solcular amansız bir baskı altındaydı. Basın özgürlüğü sıkıyönetimin demir pençeleri altındaydı. **Attilâ İlhan**'ın o dönemi "40'lı yılların karanlığı" biçiminde tanımlaması çok haklıdır. Ancak Almanya'nın yenilgiye doğru gittiğinin ufukta görün-

düğü 1943 yılında, **İnönü**'nün **Churchill**'le Adana buluşmasını izleyen Kahire zirvesine katılması iç politikada da rotanın müt-tefiklere doğru çevrilmesine neden oldu. İngiltere, Amerika ve hatta SSCB'nin ısrarlarına karşın **İnönü** ve arkadaşları Türkiye'yi savaşa sokmadı. Önce Almanya ile iktisadi ve siyasi ilişkiler ke-sildi. En sonra, Kızılordu Berlin kapılarına dayandığında, San Fransisco'daki Birleşmiş Milletler kurucu toplantısına katılabil-mek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edildi.

İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girilmemekle birlikte Türkiye sorunlarla karşı karşıya kaldı. Genç kuşaklar uzun süre askere alındığı için hem sınai hem de tarımsal üretim düştü. Temel ge-reksinim mallarının fiyatları yükseldi, karaborsa, ihtikâr vb. gibi kara para yolları arttı, zenginler daha zengin oldu. Buna karşın emekçiler, memurlar, küçük üreticiler, büyük toprak sahiplerinin dışında tüm köylüler daha da yoksullaştılar, bir lokma, bir hırkaya muhtaç hale geldiler. Ülke âdeta bir yokluklar diyarı haline geldi. Elbiseler, entariler yamalanıyor ya da ters yüz ediliyordu. Ekmek, şeker, gaz ve nice mal vesikayla dağıtılıyordu. Fırınlara önünde sa-bahın 4'ünden itibaren kuyruklar oluşuyordu. Zaten bozuk olan gelir dağılımı daha da bozulmuştu. Kentlerde (İstanbul, İzmir, Ankara vb. gibi büyük kentlerde) küçük bir zümre refah içindeydi. Tüccarlar, iş adamları, hükümet erkanı ya da mebuslarla ku-cak kucağa çıkar pazarlıkları yapıyorlardı. Maliye Bakanı **Fuad Ağralı**'ya ilişkilendirilen şu tümce fısıltı halinde kulaktan kulağa naklediliyordu: *"Bay Ağralı Fırladı Zetinyağı..."*

Toplumsal ortam bu "manzara-i umumiye"yi arz ederken, hükümet savaş döneminde üç önemli yasa çıkartarak ekonomiye müdahale etmek, sosyal yaşamı ve vicdanı rahatlatmak istemiştir. Ne var ki bu yasalar amaçlarına ulaşamamış, buna karşın **Celal Bayar**'ın İktisat Vekilliğiyle başlayan serbest piyasa söyleminin arkasındaki liberal ekonomi politika özleminin yaşama (tam boyutlarıyla) geçmesini sağlamıştır. Bu üç yasa üzerinde kısaca duralım.

i– Milli Korunma Yasası

İnönü Cumhurbaşkanı olunca, **Celal Bayar** bir süre daha Başbakanlık görevinde kaldı. Daha sonra CHP'nin kurultayını izleyen günlerde görevi Dr. **Refik Saydam**'a devretti.

Refik Saydam Hükümeti daha savaş başlamadan **Şevket Süreyya**'nın (**Aydemir**) da içinde bulunduğu bir uzmanlar grubuna "Müdafaa Ekonomisi" konusunda bir rapor hazırlama görevi vermişti. Bu rapora dayanarak "Milli İktisat Kanunu" tasarısı hazırlanarak CHP grubuna gönderildi. Tasarı hükümete, emek, temellük, tasarruf ve şirket kurma hürriyetlerini kısıtlayıcı yetkiler vermekteydi. Grup tasarıya (o günün koşullarına göre) ciddi bir direniş gösterdi. Bunun üzerine tasarı bir komisyonca ele alınarak yumuşatıldı. TBMM'de de tasarı üzerinde tartışmalar oldu. Sonuçta "Milli Korunma Yasası" adıyla 18 Ocak 1940'ta kabul edildi. Yasanın kabulü üzerine Başvekil Dr. **Saydam**, özel kesime bir nevi güvence veren şu konuşmayı yaptı:

"Vatandaş normal hayatını, mümkün olduğu kadar, tahdit etmeyecek şekilde (bir uygulamanın) olmasına hükümetimiz gayret edecektir. Hususi teşebbüsleri alâkadar eden kararları almadan önce iş muhitlerinin mütalaalarını almanın munasip olacağına kani olduğumuz zaman bundan hiçbir şekilde tereddüt etmeyeceğiz."

Yasa bazı değişikliklerle 15.6.1960'a kadar yürürlükte kalmıştır.

Savaş yıllarının ilk iki yılını kapsayan Dr. **Refik Saydam** Hükümeti ekonominin tüm alanında sıkı bir devlet denetimini gerçekleştirmiştir. Milli Korunma Yasası ona bu konuda büyük bir olanak sağlamıştır. **Saydam**'ın ani ölümünden sonra Başvekâlete atanan (Temmuz 1942) **Şükrü Saraçoğlu** döneminde ise bu devlet denetimleri yumuşatılmış, nisbi bir serbestiye dönülmüştür. **Şevket Süreyya İkinci Adam** adlı yapıtında **Saraçoğlu** Hükümetinin bu yaklaşımını şöyle anlatır:

“Bu hükümet ziraat ve ticarete hemen hemen bütün kontrol ve tevzi kayıtlarını kaldırmıştı. Ziraat ve ticaret madrabazlarına vatanın namuslu insanları gibi hitap ederek onları hükümetin yardımına çağırmıştır.”

Serbestleşme, fiyatların, özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştur. O yılları, sol yaklaşımlı *Yurt ve Dünya* dergisi (Mart 1944) şöyle yansıtır:

“Bu anormal durumu yaratan, harp yıllarından faydalanaarak zengin olmak isteyenlerin dalavereleri, entrikaları, vurgunculuklarıdır. Bilhassa, gıda maddelerinin toptan ticaretini yapanlar, bire on kazanmak için çeşit çeşit hilelere başvurup kazancı, kârı adeta yağma haline getirdiler.” (Boratav)

Mili Korunma Kanunu’ndaki yetkileri kullanarak, hükümet bir dizi önemli kararlar almıştır. Bunların başlıcaları:

- El koyma kararları,
- Fiyat murakabe komisyonlarının kurulması,
- Narh uygulamalarına ilişkin kararlar,
- İaşe müsteşarlığının oluşturulması,
- Petrol Ofisi’nin kurulması,
- Ücretli iş yükümlülüğü ile ilgili kararlar,
- Özel teşebbüse ait üretim araçlarına el konulması kararları,
- Özel teşebbüste uygulanan fazla mesai kararları,
- Devletin üretim, tüketim, dağıtım ve stoklama ile ilgili kararları,
- Karne uygulamaları,
- Gayrimenkul kiralalarının artırılmamasına ilişkin karar.

Mili Korunma Yasası’nın en büyük yükünü işçiler, küçük çiftçiler çekmiştir. Her iki kesim de angarya diye niteleyebileceğimiz çalışma yükümlülükleri altında ezilmiştir. Zonguldak havzasında uygulanan mükellefiyet, bunun en tipik örneğidir.

ii– Varlık Vergisi

Cumhurbaşkanı **İnönü** 1 Kasım 1942’de Meclis’i açış nutkunda şu noktanın altını çizdi:

“Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası bugün vatanımızı ıstırap içersinde bulunduruyor. Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık iki seneden beri, cemiyetimiz içinde Cumhuriyet hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş zehirli bir havadır. Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet hükümetlerinin sarf ettikleri gayretlere iki seneden beri cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir... Ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız. Hırslı politikacıların millet iradesi üstünde dahili ve harici bir siyaset yürütmelerine asla müsaade etmemeliyiz.”

Varlık Vergisi hazırlıkları 1942 yazında başlamıştı. Hazırlanan yasanın gerekçesinde şöyle denmekteydi:

“Bağlı kanun layihasında gelir ve varlık sahiplerinin varlıkları ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere fevkalade bir mükellefiyet tesis olunmaktadır. Vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartlarının darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa bunları da kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek amacını gütmektedir.”

Varlık Vergisi 11 Kasım 1942’de TBMM’de kabul edildi. Vergi, genel yapısı ile bir servet vergisidir. Bu açıdan ve o günün koşulları da göz önüne alındığında kamuoyuna makul görülmüştür. **Zekeriya Sertel** *Tan* gazetesinde vergiyi şöyle değerlendirmiştir:

“Devletin yeni gelir kaynakları ararken takip edeceği prensip, hayat seviyesi alçalan mahdut gelirli halkı ve memur sınıfı

tazyik eden yollardan kaçınmak, bilakis anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır.”

Vatan yazarı **Ahmet Emin Yalman** ise Varlık Vergisi’ni şöyle göklere çıkarıyordu:

“Türk milletindeki beka azmine güven ve iman duyduğum içindir ki, vurgunculuk yolundaki gidişe karşı günün birinde şiddetli bir tepki başgöstereceğini biliyordum. Varlık Vergisi çok yerinde ve tamamıyla bir inkılap adımıdır... İktisadi bakımdan mukadderata hâkim olmamıza imkân bırakmayanlar vardı. Yalnız nimet için vatandaş, külfet için yabancı ve düşman olan bu unsurlardan memlekete hayır gelmez.”

Varlık Vergisi’nin uygulanması aşamasında gayri Müslimlere acımasız davranıldığı günümüze kadar uzanan bir savdır. **Yılmaz Karakoyunlu**, *Salkım Hanımın Taneleri* adlı yapıtında, vergiyi bir gelir ya da servet transferi olarak niteler. Gazeteci **Necati Doğru** ise bu sava karşı şu noktaları anımsatmıştır:

- Verginin yasalaştığı dönemde İstanbul’un ekonomik yaşamı % 89.2 oranında gayri Müslimlerin elindeydi.
- Devlet, savaşa hazırlanmak durumunda vergi almaya kalktığında, beyanname ile sadece 1 lira alabildiği halde Varlık Vergisi ile aynı mükelleften 20 lira alabilmiştir.

Refik Halit Karay 24 Ocak 1943 tarihli *Tan* gazetesindeki köşesinde şunları yazmaktadır:

“Bire beş, on beş, yirmi beş kazanırken, beş yüz, beş bin, beş yüz bin kazanmayı azımsar olmuştunuz... Bu kimdi? Herhalde ben, biz değildik. Sendin, sizdiniz. Dört yıldır bazen için için, bazen büyük altından, çok kere katıla katıla gülüyordunuz. Dört yıldır gülen sendin, sizdiniz. Şimdi benim, biziz.”

Varlık Vergisi uygulamadaki keyfiliklere karşın maliye tarihimizde önemli bir yeri olması gereken ilk “servet vergisi” deneyimidir. Savaştan sonra büyük birikimler edinmiş olan sermaye çevreleri, işadamları vb. gibi özel kesim CHP’ye büyük eleştiriler yönelttiler. Uluslararası sermaye de eleştirilere katıldı. Dönemin

muhalefet partisi de propagandasında Varlık Vergisi'ni bir koz olarak kullandı.

İktisatçı **Aslan Başer Kafaoğlu**'nun hesaplarına göre savaş yıllarının finansman kaynakları (yükü) şu görünümdeydir:

Herkesin Çektiği Yükler:

Emisyon	439 milyon lira
Dolaylı vergiler	2.100 milyon lira
Toplam	2.539 milyon lira
Çiftçinin ödediği (fiyat farkları dahil)	1.830 milyon lira
Ücretlinin ödediği	400 milyon lira
KiT'lerin ödediği	120 milyon lira
Varlık Vergisi	320 milyon lira
Sanayici ve tüccarın ödediği	50 milyon lira

Bu hesaplama göstermiştir ki finansman yükünün ancak % 11'ini Varlık Vergisi mükellefleri çekmişlerdir. Dolaylı vergilerin, emisyonlardan doğan enflasyon yükünü kuşkusuz, yoksullukla boğuşan halk yığınları üstlenmiştir. Köylüler, özellikle küçük (geçimlik) toprak sahibi olanlar, tarım işçileri ve topraksızlar ise yol vergisi, angaryalar ve çeşitli vergilerden ötürü diğer ezilen grubu oluşturmuşlardır. Müttefiklerin zaferin eşiğine geldiği 1943 sonunda vergi tasfiye edildi. Ne var ki etkisini siyaset ve ekonomi alanında günümüze kadar sürdürdü.

iii- Devrimci Bir Girişim:

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası

Savaş döneminde büyük kazançlar elde eden bir başka grup da, toprak ağası diye bildiğimiz büyük toprak sahipleriydi. Yükselen tarım ürünleri fiyatları, ürünlerinin asgari % 25'ini serbest piyasada satma hakkına sahip olan bu ağalar yaptıkları harcamalar nedeniyle dikkati çekiyordu. Karikatürlere konu

olan “Hacı Ağa” tiplmesi bu dönemin ürünüdür. Topraksız köylülerle küçük çiftçilere yönelik, bunların, toprak sahibi olmalarını sağlayacak yasa Mayıs 1945’te TBMM’de tartışılmaya başlandı. Yasanın tam adı “Çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocaklarının kurulması”ydı. Yasa savaş sonrasının yansıttığı özgürleşme havası içerisinde büyük itirazlarla karşılandı. Bunun üzerine bir özel komisyon kuruldu. Yasa özellikle **Adnan Menderes**, **Emin Sazak**, **Cavit Oral** gibi milletvekilleri başta olmak üzere birçok milletvekili tarafından tenkit edildi. Sonuçta 11 Haziran 1945’te kabul edildi. Bu yasa “Çiftçi Ocakları” kurumu gibi Nazi Almanyası’ndan esinlenen bir örgütlenmenin sakıncalarını getirmesine karşın toprak reformuna yönelik radikal bir adım sayılabilirdi. Ne var ki birkaç sınırlı, iz bırakmayan uygulamadan sonra yasa rafa kaldırıldı, unutuldu. Buna rağmen toprak ağaları CHP’nin bu girişimini asla unutmadılar. Savaş yıllarında palazlanan sanayi ve ticaret sermayesi ile birlikte muhalefete iktidar yolunu açtılar.

f) Demokrasinin Arkasında Saklanan Liberal Ekonomi Politikası

1945’te savaşın Avrupa kıtasında sona ermesi ve Türkiye’nin Birleşmiş Milletler şartını imzalayarak bu örgüte üye olmasından sonra Milli Şef **İnönü** bir (kontrollü) demokrasi denemesine girişti. Bu niyetini 19 Mayıs 1943’te yaptığı bir konuşmayla açıkladı. Cemiyetler yasasında yapılan bir değişiklikle siyasi parti, sendika vb. örgüt kurma önündeki engeller kaldırıldı. Önce, savaşın en ağır yükünü çekmiş olan işçiler sendikalarda örgütlenmeye başladılar. Siyasi partiler de ilk oluşma adımlarını atmaya çalışıyorlardı. Özellikle CHP’de muhalefeti yükselten ve sonra partiden ayrılan **Celal Bayar**, **Adnan Menderes** ve arkadaşlarının girişimi önemliydi. Basında da muhalif sesler yükseliyordu. Bilhassa *Tan* gazetesinin muhalefet dozu **İnönü** başta ol-

mak üzere CHP'yi rahatsız etmekteydi. **Sertel**'lerin çıkaracakları *Görüşler* dergisinde **T. Rüştü Aras**, **Cami Baykurt**'un yanı sıra **Celal Bayar**, **Adnan Menderes** vb. gibi yeni partinin lider kadrosunun da yazacağı ilan edilince CHP'nin telaşı daha da arttı; İstanbul'da, gençlik kollarının örgütlediği üniversiteli gençleri kışkırtarak 1945 Aralık ayının başında bir miting tertipledi. CHP'li gençler *Tan* matbaası başta olmak üzere sol eğilimli gazete ve yayınevlerine saldırıp tahrip ettiler. Bu olay yeni demokraside sola yer olmadığını bir kez daha gösterdi. **Bayar** ve arkadaşları *Görüşler*'de yazmaktan vazgeçtiler. Nitekim kurulan iki sol parti ve aynı çizgideki sendikalar da sıkıyönetimce kapatıldı. Böylece Türkiye'deki siyasal çevreler seçimlerini kapitalist cephe lehine yaptıklarını sergilediler. 1946 baharında, kapitalist cephenin ağababası ABD bir eski büyükelçimizin naşını Türkiye'ye getirme bahanesiyle, haşmetinin bir göstergesi olan Missouri zırhlısını Boğazlar'a gönderdi. Bu jest Türkiye'nin kapitalist cepheyle kabulünün bir göstergesiydi. O günden bu yana ülkemiz iktidarları ABD'de somutlaşan cepheye daha bir bağlandılar, onunla her manada eklemleştiler.

Türkiye'de siyasal anlamda bu değişimler olurken savaş sonrası dönemde iki plan çalışmasının gündeme geldiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi "1946 İvedili Sanayi Planı"dır. Planın ön raporu 7 Mayıs 1945'te hazır hale getirilmişti. Plan genel görünümü ile 1930'lu yılların bağımsız ulusal yapısını da yansıtmaktadır. Planın finansmanı açısından Sümerbank ve Etibank'ın gereksinimi 300 milyon dolardır. Bu bağlamda hükümete Haziran 1946'da 150 milyon dolayında iç borçlanma yetkisi verildi. Ne var ki değişen koşullar planın uygulamasını engellemiştir. İkinci plan girişimi "1947 Türkiye Kalkınma Planı"dır (**Vaner Planı**). Bu plan ABD yardımlarının başladığı bir döneme rastlar. 1947'de ABD Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık bir yardım paketini kabul etti (100 milyonu Türkiye'ye). Aynı zaman diliminde ABD'nin ünlü **Marshall Planı** da gündeme geldi. Bu yardımdan yararlanabilmek için Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği'ne

(OECD) üye oldu ve ABD ile ekonomik işbirliği anlaşmasını imzaladı. Ayrıca Türkiye Bretton Woods Sözleşmesi'ni imzalayarak IMF'ye girdi. İşte bu koşullarda yeni planı hazırlama görevi Türkiye Ekonomi Kurumu'na verildi. Plan çalışma grubunun başına da **Kemal Süleyman Vaner** getirildi. Planın dayandığı ilkelere başında *“Devletin, özel girişimin istediği alanda etkinlikte bulunması için gerekli ortam ve bireyler tarafından gerçekleştirilecek her türlü etkinlikten uzak durması”* gelmektedir. Plan ancak Avrupa Kalkınma Planı ile uyumlu olduğu alanlarda bir anlam ifade edebilmiştir. Plan **Marshall Planı**'nın tarım ve ulaşım alanındaki uygulamaları nedeniyle geri plana itilmiştir.

Savaş yıllarında zenginleşen tüccar, sanayici ve işadamları ile toprak ağaları, savaş sonrası dıştan içeriye esen liberal ekonomi rüzgârlarının getirdiği kapitalist açılmaların itici gücü olmuşlardır. **Marshall Planı** ve ABD yatırımları, devletçiliğin, fiziki altyapı yatırımlarına yönelik bir yaklaşım haline gelmesini sağlamıştır. Bir zamanlar liberal ekonomi ve demokrasi aleyhine sayfalarca yazan CHP kalemşörleri bu kez iki kavramı yüceltmek için yarışıyorlardı. 1945-1960 dönemi Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya ile iyice lehimlenmesi sonucunu vermişti. Artık DP ve CHP kadroları tek yol liberalizm doğrultusunda yarışıyorlar, ülke ekonomisinin dışa bağımlılığını pekiştiriyorlardı. Bu dönemde Türkiye iki kez IMF'ye teslim olmuştu.

Türkiye çok partili yaşama (sözde demokrasi) geçtikten sonra, CHP ani bir tavırla 1946'nın yaz aylarında genel seçime karar verdi. Seçimler, Cumhuriyet döneminde ilk kez tek dereceli olarak yapıldı. Muhalefet, savaş yıllarının getirdiği nedenlerden ötürü çok güçlüydü. Toplumun tüm katmanlarına yaygın bir CHP karşıtlığı her geçen gün yükseliyordu. Bunun birbirine zıt olan iki nedeni vardı: Birinci neden savaş yıllarında hızla daha da büyüyen yoksulluk. Savaşta çeşitli nedenlerle kara para kazananlar dışında nüfusun neredeyse % 90'ını aşan yığınlar büyük sıkıntılar çekmiş, yoksullaşmışlardı. İşçiler ücretsiz fazla mesai, çeşitli yükümlülükler (angarya) nedeniyle sömürülmüşler, iş yasası ile kıs-

men tanınan hakları bile ellerinden alınmıştı. Küçük toprak sahipleri (geçimlik çiftçiler) aynı nedenlerden muzdariptiler. Memurlar ayrıcalıklı muamele görmelerine karşın ezilmişlerdi. Küçük üreticiler (zanaatkârlar) ve esnaf da şikâyetçiydi. Aydınların ise ekonomik nedenler kadar, düşünce, yazı vb. gibi konularda artan baskılardan ötürü iktidara güvenleri kalmamıştı.

Bu grubun tam aksi nedenlerle büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler, kısaca savaşta vurgunla servetlerine servet katanlar da Milli Korunma Yasası, Varlık Vergisi ve Toprak Dağıtım Yasası'nı çıkaran bu iktidara güvenemezlerdi. Yani nedenleri ayrı da olsa, bu iki grup muhalefette birleşmişlerdi. 1946'da baskılar altında seçimi kazanamayan DP, bu rüzgârı da arkasına alarak daha da güçlendi.

SERBEST PİYASA MASALI: KUŞATMANIN İLK ADIMI

19. yüzyılın acımasız kapitalizminden günümüzün küreselleşmiş yeni emperyalizmine kadar, liberal ekonominin savunucuları hiçbir biçimde kapitalizmi ve uzantısı olan emperyalizmi öne çıkarmamış, her fırsatta liberal ve serbest rekabet yanlısı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Kapitalizm öylesine (iğrenç) bir sömürü düzenidir ki ondan nemalaşanlar, tıpkı bir mafya üyesi gibi içinde bulundukları düzenin bir üyesi olduklarını inkâr ederler.

Serbest rekabet piyasası masalı bir uyutmadır, gerçeği gözlerden saklayan bir saptırmadır. Günümüzdeki geçerli nitelemeyle kapitalizmin bir takiesidir. Ve iktisat bilimine ilişkin küçük bir bilgisi olanlar, böyle bir piyasanın asla tarihte var olmadığını hatta var olamayacağını bilirler. Önce bazı bilinçli yanılmalara değinmemizde yarar vardır. Kapitalist ekonomi politiğin önde gelen yapıtları serbest rekabet piyasası olgusunun tarih boyunca varlığına “piyasa” sözcüğüne özel bir ağırlık vererek değinirler. Bu sav, piyasa kavramı açısından geçerlidir, ilkel toplumlarda varlığına tanık olduğumuz bireylerin ellerindeki malı birbirleriyle değiş tokuş etmeleri, yani trampa, basit yaklaşımıyla bir piyasanın varlığına işaret eder. Tarih boyunca gelişmelere uygun olarak ürün ve hizmet değişimlerinin yapıldığı piyasaların ortaya çıktığını görmekteyiz. Böylece değişim aracı olarak para ortaya çık-

mış, banknot ile kâğıt ve kaydi paraya uzanan evrimini tamamlamıştır. Bu piyasalarda değişim oranı da malların fiyatlarıyla belirlenmiştir. Sermaye birikiminin bireysel sömürü, kolonizasyon vb. gibi etkilerle çoğaldığı ve egemenleştiği dönemde piyasa değişik bir yorumla algılanmaya başlanmıştır. Kapitalizmin, düşün yönünden kurucu ataları olan **Adam Smith**, **Ricardo** ve diğerleri piyasayı serbest rekabetin mabedi haline getirerek yorumlamışlar ve de ekonominin merkezine yerleştirmişlerdir. Ona “görünmeyen, düzenleyici bir el” gibi bakmışlar ve bakılması için de 200 yıldır harcanan çabanın temelini oluşturmuşlardır. Bilimde büyük aşamaların geçildiği, sanayi devriminin gerçekleştiği, tren ve buharlı gemilerle dünyanın ticaret olanakları açısından küçüldüğü 19. yüzyılda “serbest rekabet piyasası”, adeta acımasız bir seçim mekanizmasını andırmaktadır. Kuvvetlinin zayıfı koşulsuz çökerteceği bir ortamı meydana getirmektedir. Bu piyasa büyük sermayeye şu olanakları sağlamaktadır:

- Kârını maksimize edecek bir fiyatı sağlamayı hedefleyen bir arz stratejisi,
- Gene kârın maksimizasyonu için, üretim araçlarının en düşük maliyetle sağlanacağı bir optimizasyon stratejisi.

Bu noktada **Adam Smith**’ten bu yana süregelen liberal ekonomi (kapitalist) öğretisinin temel varsayımlarını hatırlamakta yarar vardır. Bu varsayımlar genel söylemleriyle şöyledir:

Varsayım 1: İktisadi faaliyetlerin incelendiği ortamda kişiler ya da karar organlarının “rasyonel (akılcı)” davrandıkları kabul edilmektedir. Bu rasyonel davranış tüketiciler açısından “faydanın maksimum kılınması”, üreticiler açısından da “kârın maksimum kılınması” biçiminde görülür.

Varsayım 2: Tam ve mükemmel piyasaların var olduğu kabul edilir. Tam ve mükemmel piyasadan, rekabet şartlarının noksatsız var olduğu bir piyasa anlaşılmalıdır.

Varsayım 3: İkinci varsayımın, yani tam ve mükemmel piyasaların varlığı “ölçeğe göre değişmeyen getiri” varsayımını da kabul ettirmektedir. Firmaların büyümelerine rağmen “per capita” (ünite

başına) verimin değişmemesi bu varsayımın temel yargısıdır. Eğer verim o firma ölçeği ile doğru oranlı artarsa, piyasada tekelleşmeler başlayacaktır. Bu durum mükemmel piyasanın varlığı varsayımına ters düşen bir davranış olacaktır. Aynı şekilde teknolojinin de belirli dönemlerde değişmediği yine bir ön kabul olarak “mükemmel piyasaı oluşturan” şartlardan biri gibi kabul edilmelidir.

Dikkat edilirse bütün bu varsayım ve kabuller serbest rekabet piyasasının var olduğu iktisadi ortamın gerek ve yeter şartlarından başka bir şey değildir. Bu varsayımların oluşturduğu iktisadi ortamın varoluş koşulları şu noktalar çerçevesinde belirlenebilir:

- Piyasaya ve iktisadi faaliyetlere **Adam Smith**’ten bu yana üzerinde durulan doğal düzen (?) düşüncesi egemendir. Bu düşünce, çağımızda, önemli sarsıntılar geçirmişse de yine de kapitalist düzenin varoluş koşullarından biri sayılmalıdır.
- Bireyin bu davranışlar içinde seçtiği iktisadi faaliyet kendi açısından en yararlı faaliyet olduğu için iş bölümü otomatik bir biçimde sağlanmaktadır.
- Bencilliğin gerçekleştiği kişi yararı, sonuçta, toplumun yararı olarak (?) bir dengeye erişmektedir. Yani toplumun bütün üyelerinin kendi açılarından en yararlı noktaya eriştikleri bir toplumda, genel yarar da (?) sağlanmış olmaktadır.

Bu unsurlar göz önünde tutulduğundan insan (birey) bir “homo economicus”dur. Böyle bir iktisadi ortamda bencilik evrensel bir yaşam tarzıdır.

Akılcı ve bencil olmak... Bu nitelikler hareketli bir ortam ister. Seçim, iktisadi anlamda karar alma, alternatif seçme ve üretim özgürlüğü, akılcı ve bencil davranışın gerçekleşmesi için zorunlu şartlardan yalnızca ikisidir. Varoluşuna ilişkin temel nitelikleri özetlenen bu ortam ancak tek bir iktisadi düzen içinde gerçekleşebilir: Kapitalizm. Bu düzen kendine özgü kurumlarıyla belirlenmektedir. Bu kurumlar:

- Özel mülkiyet,
- Kâr güdüsüyle hareket eden girişim özgürlüğü,
- Fiyat mekanizması.

Bu kurumları ise piyasa oluşturur. Kapitalist düzen içerisinde piyasa ve piyasa ortamında oluşan fiyat, iktisadi faaliyeti düzenleyen bir pusula görevini görür. Piyasa ortamında fiyatlar üretimi düzenler, üretim faktörlerinin maliyeti minimize edecek en uygun bileşimini sağlar, milli gelirin paylaşılmasında ana rolü oynar. Fiyat, piyasadaki düzenleyici ve denge bulucu öge olma niteliği ile (kapitalist bir düzende) iş bölümünün, üretimin ve gelir oluşumunun “nazımı” olduğu gibi, tüketimin de düzenlenmesini ve de yönlendirilmesini sağlayan bir kurumdur; aynı zamanda mübadeleyi de gerçekleştiren bir araçtır. Bugün, kapitalist düzenin özünü (ruhunu) yansıtan piyasalar tam rekabet, noksan rekabet ve tekelci piyasa olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ne yazık ki tam rekabet piyasası bir düş olmaktan ileri gidememiştir. Küreselleşen kapitalizmde egemen olan tekelci piyasadır.

Kapitalist düzenin ve onun da kaçınılmaz uzantısı emperyalizmin temelindeki motivasyon ögesi olan piyasa kavramı ve bunun üzerine inşa edilen iktisat öğretisi 1870’li tarihlerden bu yana üniversite ve yüksekokullarımızda kullanılmaktadır. **Sakızlı Ohannes’in** *İlmi Servet* kitabından bu yana ülkemizde “ekonomi politik” (iktisat) eğitimine kapitalizmin ana ilkeleri ve koşullara göre ürettiği yeni öğretiler egemen olmuştur. Bugün ODTÜ, İstanbul İktisat Fakültesi, Özel Vakıf Üniversiteleri, Bilkent, Boğaziçi ve nice iktisat fakültelerinde ekonomi eğitimi bu doğrultudadır. Bu eğitimin temellerini ise **Cavid Bey** (Maliye Nazırı) ve onun izinden gidenler pekiştirmişlerdir. 1929 dünya ekonomik bunalımı ve onu izleyen 1930’lu yıllardan sonra önce faşizmin ve silahlanmanın, sonra savaşın tedavi ettiği, güçlendirdiği kapitalizm kendi isterleri doğrultusunda yeni açılımlar peşinde koşarken, Türkiye 1946’dan sonra ABD ve yandaşlarının safında Sovyetler’e, komünizme karşı cephe alırken, serbesti eğilimleri de hızlandı. Özel girişim ve serbest piyasa ekonomisi tara-

fını Demokrat Parti tek doğru imişçesine savunuyordu. CHP ise iktidarının son yıllarında liberal ekonominin politikalarına tutunarak devletçilik ilkesini ağır ağır rafa kaldırıyordu. Türkiye emperyalizmin büyük kuşatmasına kapılarını böyle açıyordu.

İktisat Vekili **Mustafa Şeref Bey**'in yerine **Celal Bayar**'ın atanmasını devletçilik ilkesindeki ilk çözölme olarak (**Boratav**) nitelediğimizde, Dr. **Refik Saydam**'ın ölümü sonucu Başvekil olan **Şükrü Saraçoğlu**'nun, savaşın kötü ekonomik koşullarına karşın, serbest piyasayı yeğlemesi **Boratav**'ın değindiğı çözölme-yi daha bir pekiştirmiştir. 1950'den sonra devletçilik politikası özel kesimin sermaye birikimini sağlayan ve de pekiştiren bir araca dönüşmüştür. 1950 ve daha sonrası kamu öncülüğünde yapılan yatırımlar bu işlevler doğrultusundadır. Böyle bir politikayı destekleyen iktisat bilimciler ise yazdıkları ve söylemleriyle piyasayı tek çözölleyici araç olarak yüceltmişlerdir.

Serbest rekabet piyasası, doğası gereğı, bireyler ve bölgelerarası eşitsiz gelişimin kökenini oluşturmıştır. Bir yandan sınıflar arasındaki servet dağılımı kat kat bozulmuş, piyasa servet transferinin temel nedeni olmuştur. Gene işgücü, emek piyasasının gereğı sonucu, gittikçe ucuzlamış, düşük ücretin sağlanabilmesi için işsizlik artmıştır. Türkiye'de planlı dönemde bile açık ve gizli işsizlik % 10'lar dolayında seyretmiştir. Küçük sanayi, piyasada bir yer edinebilmek için kayıt dışı istihdam yolunu seçmiştir. Gelir dağılımı da (servet dağılımı gibi) adil olmayan bir biçimde bozulmuştur. Türkiye bugün yoksulluktan sağlığa, eğitime kadar piyasanın olumsuz yanlarını yansıtmaktadır. Piyasanın varlığı insanoğluna ilişkin tüm değerlerin de metalaşmasını sağlar. Piyasa emredicidir. Tüketimden politikaya kadar tüm alanlarda sermayenin hegemonyasını gerçekleştirir. Bu nokta çok önemlidir. Serbest rekabet piyasası denen masal olmasa sermaye hegemonyasını yaşama geçiremez.

Piyasa, emperyalizmin de yaratıcısıdır. Ticari serbestlik, finansal akımların serbest dolaşımı ve nihayet emeğin özgür dolaşımının engellenmesi, günümüz kapitalizminin kâr maksimi-

zasyonu için bulduğu en güçlü yoldur. Küresel finans kesiminin gelişmekte olan ülkelerin yarattığı fonları, bir emme basma tulumba gibi kendi öz varlığına katması, bu ülkelerdeki ucuz emeğin acımasızca, uluslararası firmalarca sömürülmesi, emperyalizmin en çarpıcı örnekleridir. Bugün ihracatımızın motoru olan tekstil ve otomotiv sektörlerinin kullandığı emeğin ucuzluğunu televizyolarda boy gösteren Televole iktisatçıları-mız anlatmıyorlar.

Küreselleşen piyasa temel irdeleme hedefimiz olmalı. Eski bir sosyalist dostum, neoliberal ekonomiyi savunurken, piyasanın tek seçenek olduğunu, onu düzenleyerek bazı toplumsal hedeflere ulaşılabileceğini söyleyerek, dönekliğini mazur göstermeye çalışırken, sermaye egemenliğinin bir sözcüsü olduğunu unutmaktaydı. Oysa piyasa, büyüyle onu da esir almıştı. Piyasa kapitalizmi yaratan ölümcül bir virüstdür. Birinin kanına bulaşmayagörsün...

a) 1950 Seçim Kampanyasının Temel Motifi: Serbesti

1950 seçimi, yargı denetiminde, gizli oy ve açık tasnif temeline dayanan, muhalefetin tüm şikâyetlerinin karşılandığı özgür bir seçimdir. Seçimin propaganda dönemi canlı ve de heyecanlı geçmiştir. DP'nin ünlü afişi, "*Yeter. Söz milletindir!*" yazısını ve dur işareti veren bir el resmini içeriyordu. Bu afiş günümüze kadar güncelliğini korumuştur. Ne var ki, yükselen toplumsal muhalefet afişe ve slogana ilişkin şu irdeleyici soruyu gündeme getirmedi: Serbest piyasanın olduğu bir toplumda söz milletinin değil, sermayeninindir... Çünkü bu afişe karşın DP sözcüleri meydanlarda, radyo ve gazetelerde her fırsatta serbest piyasa ve özel girişim özgürlüğünden yana olduklarını vurgulamaktaydılar. Bu söylem, CHP'nin tek parti dönemindeki baskıcı düzeninden yılan toplum katmanlarınca (düşünülmeden) al-

kışlanıyordu. Propaganda süresince kullanılan söylemleri şöyle sıralayabiliriz:

- Ucuzluk ancak serbest piyasa ile sağlanabilir.
- Devlet (kamu) fabrikaları pahalılığın temel nedenidir. Hepsi kötü yönetilmektedir.
- İktidara gelindiğinde bunları özel girişimcilere satacağız.
- Grev hakkını tanıyacağız.
- Basın özgürlüğünü gerçekleştireceğiz.

DP, 14 Mayıs 1950'de iktidara geldikten sonra bu vaatlerin sadece serbest piyasa ekonomisi ve özel girişimciler lehine olanlarını tuttu. Kamu fabrikalarını satamadı, ilerde açıklayacağımız gibi özel kesime fon yaratan yeni bir devletçilik yaklaşımını seçti. Böylece kamunun dolaylı bir biçimde yağmalanmasını sağladı.

b) DP İktidarının Ekonomik Politikası

1950-1960 döneminin, yani DP iktidarının uyguladığı ekonomik politikasının ana çizgilerini şöyle sıralayabiliriz:

i- Dışa Bağımlılığın Derinleşmesi

Türkiye gerek dış politikası, gerekse ekonomik siyasası açısından, 1945'ten sonra adım adım kapitalist dünyanın, özellikle ABD'nin yörüngesine girmiştir. Birleşmiş Milletler, OECD (Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü), IMF (Ulusal Para Fonu), Dünya Bankası vb. gibi kurumlara katılmıştır. Ulusal parasının değerini 1947'de Avrupa Kalkınma Programı'nın doğrultusunda devâlue etmiş, böylece savaşın ağır yıkımını yaşayan Avrupa ülkeleri için ihraç ürünlerini ucuzlatmıştır. Demokrat Parti'nin bireysel tüketime ağırlık veren ithalat kampanyası da bu amaca hizmet ediyordu. Amerikan filmleriyle pompalanmış tüketim istekleri de bu ithalatı bir refah unsuru gibi kabul etmişti. Buzdolabı, ça-

maşır makinesi, elektrik süpürgesi, gırgır vb. gibi tüketim malları piyasayı sarmış, yeni yeni yaygınlaşan taksitli satışlar tüketimi daha da artırmıştı. **Marshall** yardımıyla yurttaki traktör kullanımı artmış, böylece ekili topraklar iki-üç yılda neredeyse iki misline ulaşmış, üretim (verim değil) ve buğday ve pamuk gibi ürünlerin ihracatı artmıştır.

Diğer yandan hükümetin borçları da artmaktaydı. Amerikan askeri ve sivil hizmetlere yönelik yardım heyetleri Türkiye'deki karargâhlarını bu dönemde oluşturmuşlardır. 1950'li yılların başında hükümetin Kore Savaşı'na bir tugayla katılma kararı vermesi, bunu izleyen günlerde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabul edilmesi dışa bağımlılığı pekiştiren bir dizi oluşumdur.

Soğuk Savaş derinliğe kavuştuğu yıllarda Türkiye büyük bir solcu avını gerçekleştirdi. 1951 tevkifatı bu dönemde yapıldı. Onlarca sanatçı, aydın ya hapse girdi ya da sürekli izleme altına alındı. Neredeyse S hafi bile yasaklanacaktı. Rus salatasının bile adı Amerikan salatası olarak değiştirildi. Sol düşünce böylesine baskı altına alınınca iktisadi politikadaki tartışmaların da önü kesilmiş oldu. Üniversitelerden gazetelerin ekonomi köşelerine kadar sadece liberal ekonomi öğretisinin söylemleri egemen oldu. Sorunlara bu doğrultuda çözümler üretildi. Bu arada ekonomik bağımlılığı daha bir pekiştiren iki önemli yasa, Yabancı Sermaye Yasası ve Petrol Yasası bu dönemde kabul edildi. CHP, yasaları göstermelik olarak eleştirdi.

Yabancı sermaye Türkiye'ye koşa koşa gelmedi. Unilever, General Electric ampul fabrikası, birkaç ilaç fabrikası dışında büyük bir yatırımla karşılaşmadı. Petrol alanında ise Mobil ve özellikle Shell birkaç kuyu açtı. Bu arada Mersin'deki küçük ölçekli ATAŞ rafinerisi kuruldu. Dönemin sonuna doğru özel kesim sanayicileri, yurtdışındaki büyük şirketlerle "Know how" anlaşmaları yaparak bir çeşit montaj sanayiinin adımını attılar. Özellikle beyaz eşya ve otomotiv sanayi dallarında bu eğilim kendini gösterdi.

ii– Tarımda Dolaylı Olarak Büyük Toprak Sahiplerinin Desteklenmesi

Marshall yardımının Türkiye'ye dayattığı ekonomi politikasının temel ögesi tarım kesimine önem verilmesidir. Böylece savaşta ağır bir yıkıma uğramış olan Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu haline gelen Türkiye'nin bu durumu ne iktidardaki DP'yi, ne de CHP'yi tedirgin ediyordu. Nitekim **Celal Bayar** Kasım 1950'de Meclis'i açış nutkunda şunları söylemiştir:

"Elimizdeki kudret ve imkânları birinci derecede bütün şubeleriyle ziraata, ziraatın yardımcısı olan işlere ve ziraat sanayiinin inkişafını tahsis etmeliyiz."

Başbakan **Menderes** bir konuşmasında şu noktayı vurgulamaktaydı:

"...Memleketimizde ziraat en hâkim mevzuu teşkil ediyordu. Bizim memleketimizde içtimai adalet, başka memleketlerdeki gibi amele davası olmaktan çok daha fazla, çiftçi ve köy davasıdır. Ziraat ve köy sahası cemiyet içinde en mahrum sahaydı, ilk sermaye birikimlerini süratle ziraat sahası vücuda getirecektir."

DP'nin tarım politikası şu üçgen üzerine kuruludur: Traktör sayısının artırılması, Ziraat Bankası kredilerinin genişletilmesi ve ürün fiyatlarının (taban fiyatı uygulaması ile) yükseltilmesi. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolama kapasitesinin büyümesi tarımda üretim artışını destekleyen unsurlardan biridir.

Traktör sayısının artması ekili alanı genişletmiştir. 1950'de 14.5 milyon hektar olan ekili arazi 1960'ta 23.2 milyon hektara yükselmiştir. Devletin sağladığı olanaklar sayesinde varlıklı çiftçiler ettikleri araziye genişletmişler ve ticari tarıma yönelmişlerdir. Ekilen arazilerin büyümesi şu yollardan sağlanmıştır:

- Ortakçı ve kiracının tasfiyesiyle,
- Boş mülk arazisinin ekilmesiyle,
- Kirayla arazi tutulmasıyla,

- Toprak satın almakla,
- Devletin merasına tecavüz etmekle. (**Doğan Avcıoğlu**)

1950'li yılların sonlarına doğru, çeşitli bölgelerde farklı olmakla beraber tarımda kapitalist ilişkiler egemen olmaya başlamıştır. Derebeylikten toprak ağalığına, toprak ağalığından kapitalist çiftçiliğe geçilmektedir. **Doğan Avcıoğlu**'nun belirttiği gibi, bu tip gelişmeler hızlı bir kalkınma yolunu tıkayacak niteliktedir.

iii– Fiziki Altyapının Geliştirilmesi

1950-1960 dönemi, sanayi, ticaret ve tarımın gelişimi için gerekli olan fiziki altyapı yatırımlarının yaşama geçirildiği bir dönemdir. O dönemde gerçekleştirilen yol, enerji ve sulama gibi altyapı yatırımları, ABD'nin yardım programlarının da öngördüğü ilkelere uygundur. 1960'tan sonra montaj niteliğindeki sanayi girişimlerine ilk ivmeyi bu altyapı yatırımları vermiştir. Ayrıca bu yatırımlar dolaylı bir etki ile önemli bir tüketim potansiyeli de yaratmıştır.

1950'den sonra en büyük ağırlık karayolları ağının genişlemesine verilmiştir. Karayollarını demiryoluna tercih eden yol politikası günümüze kadar sürmüştür. Bunun bir nedeni de otomobil sistemi ile ABD ekonomisinin kazandığı ivmedir. **Zekeriya Sertel** gibi ABD'de eğitim görmüş bir yazar bile, 1930'lu yıllardaki demiryoluna dayanan ulaşım politikasını *Son Posta* gazetesinde (1937) eleştirebilmiştir. Aynı şekilde elektrifikasyon çalışmaları da bu dönemde ağırlık kazanmıştır. Sulama faaliyetlerine, bu bağlamda baraj yapımına ağırlık veren DP, döneminde, daha önce de altını çizdiğimiz gibi tarımsal gelirin artışını sağlamıştır. Artan gelirler ise tüketim eğilimini artıran bir etki yaratmıştır.

iv- Sanayileşmede İzlenen Yol

1950-1960 döneminde, DP iktidarı tüm olanakları ile özel girişimcileri desteklemiştir. Bu bir anlamda kapitalist bir gelişme çizgisiydi. 1950'li yılların ilk yarısında dış yardımlar, krediler, tarımsal alanın genişlemesiyle yaratılan üretim artışı, Kore Savaşı nedeniyle dış ticaret hadlerinde olumlu gelişme nedeniyle özel yatırımlarda da nisbi bir gelişme görülmüştür:

“1948-51’de ortalama gayri safi milli hasılanın % 10.1’ine erişen yatırımlar, 1952-55 döneminde % 13.4’e, 1956-59 döneminde ise % 13.8’e ulaşmıştır. Yatırımlarda özel sektörün payı 1954’e kadar artmış, daha sonra (ekonomik bunalım nedeniyle) azalış görülmüştür.” (Doğan Avcıoğlu)

Özel sanayi işletmelerinin sayısı 1950’de 712 iken bu sayı 1960’ta 2.500 dolaylarına erişmiştir. Bu dönemde özel girişimlerin desteklenmesine karşın kamu kesimi ülke sanayi içersinde başat bir görünümde. Bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de özel sektör yatırımları kısa devreli, spekülative kazanç vaat eden alanlara yönelmiştir. 1950-60 döneminde sanayide sağlanan üretim artışları kamu yatırımları sayesinde gerçekleşebilmiştir. Bu konuda en fazla gelişme gösteren çimento ve şeker sanayiidir.

Türk toplumunun “bir lokma, bir hırka” diye adlandırabileceğimiz tüketim kalıplarını 1950-60 döneminde geride bıraktığını söyleyebiliriz. 1960’tan sonra bir ölçüde ivme kazanan sanayileşme hareketi, bir montaj sanayiidir ve de dışa bağımlıdır. Bu sanayi kullandığı teknoloji ve hammadde, ara mallar yönünden de dışa bağımlıdır.

Yabancı sermaye yasası sözünü ettiğimiz dışa bağımlılığın temelini oluşturmuştur. Pirelli, Uni-Royal, Philips, Arçelik, AEG, Renault, Tofaş ve daha nice firma bu yasanın açtığı kapıdan girmiştir. Buzdolabı, elektrik süpürgesi, çamaşır makinesi, radyo gibi araçların kullanımına ilişkin adeta tutkulaşmış tüketim eğilimleri 1950-60 döneminde kamçılandı için, 1960’tan

sonra bu tip araçları üreten sanayi işletmeleri çok kârlı işletmeler haline gelmiştir.

c) İktisadi Bunalım ve İstikrar Programı

1950'li yılların ilk yarısı ekonomik konjonktürün uygunluğu, dış yardımlar, borçlanma olanakları nedeniyle bir bolluk dönemi gibi algılanabilir. Ne var ki 1955 yılında Türkiye bir dış ödemeler bunalımı içine düştü. Borçlanma olanakları sifıra düştü, ithalatta kısıtlamalar başladı. Birçok mal ithal edilemiyordu. Diğer yandan kamu harcamalarının açık finansmanla (emisyon) karşılanması fiyatların genel düzeyini yükseltti. Bu arada birçok malın piyasadan çekildiğine de tanık olunuyordu. Ücretler, maaşlar bu artışları izleyemiyor, verilen zamlara karşın reel ücret düzeyi düşüyordu. Böylece klasik kısır döngü başladı. Artan dış borç, yurttaki tüketimin üretimin üzerinde artması, bu kısır döngünün uğrak noktalarıydı. Gaz, yedek parça vb. maddelerden kahveye kadar birçok ithal malı piyasadan çekildi. Karaborsa, ihtikâr gibi kara para olayları arttı. Savaş yıllarının Milli Korunma Yasası yeniden hortladı. Ne var ki mallara konulan narh fiyatları yeni yoklukları da peşinden getiriyordu. Kuyruklar uzadıkça uzuyordu. Bu durum toplumsal muhalefeti yükseltmiş, ekonomik konular eskisinden daha da ağırlıklı olarak gündeme gelmişti. Ne ki uygulanan dışa bağımlı liberal ekonomi politikasının bu durumun nedeni olduğunu hiç kimse ortaya koymuyordu. Muhalefet iktisadi yaşamın ve kalkınmanın plana bağlanmasını isterken, kesin bir biçimde serbest rekabet ekonomisi mantığından ayrılmıyordu. Sadece bu ekonomi politikayı kendince ıslah (?) etmek istiyordu. Bu arada dış dünyadaki değişimler ABD gözlüğü ile değerlendiriliyordu.

DP'nin dış borçlanma ve bunalıma neden olan politikasını **İsmet İnönü**, 1958 yılında, bugünlere de ışık tutacak açıklaması ile şöyle değerlendiriyordu:

“Osmanlı İmparatorluğu, Düyun-u Umumiye’ye yol açan istikrazları 1854-1875 yılları arasında, 21 yılda yapmıştır. Bu müddet zarfında devletin eline 127 milyon altın geçmişti. Faiz nedeniyle millet 238 milyon Osmanlı altını borçlanmıştı. Demokrat Parti iktidarı sekiz yılda dışarıya 1 milyar 160 milyon dolar borçlandı. ABD’den 800 milyon dolar yardım gördü. Eski iktidardan 127 ton altın yani 150 milyon dolar devir aldı. Nedir hesap: 2 milyar 50 milyon dolar. Yani 280 milyon Osmanlı altını. Bu asgari hesaptır. Buna askeri yardımlar dahil değildir. Demek ki DP iktidarı Osmanlı İmparatorluğu’nun Düyun-u Umumiye’ye yol açan 238 milyon (faiz dahil) borçlanmasına karşın 280 milyon Osmanlı altını yemiştir. Ne var meydana? Eline 280 milyon altın geçmiş ama vatandaş geçinemecek kadar ıstırap, bunaltı, buhran içersinde.” (Akis)

İsmet Paşa’nın, dış borç batağını açıklayan bu konuşmasına şunları da eklemesi gerekirdi: Liberal ekonominin egemen olduğu bir kalkınma yolu seçildiğinde böylesine ağır borç yükü ve ekonomik bağımlılık kaçınılmaz olur. Oysa Paşa buna değinmiyor. Sadece Merkez Bankası’nın parasal işlemlerinin yakından denetlenmesi gereği vurgulanıyor. Peki bu koşullar altında istihdam sorunu nasıl çözülecek, yatırımlar nasıl gerçekleştirilecek ve ekonominin kendini büyüterek yeniden üretebilmesi nasıl sağlanacak? Muhalefetin elinde bu sorunları çözebilecek bir reçete yok.

Gelişmiş kapitalist ülkeler, başta ABD olmak üzere, Türkiye ekonomisini istedikleri raya oturtmaya niyetliydiler. Nitekim 1958’de Menderes Hükümetinin IMF’nin koşullarını kabul ederek imzaladığı istikrar tedbirleri, ekonomiyi bütünüyle Batılı ile ri sanayi ülkelerinin, onun da ötesinde bu ülkelerin egemen te-kelleri doğrultusuna soktu.

İstikrar önlemlerinin yürürlüğe girmesinden sonra ülkede darlıklar, yokluklar bir anlamda ortadan kalktı ama fiyatların genel düzeyi yükseldi; ithal ikamesi bağlamında üretim yapan küçük sanayi kuruluşları büyük bir darbe yedi. Önemli bir bölümü

piyasadan silindi. Buna karşın, gene ithal ikamesi ilkesine dayanan, montaj niteliğinde, büyük çapta ithal girdi kullanan ve dayanıklı tüketim mallarına öncelik veren sanayileşmenin ilk işareti görüldü. İstikrar önlemleri içersinde açık bir devalüasyon kararı yoktu. Yalnız uygulanan katlı kur sistemi kısa sürede devalüasyon etkisi yarattı. Fiyatlar tüm bu nedenlerle yükselirken reel ücretler, maaşlar düşüyordu. İşsizlik ve yoksulluk artmaya başladı. Böylece serbest piyasa eşitsiz gelişim ilkesini yaşama geçiriyordu.

PLANLI SAVUNMA HATTI (1962-1980)

1950’li yılların sonlarına doğru **Menderes** Hükümetine yönelik muhalefet artmaya başladı. Enflasyonun yükselmesi, hükümetin anti demokratik kararları bu muhalefeti her geçen gün genişletiyordu. Orduda da hoşnutsuzluk belirten kıpırdanmalar başlamıştı (9 subay olayı). CHP bu muhalefeti ajite edercesine sertleşmekteydi. Bu gelişim üzerine DP halkın desteğinin hâlâ arkasında olduğunu göstermek amacıyla “Vatan Cephesi” hareketini başlattı. Hemen her mahallede “Vatan Cephesi” ocakları açılıyor, bunlara kayıt olan ve dolayısıyla hükümeti destekleyen bildiriler açıklanıyor ve bu bildiriler Vatan Cephesi’ne katılanların isimleriyle radyolarda yayımlanıyordu. Bu destek iletileri zamanla trajikomik bir hal aldı. Yayımlanan isimlerin gerçek olmadığı ya da kendi arzuları dışında, izinsiz kullanıldığı meydana çıkıyordu. Muhalefet kentlerde, özellikle büyük kentlerde yoğunlaşmaktaydı. Bu arada Yeşilhisar, Kayseri, Uşak, Topkapı vb. yerlerde CHP lideri **İnönü**’ye yönelik fiili saldırıların yapılması, toplumdaki muhalefeti daha bir yoğunlaştırdı.

Artan muhalefete karşı DP Meclis Grubu “Muhalefetin ve basının yıkıcı tutumuna karşı” tedbirleri ele alarak bir tahkikat komisyonu kurulmasına karar verdi ve Meclis İç Tüzüğü’nün 177. maddesini değiştirerek, kurulan komisyona geniş yetkilerin verilmesini sağladı.

Komisyunun yetkilerini artıran yasa, 27 Nisan 1960 günkü oturumda TBMM’de tartışıldı. DP milletvekillerinin oyları ile kabul edildi. Bu toplantıda CHP lideri konuşmasında şu noktayı ne çıkartmıştı:

“...Bu baskı rejimine, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri zann ediyorlar ki Türk milleti, Kore milleti kadar hay-siyetli değildir... Artık sizi ben bile kurtaramam.”

Yasanın TBMM’de görüşüleceği kanun teklifi kabul edildiği günkü (27 Nisan) *Cumhuriyet* gazetesinde **Nadir Nadi** şunları yazıyordu:

“...Bugün TBMM’de görüşülecek kanun teklifi kabul edildiği takdirde, artık Türkiye’de bir hürriyet rejiminin göstermelik ka-bilinden olsun yürürlükte bulunduğunu ne içerde, ne dışarıda kimseye kabul ettiremeyeceğiz.”

Yasanın çıkmasından sonra, özellikle İstanbul ve Ankara’da, gösteriler başladı ve çığ gibi büyüdü. İlk büyük gösteri 28 Nisan günü İstanbul niversitesi’nde gerçekleşti. O gece gençler ni-versite bahçesinden ıkmadılar. İşte o gece, sonraları sık sık sy-lenecek, şu ezgi ilk kez duyuldu:

*“Olur mu böyle olur mu
Kardeş kardeşi vurur mu
Kahrolası diktatörler,
Bu dünya size kalır mı”*

Bu yüzyıl öncesinin yanık ezgisi bütün mayıs ayı süresince gösterilerin sembol marşı oldu. Gösteriler sonunda Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edildi.

Mayıs ayı bu gösterilerin heyecanı ve umutlu bir bekleyiş-le geçti. Sonuçta 27 Mayıs 1960’ta Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.

a) 27 Mayıs ve İktisadi Yansıması

Bu hareket başlangıçta yığınlar tarafından olumlu karşılandı. Demokratikleşme yönünde olumlu bir adım olarak nitelendi. Ne var ki Askeri Cunta (Mili Birlik Komitesi) içerisindeki değişik görüşler bazı sorunları su yüzüne çıkardı. Önce Silahlı Kuvvetler'den çok sayıda subay, astsubay emekliye çıkarıldı. Emekliye sevk edilenlerin arasında 235 general bulunmaktaydı. Albayların % 80'i, yarbayların % 50'si, binbaşılardan % 10'u emekliye ayrılmıştı. Tasfiye edilenler "**Eminsu**" adıyla bir dernek kurarak mücadeleleri bir süre devam ettirdiler. Aynı şekilde 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı. Daha sonra bu karar yumuşatıldı. Bu ve diğer bazı girişimler (ülkü birliği girişi) Milli Birlik Komitesi'nin çatladığını ortaya koyuyordu. Nitekim komiteden, başta **Alpaslan Türkeş** olmak üzere 14 üye, Devlet Başkanı **Cemal Gürsel**'in emri ile görevlerinden alındı, yurtdışına, elçiliklere müşavir olarak atandı. Bu tasfiyeden sonra anayasayı hazırlayacak kurucu meclis oluşturuldu, göreve başladı. Meclise değişik meslek odaları, üniversiteler ve siyasi partilerce seçilmiş temsilciler katılıyordu. Kurucu Meclis'te CHP'liler çoğunlukta idi. Bunun sonucu olarak Kurucu Meclis yeni anayasayı CHP'nin "ilk hedefler beyannamesi" ilkeleri doğrultusunda oluşturdu. Yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylaması sonucunda % 62 oyla kabul edilerek yürürlüğe girdi.

Anayasanın getirdiği kurumları şöyle sıralayabiliriz:

- Çift meclis, denetleyici bir organ olarak senatonun kurulması.
- Meclis üyelerinin (yani milletvekillerinin) seçiminde "nisbi seçim" usulü anayasaya girdi. Senato seçimleri ise çoğunluk yöntemine göre yapılacaktı.
- Anayasa mahkemesinin kurulması. Böylece meclislerin kabul ettiği yasaların anayasaya uygunluğunun irdelenmesi mümkün olabilecekti.
- Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması.

- Grev ve toplu sözleşme hakkının tanınması.
- Üniversite özerkliğinin güvence altına alınması.
- TRT'nin yeniden oluşturulması ve özerkliği.
- Seçim sisteminde nisbi temsil, yargı güvencesi vb. gibi noktalar anayasaya girdi.
- Yargı bağımsızlığı anayasada güvence altına alındı.
- Milli güvenlik Kurulu anayasaya girdi.

Şurası açıktır ki 27 Mayıs hareketi ile birlikte asker, âdeta bir siyasi parti gibi iktidara dolaylı olarak ortak olmuştur. 1960-1980, döneminde TBMM'nde tabii senatör olarak görev yapan Milli Birlik Komitesi üyeleri askerin bir manada Meclis'teki kanadını oluşturmaktaydı. Özetlersek ülkedeki siyasi toplumu mevcut partilerle askerler meydana getirmekteydi.

1961 Anayasası DP'nin anti-demokratik uygulamalarına karşı bir reaksiyon düzenini yansıtmaktadır. Buna karşın DP'nin uyguladığı politikaların yarattığı ekonomik dışa bağımlılığı âdeta bir veri gibi kabul etmiştir. 27 Mayıs sabahı TSK'nın sesi olarak okunan bildirinin son cümlesi *"NATO'ya CENTO'ya bağlıyız"* biçimindeydi. Bu bağlılık tümcesinin anlamını o günlerde pek düşünen olmadı. Oysa bu, Türkiye'nin ana sorununu yansıtıyordu. Nitekim darbeyi gerçekleştiren askeri kesim "planlama" dışında ekonomik bir düzenlemeyi hiçbir zaman gündeme getirmedi. Serbest piyasa düzeni gene değişmez ilke oldu.

b) Kalkınma Planı Yaklaşımı Üzerine

Planlama kavramına Türk ekonomik çevreleri 1930'lu yıllardan beri alışmıştı. Sovyet plancılığı 1930'lu yıllardaki Birinci ve İkinci Sanayi Programlarının oluşumunda etkin bir rol oynamıştı. Savaş sonrasında da iki plan girişimine tanık olduğumuza daha önceki bölümlerde değinmiştik. **Menderes** Hükümeti döneminde de Prof. **Tinbergen** yurda getirilmiş ve İş Bankası bünyesinde bir iktisadi programın oluşturulmasına çalışılmış-

tı. Anayasa gereği oluşturulan planlama teşkilatı kurulduktan sonra **Tinbergen, Kaldor** vb. iktisatçıların da katılımıyla 1. planın gerçekleştirilmesine girişilmiştir.

Önce kısaca DPT diye bilinen Devlet Planlama Teşkilatı'nın örgütlenme yasası çıkarıldı. Teşkilatın üç temel dairesi bulunuyordu: İktisadi Planlama, Sosyal Planlama, Koordinasyon Daireleri. Bunların dışında çeşitli destek birimleri de mevcuttu. Örgütün başında Müsteşar bulunmaktaydı, ihtisas kadroları ise uzman ve uzman yardımcısı olmak üzere iki aşamalıydı. Ayrıca değişik konularda danışmanlar da atanabilmekteydi. DPT doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlı olan bir kurumdu.

Kurumun temel görevi beş yıllık kalkınma için kabul edilecek stratejiyi belirlemek, daha sonra bu stratejiye uyumlu Kalkınma Planı hazırlamaktır. Bunları izleyen adım olarak yıllık programlar ve icra programları da kurumca her yıl hazırlanır ve bunlar program bütçenin oluşturulmasında temel gösterge olur. 5 yıllık plan hazırlanırken ekonominin ve sosyal faaliyetlerin çeşitli kesimlerine ilişkin ihtisas komisyonları oluşturularak değişik kurumların, özel girişimcilerin, sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınır. Tüm bu komisyonların raporları yayımlanarak arşivlenir. Böylece hazırlanan planların toplumsal katılımı sağlanmış olur.

Sağ partiler ve bunların özel girişimci, sanayici, tüccar ve toprak sahiplerinden oluşan tabanları iktisadi ve sosyal plan düşüncesini hiçbir zaman hoş karşılamadılar. 1961 seçimlerinde, eski DP'nin izlerini sürdüren partiler (AP, YTP ve CKMP) propagandalarının önemli bir bölümünü "*Plan mı, Pilav mı*" sloganı temeline odaklaştırdılar. Birinci planın hazırlık aşamasında, koalisyondaki Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı **Ekrem Alican** plancılara büyük güçlükler çıkardı. Özellikle tarım kesimindeki büyük işletmelerin vergilenmesine karşı çıktılar. Plancılar sosyalistlik, komünistlikle suçlandı. Sonuçta Müsteşar **Osman Nuri Torun** ve Daire Başkanları **Karaosmanoğlu, Erder** ve **Çilingiroğlu** görevlerinden ayrıldı. Böylece sağa ve özel sektöre

büyük bir taviz verilmiş olundu. Nitekim bu tarihten sonra planın önerdiği noktalar adeta bilinçli olarak göz ardı edildi.

İktisadi ve sosyal kalkınma planlarının ortaya koyduğu öneriler kamu kesimi için emredici, özel kesim açısından ise yol gösterici niteliktedir; ilk planın hazırlanmasından itibaren Türk ekonomisi “Karma ekonomi düzeni” olarak nitelenmiştir. Bu nitelenmenin gerçek anlamı ekonominin serbest piyasa temeline bağlı liberal ekonomi olmasıdır. Bu düzende ekonomik ve sosyal yaşamda eksikliği hissedilen ekonomik faaliyetlerin yarattığı açıkları kapatmak, bu arada tüketim sanayiinden ağır sanayie yönelik sanayileşme atılımını sağlamak kamu girişimlerine bırakılmıştır. Planlama sanayi, ticaret ve tarımın gerektirdiği tüm altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek uğraşı içindedir. Gene aynı şekilde özel girişimcilere ucuz hammadde, yarı mamul ürünler (çimento, demir-çelik ürünleri vb. gibi) sağlamak da planlı dönemde kamu kurumlarının sırtına yüklenmiştir. Ucuz demiryolu ve denizyolu ulaşımı, karayollarının hemen hemen bedava özel kesimin hizmetine arz edilmesi bu bağlamda sayabileceklerimiz arasındadır. Özel kesimin finansman gereksinimini de kamu bankaları sağlamıştır. Bu koşullar altında tatminkâr bir kalkınma planının yaşama geçirilmesinden bahsedilemez; buna rağmen, dönemin *Yön, Sosyalist Kültür Derneği* çalışmalarının da içinde olan bir avuç planlama uzmanı, olanakları dahilinde, kapitalizme hizmet etmeyen bir plan yapmaya çalışmışlardır. Ne var ki liberal ekonominin, sağ eğilimli partilerin hışmına uğramışlar, kösteklenmişler, adeta baskı altında çalışmaya mecbur kalmışlardır.

Savaş sonrası dönemde, **Keynesgil** büyüme kuramları Batıda (ABD vb. gibi) revaçtaydı. Bu büyüme kuramları bazı sosyalist planlama tekniklerinden yararlansalar da temelde kapitalist ekonomilerde sürdürülebilir büyümenin arayışları içerisindedir. Input-Output çalışmaları, buna dayanan nihai talep tahminleri, sermaye/hasıla katsayısının anahtar parametre gibi kullanılması, marjinal tüketim eğilimi, çarpan, hızlandıran vb. gibi matematik

parametreler 1962-1980 arası Türk plancılarının kullandığı teknikler olmuştur.

1962-1980 arası planları, kapitalizmin, kitabın başından itibaren yansıttığımız, ülkeyi ekonomik ve toplumsal anlamda kuşatmaya yönelik saldırılarına karşı, zayıf da olsa bir savunma hattının kurulmasını sağlıyordu. En azından günümüzdeki borsa indeksi, dış paraların birbirine ilişkin pariteler, gerçek iktisadi yaşamı yansıtmayan göstergeler yerine kalkınmayı yansıtacak oranlar, indeksler kamuoyunda ve iletişim araçlarında konuşuluyordu. 1980'e kadar bu savunma hattı dayandı. O yıla kadar hazırlanan dört planın özellikleri ise şöyle özetlenebilir:

i– Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962-67)

Bu plan biraz önce de değindiğimiz gibi nisbi bir sol eğilimli uzman ve danışman kadrosunca hazırlandı. Planın temel öğelerinden biri finansman sorununun çözümüydü. Kamu maliyesinin bütünüyle ele alınması, Gelir ve Kurumlar Vergisi dilimlerinin yüksek kazançlara yönelik düzenlenmesi, tarım gibi tam anlamıyla vergilenmeyen alanların vergilendirilmesi ana sorunları oluşturuyordu. Ne var ki plan taslağının bakanlar kuruluna sunulmasıyla kıyamet koptu. Başbakan Yardımcısı **Ekrem Alican** (kendisi toprak ağası sayılabilir) yeni vergi projelerine acımasızca saldırdı. **İnönü** birçok konuda olduğu gibi bu kez de plancıları savunmadı. DPT'nin Müsteşar ve Daire Başkanlarının istifasından sonra, plandaki finansmana ilişkin projeler kuşa döndürüldü.

Birinci Planın odak noktalarından biri enerji altyapısının geliştirilmesiydi. “Keban Projesi” bu girişimin ana noktalarından biriydi. Ereğli Demir Çelik girişimi de gene bu plan döneminde tamamlandı. Birinci planın son iki yılında plana iyi gözle bakmayan bir kadro işbaşındaydı. 1965 seçimlerinde iktidara gelen **Süleyman Demirel** ve onun DPT Müsteşarlığına atadığı **Turgut Özal**, serbestinin öncülerі olarak Birinci Planın son bölümünü

adeta silmeyi başardılar. **Özal**, DPT kadrolarını gerici unsurlarla doldurdu. Ünlü “Takunyalılar” deyimi o dönemin simgesi oldu.

ii– İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-72)

Bu plan tamamıyla liberal ekonomi öğretisine bağlı kadrolar tarafından hazırlanmıştır. Genel yapısı itibarıyla bir projeler, fizibiliteler dökümünü andırmaktadır. İkinci Planı, TBMM’deki görüşülmesi sırasında TİP milletvekilleri, sosyalist açıdan çok köklü düşüncelerle eleştirmişlerdir. Başta **Aybar**, **Aren**, **Boran** olmak üzere TİP’lilerin konuşmalarına ilişkin zabıtlar bugün bile bir ders görevi niteliğindedir. **Özal** döneminde DPT bütünüyle özel sektöre yönelik bir istişare ve özendirme kurumu haline dönüşmüştür. Teşvik ve yabancı sermaye daireleri bu dönemde kurulmuş, böylece girişimcilerin iş takiplerini yaptıkları bir teşkilat bünyesi ortaya çıkmıştır. **Özal**, **Keynesgil** söylemden neo-liberalizme uzanan eğitiminin birinci bölümünü DPT’de diğer bölümünü ise ABD’de Dünya Bankası vb. gibi kurumlarda tamamlamıştır.

iii– Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-78)

1960’lı yıllar sol öğretinin de yaygınlaştığı, işçi hareketlerinin yükseldiği bir dönemdir. 1961 Anayasası getirdiği düşün özgürlüğü açısından olumlu bir ortam yaratmıştı. *Sosyalist Kültür Kulübü*, *Yön* ve sonra *Devrim* dergileri, nihayet *Sol Yayınları*’nın önderlik ettiği kurumsal kitaplar, genç kuşakların ve aydınların seslerini duyurmaya başlamasını da sağlıyordu.

Nâzım’ın kitapları piyasaya çıkmış, *Kapital*’in tam baskısı yayımlanmıştı. Kapitalizm ve uzantısı emperyalizm hedefti. Türkiye İşçi Partisi de bu doğrultuda yeni bir canlılık yaratmıştı.

TİP’in ilk kuruluş döneminde yükselen sol değişim umutları, partinin parlamentoya girmesinden sonra eski heyecanını (en azın-

dan gençlik kesimi yönünden) yitirdi. Bir yandan **Doğan Avcıoğlu** ve *Devrim* dergisinin bir ölçüde öncülüğünü yaptığı bir grup, diğer yanda **Mihri Belli**'nin "Milli Demokratik Devrim" yaklaşımı, devrim arzularını kamçıladi. Bir kısım gençler, devrim adına silaha sarıldılar. DİSK'in kuruluşundan (1967) sonra işçi kesiminden de devrimci mücadele sesleri gelmeye başladı. "*Yıkulsın bu düzen*" belgisinin değişik söylenişleri hemen her toplantıda haykırılıyordu. "*Tek yol devrim*" amaç haline gelmişti. Kapitalizmin ve emperyalizmin lideri konumundaki ABD'nin Vietnam'daki yenilgileri kitleleri coşturuyordu. Geçerli slogan "*Bir-iki-üç daha fazla Vietnam*" idi. Toprak reformundan, dış ticaretin devletleştirilmesine kadar kapitalizmin hoşlanmayacağı dönüşümler sendikacıların günlük söylemlerine girmişti. **Deniz Gezmiş**, **Mahir Çayan** ve nice yürekli gencin giriştiği silahlı eylemler yüceltiliyordu. Ordu içinde de devrimci, dönüşümcü gruplar yandaş ya da sempati-zan bulabiliyorlardı. Zamanın Kara Kuvvetleri Kumandanı **Faruk Gürler** ile Hava Kuvvetleri Kumandanı **Muhsin Batur**'un bile devrimci gençleri anlayışla karşıladıkları söyleniyordu. Nitekim bazı aydın ve gençlik gruplarıyla ordunun yapmayı planladığı darbe girişimi (9 Mart 1971) Genelkurmay Başkanı'nca engellendi ve 12 Mart 1971'de ordu, emir-kumanda zinciri ile darbeyi gerçekleştirdi. O gün radyodan okunan darbe gerekçesinde başta toprak reformu olmak üzere anayasal reformların zaman geçirmeden gerçekleşmesi isteniyordu. **Demirel** hemen istifa etti; yerine CHP'den istifa eden **Nihat Erim** ve onun beyin takımı dediği hükümet geldi. Eski İktisadi Planlama Dairesi Başkanı **Attila Karaosmanoğlu** ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı oldu. Böylece Üçüncü Planın hazırlanması onun dönemine rastladı. Çok kapsamlı olarak hazırlanan bu plan sol olmaktan daha çok gelişmekte olan ülkelere önerilen tipte bir ıslah ve istikrar planıydı. Planın uygulama döneminde **Ecevit**, MSP Hükümeti ile **Demirel** önderliğinde Milliyetçi Cephe Hükümetleri vardı ve partilerin katkısıyla hazırlanmayan bu plan uygulamada da çeşitli sapmaların yaşandığı bir plan oldu.

1974 Kıbrıs Harekâtı bu planın uluslararası finans kaynaklarını kurutmuştur. Kıbrıs Harekâtındaki Türkiye'nin kendi başına, cesaretli davranışı kapitalist dünya tarafından cezalandırılmıştır. Önce güçlü bir ekonomik boykot uygulanmış, daha sonra da ülkedeki sol eğilimlerin ezilmesi, yerli sermaye gruplarının yurtdışındaki sermaye gruplarıyla kol kola, ülkenin küreselleşen kapitalizmle eklemlenmesi çabaları hayata geçirilmiştir. Kıbrıs Harekâtından sonra Türkiye çok ilginç bir mücadele dönemi geçirmiştir. 1978'de **Ecevit** Hükümeti döneminde hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Plan ise bizzat o planın sahibi olması gereken **Ecevit** tarafından reddedilmiştir. 1980'den sonra zaten Planlama Teşkilatı ve plan kavramı gölgede kalan bir yüksek istişare kurumu haline getirilmiştir.

c) Son Ekonomik Hamleler

1970-80 döneminde liberal ekonomi politikasına karşı, bir manada, son kaleler inşa edilmiştir. Bu kalelerin ikisi ABD ve onun ortakları tarafından memnuniyetle karşılanmamış, ileride hesabı sorulmak üzere "kaydedilmiş"lerdir. Bunlardan birincisi Sovyet iktisadi yardımıdır. Sovyetler'le yapılan bir anlaşma uyarınca bazı sanayi tesislerinin yaşama geçirilmesi için bir Sovyet iktisadi heyeti Ankara'ya gelmiştir. Bu anlaşmanın gerçekleşme aşamasının **Süleyman Demirel**'in Başbakanlık dönemine rastlaması çok ilginçtir. Sovyetler bu anlaşma gereğince Aliğa Petrol Rafinerisini, İskenderun Demir Çelik Fabrikasını, Seydişehir Alüminyum Tesislerini ve daha başka sınai tesisleri kurmuşlardır. İskenderun Demir Çelik Fabrikasının açılışını dönemin SSCB Başbakanı **Kosigin, Demirel**'le gerçekleştirmiş, bir anlamda ekonomik yönden yalnız olmadığımız kanıtlanmıştır.

Kapitalizmin ölümcül ablukası karşısında ise son kale, 1970'li yılların zor ekonomik koşullarına karşı yükselen Atatürk Barajı

ve Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (GAP). Bu proje uluslararası sermaye çevrelerinden destek görmemiştir. Proje ilerledikçe çok sınırlı destekler gelmiş ve Türkiye projenin sulama evresini hâlâ bölgeyi kapsayacak bir hale getirememiştir.

d) Yükselen İşçi Hareketi

1963 yılından sonra Türkiye işçi sınıfının daha bir bilinçli savaşımlar verdiğini görmekteyiz. Yükselen grev ve direniş eylemlerinin yanı sıra işçi sınıfının siyasi bir tutum içine girdiğini de görmekteyiz. Bunda **Kemal Türkler** ve Maden-İş yöneticilerinin etkin rolünü de işaret etmekte yarar vardır. 1976'da, yaklaşık yarım asırı aşan bir süre sonra, 1 Mayıs Emek Bayramı Taksim alanında 100 bini aşan bir işçi kitlesinin katılımı ile kutlandı. Bu, sermayeyi ve sağ partileri ürküttü. 1977'de 1 Mayıs kutlamaları yerli ve yabancı sermaye ajanlarının kışkırtmasıyla kanlı bir biçimde sonuçlandı. Otuzu aşkın insan Kazancı Yokuşu başında ezilerek öldürüldü. Suçlular günümüze kadar bulunamadı. Sermaye, işbirlikçi militanları da kullanarak saldırıya geçmişti. 1977 seçimlerinde CHP 213 milletvekilliği kazanarak gene çoğunluğu, 226'yı sağlayamamıştı.

e) Ecevit Hükümeti ve Sermayenin Saldırısı

Türkiye 70'li yılların ikinci yarısında, özellikle son iki yılında, çoğumuzun fark etmediği bir sınıf savaşımına sahne oldu. Savaşımın ilk tabancası 1977 1 Mayıs'ta Taksim Meydanı'nda patladı. Başta *Tercüman* olmak üzere tüm sağ gazeteler İstanbul halkının o gün kent dışına çıkmasını, en azından evlerinde oturmasını öğütlüyorlardı. **Rauf Tamer** bu konudaki en ateşli yazıları yazıyor, herkesi muhtemel işçi eylemlerine karşı uyarıyordu. İktidarda **Demirel**'in Başbakanlığında Milliyetçi Cephe (MC) bu-

lunuyordu. İşçilere ve sola karşı (sermaye+ölkücü+İslamcı) cephe kurulmuştu. Sermayenin en keskin ve acımasız adamı **Turgut Özal** ise MESS'in (Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası) başında idi. Sınıfsal çatışmanın kilit noktası buydu: Maden-İş'e karşı MESS. Taksim Meydanı'nda sermaye ve işbirlikçilerin patlattığı silahlı saldırı ile mücadele doruğa ulaştı.

Türkiye'deki yerleşik sermaye 15-16 Haziran olaylarından bu yana rahatsızdı. 12 Mart 1971 darbesi sonunda alınan yasal tedbirler, 61 Anayasası'nın değiştirilmesi vb. gibi adımlar bir ölçüde sermayenin işine yaramışsa da 1973 seçimi ile sol eylemler yeniden yükselmeye başladı. Üstelik "toprak işleyen, su kullananın" gibi radikal sloganlar CHP liderinin "ak günlere" bildirgesinin temel motifini teşkil ediyordu. Kıbrıs Harekâtı iç ve dış sermayenin daha da kenetlenmesi sonucunu verince sınıfsal savaşımın cepheleri daha bir belirgin hale geldi.

Yerli ve yabancı sermaye çevrelerinin, neo-liberal öğreti doğrultusunda, nihai saldırısı 1977'den itibaren hızla yükseldi. Belirli bir sol çizginin yükselmesi, adım adım küreselleşen kapitalizmin bir anlamda öfkelerini çekmekteydi. O günlerin deyimiyile **Reagan** ve **Theacher** yaklaşımlarının dünyayı sardığı bir zaman dilimi yaşanıyordu. Sermayenin saldırıları üç noktada yoğunlaşmıştı:

i- Cana Kasteden, Bireysel ve Toplu Saldırıları

Bunlar, kaotik bir ortam yaratarak büyük halk yığınlarını sol siyasetten uzaklaştırmayı hedeflemekteydi. Birçok aydın, düşünür o dönemde faili meçhul cinayetlere kurban gitmişti. Bu arada solcu ve Alevi yurttaşlara yönelik toplu kıyımlar da yapılmaktaydı. Maraş, Çorum vb. gibi kıyımlar hâlâ anımsanmaktadır. Olayların failleri olarak solcu gruplarla ölkücüler gösterilmekteydi. Sıkıyönetim bölgelerinde bile bu olayların devam etmesi şaşırtıcıydı. Aradan bir on beş yıl geçtikten sonra durum

açık bir şekilde ortaya çıktı. Susurluk kazası devlet içersinde karanlık işlerde kullanılan örgütün varlığını ortaya koydu. “Derin devlet” kavramı böylece gözlerimizi açtı. Daha sonraları askeri cuntanın başı **Kenan Evren’in**, “*Ordu bu olayları niye engellemedi?*” şeklinde bir soruya “*Olayların olgunlaşmasını bekledik*” biçiminde verdiği yanıt da olaylarla derin devlet ilişkisini tüm çarpıcılığıyla ortaya koymaktaydı. Derin devlet askeri güçle emniyet ve istihbaratın ortak bir ürünü olarak görünüyordu. Ne var ki olay böyle bir yanıtla geçiştirilecek nitelikte değildi. Bir kere örgütün temelinde CIA, Gladio gibi dış örgütler bulunuyordu. Ülke içersinde özellikle ülkücü gruplar da kullanılmıştı. **Can Dündar’ın** *Ergenekon* adlı yapıtı bu ilişkiyi anlatmaktadır. Ne var ki derin devlet adını verdiğimiz olgu, iyi düşünüldüğünde, uluslararası sermayeye hizmet etmektedir. Zaman zaman adları iletişim organlarında görülen Kontrgerilla, Özel Harp Dairesi derin devletin de uzantıları sayılabilir. Sözün özü, 1970’li yılların sonunda yerli ve uluslararası sermayenin birleşik saldırısında derin devlet önemli bir rol üstlenmiştir.

ii– Mal Darlıkları, Yükselen Hayat Pahalılığı

Türkiye’de, asırlar boyunca, halkı endişelendiren ekonomik bunalımlar mal kıtlığı üzerine olanlardır. Hayat pahalılığı da gene Yeniçerileri kazan kaldırmaya yönelten iktisadi kriz örneklerinden biridir. 1974 yılından sonra Kıbrıs ambargosu hükümetleri dış ödemeler zorluğuna düşüren bir faktör olmuştur. MC Hükümetleri bu problemi “Dövizle Çevrilebilir Mevduat” (DÇM) yoluyla bir ölçüde çözmüşlerse de **Ecevit** Hükümeti bu olanağın getirdiği yükü de sırtlamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle ihracatın getirdiği sınırlı döviz ithalata kâfi gelmediği için dış ülkelerden mamul ve yarı mamul ürünlere ithal kapısı hemen hemen kapanmıştı. Özel kesim sanayii ise çeşitli bahanelerle üretim kapasitesini düşürmüştü ve böylece mal temelinde yokluklar başla-

mıştı. Ampulden nebati yağa kadar sayısız ürün piyasadan çekilmişti. En zorunlu tüketim malları bile bulunamıyordu. Ülke bir yokluklar ülkesi haline dönüşmüştü. Petrol gereksinimi ancak günlük spot alımlarla karşılanıyordu. Pompalar çalışmaz olmuştu. Bazı illerde karne ile benzin verilmesi bile gündeme gelmişti. Evlerdeki kaloriferler yanmıyordu, elektrik kesintileri dayanılmaz boyutlara ulaşmıştı.

Ekonomik sabotajlar, sözde solda olduğunu söyleyen hükümetin elini kolunu bağlamıştı. Bu sabotajların en acıması, devletin kambiyo politikasını alt üst eden Tahtakale borsasıydı. Merkez Bankası'nın kur politikasını hiçe indiren İstanbul Tahtakale döviz borsasında istenildiği miktarda döviz ihraç edilebiliyor, getirilebiliyordu. Ülkede iki kur oluşmuştu: resmi ve karaborsa kuru. O günlerde milyonlarca dolarlık bir sermaye aktarımının bu yolla gerçekleştirildiğini biliyoruz. Yerli ve yabancı sermaye bu yolla ülke ekonomisine bilfiil egemen olmuşlardı. İktidarın ülke çıkarına bir ekonomik politika izleme olanağı bütünüyle elinden alınmıştı.

iii- Saldırıların Son Noktası: Kurumsal ve Siyasal Olanlar

Kurumsal saldırı, en saldırgan sermaye örgütü olan MESS'in Genel Başkanı **Turgut Özal** tarafından geldi. **Özal** ABD'de, neo-liberal ekonomi politikaları doğrultusunda eğitilmiş, IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kapitalizmin vurucu güçlerini arkasına alarak Türkiye'ye dönmüştü. Ülkede hangi mevkide olursa olsun bu kurumların direktif ve önerileri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüştür. Neo-liberal ekonomi politikaların çizgisine uygun hazırladığı "iktisadi kurtuluş planı" da TUSİAD başta olmak üzere sermaye çevrelerince benimsenmiştir. Nitekim 1979 baharında, bütün büyük gazetelerde tam sayfa ilan olarak yayımlanan TUSİAD önerileri **Özal**'ın düşün çizgisini aynen yansıtmış-

tır. Bu ilanlarda önce işçiler hedef alınmış, ücretlerine fazla zam yapılmaması istenmiştir. Devletçi ekonomi politikaları da eleştirilmiş, özel kesim yüceltilmiştir. Türkiye 1979 ara seçimine bu hava içinde girmiştir.

CEPHE ÇÖKERTİLİYOR

1980'e yaklaşırken cepheler iyice belirginleşmişti. Bir tarafta neo-liberal ekonomi politikaları ile daha bir acımasız hale gelen kapitalizm ve onun küreselleşerek dünyayı yeniden tasarımılamak (yeni dünya düzeni) amacını güden lideri ABD ve Avrupalı ortakları, diğer yanda ise Türkiye Cumhuriyeti. Emperyalist cephenin unsurlarının temelinde yerli ve yabancı sermaye yatmaktadır. Bu uluslararası sermaye ittifakı kendi çıkarlarını azamileştirecek işbirlikçilerini bulmada daima başarılı olmuştur. Türkiye'ye yönelik saldırıda işbirlikçi kumandan **Turgut Özal**'dı. **Özal**, 1960'lı yıllardan itibaren uluslararası sermaye çevrelerinin üzerinde durduğu bir kişidir. Planlama Müsteşarı iken ekibini kurmuştu. **Özal**'ın kapitalist çevrelerin mücadelesi açısından çok ilgi çeken bir özelliği de İslamcı yanıdır. Bu, Müslüman yığınları kendine çeken bir nitelikti. Nitekim bu niteliği **Özal**'dan sonrakiler de başarılı biçimde kullanmıştır. **Özal** dindar olduğu kadar yaşam tarzı olarak tam zıt bir asriliğe de sahipti. Arabesk tutkusu, karısının hünkâr âlemlerini andıran yaşantısı, toplumun her iki çizgisine de hoş gelen, insanları tatmin eden bir örnekti.

İşbirlikçi cephenin liderinin yanında sermaye, kullanabileceği güçleriyle hazır ve nazırdı. Sağ partiler zaten bu saldırının siyasal vurucu gücünü meydana getiriyorlardı. Savunma hattını ise Türkiye Cumhuriyeti'nin anti-emperyalist, anti-kapitalist sosyalistlerinin en dirençli kesimi oluşturmaktaydı. CHP de utangaç, ikircikli tutumuyla yer alıyordu; ne ki onlara güvenile-

mezdi. Nitekim daha sonraki eylemleri ve de söylemleri bu özelliklerini kanıtladı.

1979 sonbaharında yapılan kısmi senato ve milletvekili seçimleri taarruzun siyasi aşamasını teşkil etti. AP ve lideri **Süleyman Demirel** kıtlık ve hayat pahalılığını, terörü bahane ederek **Ecevit** iktidarına, sola karşı saldırıya geçti. Ülkede etkin bir genel seçim havası yaratıldı. **Özal** bu seçimde perde arkasındaydı, savaşını **Demirel**'i kullanarak yürütüyordu. Sonuçta seçimin galibi AP oldu. Ne var ki bu sonuç AP'ye mutlak bir iktidarı sağlamıyordu. Fakat **Ecevit**, düşünmeden, dört başı mamur bir siyasi analiz yapmadan hemen istifa etti. Böylece iktidarı **Özal-Demirel** ikilisine teslim etti. Teslim ettiği hükümet bir azınlık hükümetiydi. Diğer sağ partiler dışardan destek vermekteydi. Neo-liberal cephe beklemelikleri ölçüde, kolayca iktidarı teslim aldı. Buna, sadece sol söylemlerle nasıl solcu olunamayacağını âdeta kanıtlamak için çırpınan **Ecevit**'in ufuksuz kişiliği neden oldu.

a) Büyük İhanetin İkili: 24 Ocak ve 12 Eylül 1980

Neo-liberal cephenin beklemediği ölçüde kolayca elde edilen iktidar Türkiye'nin kapitalizm tarafından istilası yönünden bulunmaz bir köprü başının elde edilmesini sağladı. **Süleyman Demirel**'in kurduğu AP Azınlık Hükümetinde ipler **Turgut Özal**'ın elindeydi. **Özal** hem Başbakanlık hem de DPT Müsteşarlığına atanmıştı. Ekonomik erk tamamıyla onun elindeydi. **Süleyman Bey** neo-liberal cephe açısından yalnız halk nezdinde belli bir prestiji olan bir figürdü. **Özal** ilk iş olarak DPT'deki sol eğilimli uzmanları ve elemanları tasfiye etti. Sonra da 24 Ocak Kararları diye bilinen kararlar kümesini hazırladı. Bütünüyle "ticari serbest" temelinde düzenlenen bu kararname-ler perde arkasından IMF, Dünya Bankası ve OECD tarafından destekleniyordu. Programın uygulanması için gerekli dış kre-

di olanakları bu kuruluşlarca önceden temin edilmişti. Böylece neo-liberal saldırı tarafından ilk hedefe varılmıştı.

i– 24 Ocak Kararları

Dış desteği arkasına alan **Özal**, IMF'nin bile cesaret edemeyeceği acılıkta bir ekonomik program (sözde istikrar programı) hazırlayarak yaşama geçirdi. Bu programın temel unsurları şöyle sıralanabilir:

- Türk parasının değerini dolara (yani dış paralara) göre büyük ölçüde düşürdükten (yani devalüe ettikten) sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakmak. Nitekim ilk anda doların değeri 76 TL olarak ilan edildi. Bu % 100'ün üstünde bir devalüasyon kararı demektir. Çünkü o günlerde doların resmi kuru 35 TL dolayında, Tahtakale'deki karaborsa değeri ise 53 TL civarındaydı.
- İthalatın tamamıyla serbestleştirilmesi, ihracatın kredi ve sürekli devalüasyonlarla desteklenmesi.
- Sadece dövizin değil, diğer fiyatların oluşumunun da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması, kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.
- Faiz oranlarının yükseltilmesi, daha sonra dövizde olduğu gibi serbest bırakılması.
- Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve KİT açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.
- Ücretlerin ve tarım ürünlerine verilen taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak şekilde saptanması.

Böylesine bir acı reçeteyi önerenler bunun demokratik bir ortamda gerçekleştirilemeyeceğini de biliyorlardı. **İlhan Selçuk** bu gerçeği 1986'da yayımlanan *İş Bitirici Ekonomi, Liberalizm ve 24 Ocak* adlı kolektif yapının önsözünde şöyle dile getiriyordu:

“24 Ocak neydi? IMF reçetesi iç politikada baskılı siyasete dönüştürüldü (12 Eylül); gerçek ücretler sürekli olarak aşağıya çekildi, sürekli zam ve sürekli devalüasyon formülü benimsendi; büyük holdingler, küçük ve orta sermayenin yakınmasına karşın gözetildi; ülkenin ihracatı bir özel karteyle bağlandı; faiz oranları mevduat birikimini pompalamak için % 50'nin üzerine çıkarıldı; gelir bölüşümü büyük sermaye adına daha bozuldu, altı yıl muhalefetsiz, tepkisiz, dirençsiz, halksız, basınsız, sendikasz bir otoriter rejim ortasında program en katı biçimiy-le yürürlüğe kondu...”

Türkiye ekonomisinin 1980'lerin eşiğinde bir bunalım içerisinde olduğu açıktır. Daha önce de altını çizdiğimiz gibi bu bunalım ekonominin kırılğanlığından yararlanan yerli ve yabancı sermaye ittifakının tetiklediği bir bunalımdı. Bunalımın gerektirdiği önlemler acaba 24 Ocak Kararları gibi mi olmalıydı? Bu o günlerde hiç tartışılmadı, IMF patentli paket tek çözüm yolu gibi takdim edildi. Oysa IMF vb. gibi kapitalizmin kalelerinin önereceği paketler daima şu özellikleri amaçlar:

- Bu nitelikteki sözde istikrar paketlerinin temel ereği, liberal (neo-liberal) ekonomi düzenini egemen kılmaktır.
- IMF vb. kurumların temel hedefi tüm kapitalist dünyayı liberal (neo-liberal) öğreti temelinde bütünleştirmektir.
- Bu kurumları (IMF ve diğerleri) memnun eden gelişme dışı açılmazdır.
- Bu kurumlar tüm dünyayı kapitalist doğrultuda bütünleştirmeyi hedefler (küreselleşme).
- Liberal (neo-liberal) ekonomi politikası gelişmekte olan ülkeler için en büyük saldırı aracı ve tehlikedir.
- Bu politikalar ve ekonomi paketleri ülkelerarası ve ülke içersinde eşitsiz gelişme düzeylerini yaratır. (S. Aren)

ii– 12 Eylül Darbesi

Darbe Silahlı Kuvvetler tarafından emir-kumanda zincirine uyumlu ve iç hizmet yönergesi uyarınca gerçekleştirildi. Cunta TBMM'yi kapatmış, siyasi partiler feshedilmiş, siyasi parti liderleri, milletvekilleri, önde gelen sendikacılar, meslek örgütlerinin başkanları gözaltına alınmıştı. DİSK'in faaliyetlerine son verilmişti. DİSK davası, Barış Derneği vb. gibi birçok dava açılmış, onlarla idam kararı verilmişti. 12 Eylül darbesi Türkiye'ye, vahşi, acımasız bir kapitalist düzeni yerleştirmek amacına yönelik faşist bir düzendir. Bunu, Oramiral **Bülent Ulusu**'nun kurduğu hükümette, 24 Ocak'ın mimarı, **Turgut Özal**'ı ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı atayarak kanıtlamıştır. Cunta yönetimi Türkiye'nin tüm sosyo-ekonomik yapılarını, kurumlarını emperyalizmin istilasına açmıştır.

b) Küresel Kapitalizme Uyumlu Yirmi Beş Yıllık Siyasal Serüven

1980 askeri darbesi 24 Ocak Kararlarıyla atılan neo-liberal adımların geliştirilmesi ve savunulması amacıyla yapıldı. Bütünüyle sola ve emeğe karşıydı. Nitekim ilk icraat olarak DİSK gibi emeğin solda yer alan en güçlü sendikalar federasyonunu kapattı. Siyasi parti liderlerini gözaltına aldı. Binlerce sol düşünceli genci, aydını, sanatçıyı tutukladı. Askeri hapishanelerde süründürdü. Yurtta demokrat düşünceye ve onun da ötesinde sola karşı bir terör havası estirdi. Siyasi ve sendikal faaliyetler yasaklandığı için hiçbir grubun, siyasal oluşumun sesi çıkmıyordu. Zaten bunların varlığına bile tahammül edilemiyordu. Kitaplar toplandı, yazın erleri susturuldu. Yüzlerce insan faili meçhul cinayetlere kurban gitti. Böylece cunta, **Özal**'ın deyimiyle “yeni vizyonu” korumak ve geliştirmek, ülkede yerli ve uluslararası sömürü düzenini pekiştirmek için elinden geleni yaptı. Sol düşün-

ceye inanmış olan bir avuç insanın gayretleri ile sol düşüncenin yaşaması için savaşım verildi. Bu arada Sovyetler Birliği'nin çöküşü de neo-liberal yaklaşımları daha bir güçlendirdi. Serbest piyasanın sihirli elinin her şeyi düzenleyeceğine ve en iyinin bulunacağına olan inançlar daha bir pekişti. ABD'den "Tarihin Sonu" söylemleri yükseldi. Artık ideolojiler ölmüştü, onun yerine piyasanın sihirli eli tüm sorunları en iyi biçimde çözecekti. Devletin ekonomiye müdahalesi ise modası geçmiş bir düşünce olarak niteleniyordu. **Keynes**gil ekonomi politikaları bile neredeyse terk edilmişti.

Özal'ın iktidarda olduğu 1980'li yılların başat fikirleri bunlardı. Sözde demokrat aydınlar bile artık sol yaklaşımların öldüğünü ilandan çekinmedikleri gibi, neo-liberalizmin öğütücü çarklarına teslim oluyorlardı. 1983'te siyaset yasakları kalktığında Türkiye'de ve dünyada esen hava böyleydi. Solda izin verilen düşünce ancak sosyal demokrat düşünceydi. Nitekim SODEP bu ortamda kuruldu. Bu parti çalışmalarına çok canlı bir biçimde başladı. Genel seçimlere sokulmamasına karşın gene de orta solda en güçlü parti olarak sesini duyurmayı başarıyordu. Ne var ki cuntanın icazetli partisi Halkçı Parti'yle birleştikten sonra parti içersindeki sağlıklı unsurların etkisi azaldı ve parti sosyal demokrat olma iddiasına rağmen sağa yöneldi.

Ceza Yasası'ndaki 141-142'inci maddelerin kaldırılmasından sonra TKP ve Türkiye İşçi Partisi'nin birlikteliğinden oluşan Türkiye Birleşik Komünist Partisi resmen kuruldu. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla kapatıldı. Bundan sonra değişik sosyalist grupları birleştiren Sosyalist Birlik Partisi kuruldu. Tabii bunun da Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması kısa süre içerisinde gündeme geldi. Ceza Yasası'ndaki değişikliğe karşın sol üzerindeki baskılar artarak devam etti. Bu kez de savcıların, DGM'lerin imdadına aynı yasanın 312. maddesi yetiştirdi. Bu arada Güneydoğu'da gittikçe ciddiyet gösteren terör, baskılar için bir neden olarak kullanılıyordu.

1990'lı yıllarda koalisyon dönemleri başladı. DYP-SHP koalisyonunun ardından ilk arzulanan iki merkez sağ partinin yani ANAP ve DYP'nin ortak bir hükümet kurmasıydı. Uzun tartışmalardan sonra ANAYOL diye nitelenen koalisyon kuruldu. Bu hükümeti DSP çekimser kalarak destekliyordu. Bu anlaşmanın bir uzantısı olarak TBMM Başkanı ANAP adayı **Kalemli** oldu. Hükümette Başbakanlık liderler arasında dönüşümlü olacaktı. İlk sıra ANAP Genel Başkanı **Mesut Yılmaz**'ındı. Daha sonraları **Çiller** ve **Yılmaz** dönüşümlü biçimde bu görevi üstleneceklerdi. Hükümet kurulduktan sonra iki önemli olay koalisyonu sarstı. Bunlardan birincisi Refah Partisi'nin **Çiller**'in mal varlığı nedeniyle verdiği araştırma önergesinin ANAP tarafından desteklenmesiydi. Diğeri ise Refah Partisi'nin DSP'nin çekimser kalmasından ötürü hükümette güvenoyunun salt çoğunluğun altına düştüğü iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne açtığı davanın, leh-te sonuçlanmasıdır. Böylece Anayasa Mahkemesi hükümetin fiilen güvenoyu alamadığını onaylamış oluyordu. Bu karar üzerine hükümet istifa etti.

Çiller'le **Mesut Yılmaz** arasındaki gerginlik ANAYOL koalisyonunun yeniden denenmesi olasılığını ortadan kaldırıyordu. Bu koşullar içersinde **Tansu Çiller**, hükümeti kurma görevini alan **Necmettin Erbakan**'a yaklaştı ve Türkiye siyasi tarihi açısından önemli bir aşama kabul edilebilecek REFAHYOL hükümeti kuruldu. Böylece siyasal İslam, Cumhuriyet tarihinde ilk kez Başbakanlık makamına geliyordu. Bu koalisyonun protokolüne göre de Başbakanlık dönüşümlü olacaktı. Böylece REFAHYOL diye bilinen koalisyon kısa süre içersinde kendi program ve düşünceleri doğrultusunda icraatlara başladı. İlk icraat olarak Cumhuriyet dönemi içersinde hemen hemen bütün partilerce onaylanan dış politikada yön değiştirme çalışmalarına girişti. **Erbakan** İran, Pakistan, Malezya ve Endonezya gibi İslam ülkelerini ziyaret ederek D-8 diye nitelenen İslam ekonomik ve politik bloğunu oluşturma çabalarına girişti.

Malezya'daki otomotiv, Endonezya'daki uçak sanayiine ilişkin çabalara övgüler yağdırıldı. İkinci gezisinde ise Libya, Nijerya gibi Afrika'daki İslam ülkelerine gitti. Libya'da **Kaddafi** tarafından kabul edilerek basın mensuplarının gözü önünde Türkiye'nin ağır bir biçimde eleştirilmesine göz yumdu. Bu, Türkiye'de büyük tepkiler doğurdu. Mısır gezisinde havaalanında Türk bayrağının göndere çekilmemesi nedeniyle tepkiler daha da büyüdü. Yurtdışına yönelik bu faaliyetler sürüp giderken, içerde de İslami kurulların dayatılması ile karşılaşıldı. **Şevki Yılmaz** vb. gibi Refah Partisi milletvekillerinin Cumhuriyet'e ve **Kemalist** düzene yönelik saldırıları gerek devletin gerekse medyanın değişik kademelerinde açık bir biçimde eleştiriliyordu.

Bu tepki ve eleştiriler çığ gibi büyüyerek 28 Şubat 1997'de yapılan Mili Güvenlik Kurulu'nda ele alındı.

Milli Güvenlik Kurulu'nun bu toplantısında askerlerin ısrarı ile irticanın Cumhuriyet'e yönelik en büyük tehlike olduğunun altı çizildi. Genel Kurmay Başkanlığı savunma konseptini değiştirerek irticanın bölücü akımlar kadar tehlikeli olduğunu vurguladı. Bu arada temel eğitimin sekiz yıla çıkarılması da tavsiye kararı olarak hükümetin önüne kondu. Milli Güvenlik Kurulu'nun kararları açık bir biçimde REFAHYOL Hükümetine karşıydı. **Erbakan** başlangıçta bu durumu görmezden geldi. Ne var ki, Milli Güvenlik Kurulu'nun süregiden toplantılarında olay daha bir belirgin hale geldi.

Hükümet ve Refah'ın uygulamalarına karşın kamuoyu baskısı da artmaya başlamıştı. Medya hemen her gün saldırıyordu. Bu durumda hükümet ortakları çare olarak **Erbakan**'ın Başbakanlıktan istifa etmesini ve onun yerine **Çiller**'in Başkanlığında yeni REFAHYOL Hükümetinin kurulmasını gündeme getirdiler. **Erbakan**'ın istifası durumunda Cumhurbaşkanı'nın görevi **Çiller**'e vermemesi olasılığını ortadan kaldırmak için de Refah, DYP ve Büyük Birlik Partisi milletvekillerinin güvenoyu vereceklerine ilişkin imzalarını aldılar. Toplanan imza 280'i aşıyordu. Ne var ki, **Erbakan** istifa edin-

ce, Cumhurbaşkanı görevi beklenenin aksine **Mesut Yılmaz**'a verdi. Bu durum REFAHYOL Hükümeti tarafından **Demirel**'in ulusal iradeyi hiçe saydığı biçiminde yorumlandı; uzun süre, oluşacak yeni hükümet eleştiri bombardımanına tutuldu. **Mesut Yılmaz**'a **Çiller** bir konuşmasında "Onbaşı" nitelemesi ile hitap etti. Bütün bu hırçınlıklara karşın **Mesut Yılmaz** ilerde ANASOL diye adlandırılacak hükümeti kurdu. Hükümete ANAP, DSP ve **Hüsamettin Cindoruk**'un partisi DTP bakan vererek katıldılar. CHP ise dışarıdan destekledi.

ANASOL Hükümetinin ilk işi sekiz yıllık eğitim yasasını çıkarmak oldu. Bu yasanın gereği ortaokullar temel öğretimin (ilköğretim) sınırları içine alındığı için imam hatip liselerinin orta bölümleri de kapatılıyordu. Bu olay Refah ve DYP tarafından çok ağır eleştirildi. **Çiller** "*Ezanı, Kuran'ı yasak ediyorlar*" diye ayağa kalktı. Refah ise cami eylemlerini başlattı. Özellikle cuma namazından sonra büyük camilerin önünde toplananlar sekiz yıllık eğitimi çeşitli biçimlerde protesto ettiler. Bu bağlamda, türban da siyasal İslamın bir simgesi olarak yükseltildi. Bir dizi türban eylemi yapıldı. Hükümet ikinci iş olarak Vergi Yasası'ndaki düzeltmeleri gerçekleştirdi. Bu da muhalefet tarafından yerden yere vuruldu. Buna karşın koalisyon kendi içersinde uyumlu bir biçimde çalışıyordu. Ne var ki 1998 yılı ortalarından itibaren CHP'de hükümete yönelik rahatsızlıklar başladı. Kısa sürede düşük profilli bir hükümetle seçime gidilmesi doğrultusundaki isteğini Başbakan **Yılmaz**'a dayatmaya başladı. Başbakanla **Baykal** arasında yapılan bir görüşmeden sonra bu yönde bir protokol de imzalandı. Bu metne göre Başbakan yılbaşında istifa edecek, kurulacak tarafsız bir Başbakanın önderliğindeki düşük profilli bir seçim hükümeti ile seçime gidilecekti. Bu öneri doğrultusunda bir yasa teklifi TBMM tarafından büyük çoğunlukla kabul edildi. Buna göre 18 Nisan 1999'da genel ve yerel seçimler birlikte yapılacaktı.

Ne var ki 1998'in sonbaharında Türk Ticaret Bankası'nın özelleştirilmesiyle ilgili bir skandal ortalığı karıştırdı. Bu banka-

nın özelleştirilmesi ihalesini kazanan işadamı **Korkmaz Yiğit**'in ihaleyi kazanabilmek için mafyayı devreye soktuğu ve bunun ihaleden önce Emniyet tarafından Başbakan ve Devlet Bakanı **Güneş Taner**'e bildirildiği halde bu makamların suskun kaldığı, hatta **Güneş Taner**'in **Korkmaz Yiğit**'e yol göstermeye çalıştığı ileri sürüldü. Bu arada **Korkmaz Yiğit** kendine ait *Kanal 6* televizyonunda Başbakan ve Devlet Bakanını suçlayıcı bir itiraf konuşması yaptı. Skandal büyümüştü. Bu arada CHP Milletvekili **Fikri Sağlar** da Türk Ticaret Bankası ihalesi ile ilgili bir konuşma bandını basına yansıtınca ortalık daha da karıştı. Refah ve DYP tarafından verilen bir gensoru önergesine CHP de katılınca hükümet düştü.

Yeni hükümeti kurmakla **Ecevit** görevlendirildi. **Ecevit** başarılı olamadı ve görevi iade etti. Bu kez Cumhurbaşkanı bir bağımsız, eski Odalar Birliği Başkanı **Yalım Erez**'i görevlendirdi. **Yalım Erez** çalışmalarına çok iddialı başladı. **Yılmaz** Hükümetinin istifasından sonra, görevi aldığı anda yaptığı konuşmada kısa süre içerisinde yıllardır yapılamayan işleri, çıkarılamayan yasaları gerçekleştireceğini, rekor bir oyla güvenoyu alacağını ileri sürdü. Ne var ki temasları bu güvenini yaşama geçirmede, özellikle DYP Genel Başkanı **Çiller**'in sert karşı koyması ve **Ecevit**'in kuracağı azınlık hükümetini destekleyeceğini ifade etmesi **Erez**'in görevi iade etmesi sonucunu verdi. Cumhurbaşkanı yeniden **Ecevit**'i görevlendirdi. O da ANAP ve DYP'nin dışardan desteği ile DSP azınlık hükümetini kurdu. Böylece 63 milletvekili olan DSP tek başına iktidar oldu. Bu hükümetin, seçimlerin güven içerisinde yapılmasını sağlamaktan başka bir görevi yoktu. 1995 seçimlerinden sonra parlamentodaki partilerin tek başına iktidar olamamaları sonucu ortaya çıkan çeşitli siyasal oyunlar, bu dönemi istikrarsızlıklar ve sorular dönemi olarak anmamıza neden olmuştur. Bu dönem içerisinde oluşan birçok olay, özellikle Susurluk kazası ve sonrası ortaya çıkan derin devlet ilişkileri, mafya-siyaset bağlantıları birçok soruyu gündeme getirdi.

i– Susurluk Olayı

Balıkesir'in Susurluk kazası yakınında İzmir'den İstanbul'a gitmekte olan son model bir Mercedes arabanın bir kamyonu çarpması sonucunda ortaya çıkan görüntü Türkiye'yi sarstı. Mercedes içerisinde bulunanlardan Emniyet'in üst düzey mensuplarından **Hüseyin Kocadağ**, yıllardır Interpol ve Türk polisi tarafından aranan **Çatlı** ve onun kız arkadaşı öldüler. DYP Urfa Milletvekili ve Bucak Aşireti Reisi **Sedat Bucak** ise ağır yaralı olarak kurtuldu. Bu olay Türkiye'deki birçok faili meçhul cinayetin ve mafya ilişkilerinin gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı **Kutlu Savaş**'ın hazırladığı ve hükümete ve ilgililere sunulan ünlü Susurluk Raporu şöyle başlamaktadır:

"...Susurluk olayı bir bütündür ve olaylar zincirinden ibarettir. İstanbul'da Özgür Gündem gazetesinin bombalanması, Behçet Cantürk'ün öldürülmesi, Diyarbakır'da yazar Musa Anter'in öldürülmesi, İstanbul'da Tarık Ümit olayı ile Azerbaycan'da ihtilal denemesi, Bodrum'da Hikmet Babataş cinayeti, Gaziantep'te Mehmet Ali Yaprak'ın kaçırılması, bankaların trilyonluk kredileri, gerçekte cereyan eden olayın muhtelif veçheleridir.

Halen milletvekili olan Sn. Hayri Kozakçıoğlu'nun 'Ben Olağanüstü Hal Bölge Valisi iken Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'ı bölge sınırları dışına çıkartmıştım' dediği olay her ne ise, bizim de Susurluk olayından anladığımız aynı şeydir. Sayın Kozakçıoğlu işaret etmektedir ki Yeşil adlı kişi Olağanüstü Hal Valiliği çalışmaları için yararlı değil zararlıdır. Ama aynı kişi jandarma için, MİT için zararlı değil, yararlı bir kişidir. Hatta o kadar yararlıdır ki Kocaeli Emniyet Müdürü, Hadi Özcan isimli çete reisinin teslim olması için Yeşil'in aracılığına başvurmuştur.

Bu kişi o kadar yararlıdır ki polis tarafından yanlışlıkla (veyahut MİT'e gözdağı vermek için) karakola götürülüp sorgulandıktan sonra, 'Gelip adamınızı alın' denmekte ve serbest bi-

rakılmaktadır. MİT'te kırılan kaburga kemiklerini tedavi ettirmektedir.

Susurluk olayı nedir? Kasım 1996'dan itibaren faili meçhul olaylar adeta bıçakla kesilir gibi durmuştur. Susurluk işte budur.

Bir üst düzey görevli Eylül 1997'de '...yurtdışından geldi ve başımıza bela oldu. Ortadan kaldırılması gerekiyor ama ortam müsait değil' diyordu. Susurluk bu değilse hangisidir?

Susurluk olayının başlangıcı belki de zamanın Başbakanı Çiller'in bir cümlesinde gizlidir: 'PKK'ya yardım eden işadamlarının listesi elimizde' diyordu. Sonra da infazlar başladı. İnfazların kararını kim veriyordu? Bozulmanın başlaması ve vatan-millet hesaplarının yerini kişisel hesapların alması kaçınılmazdı ve öyle oldu. Bu rapor susurluk olayını böyle algılamaktadır."

Rapor Ömer Lütfi Topal'dan Abdullah Çatlı'ya kadar çete, çıkar bağlantılarını ortaya koymakta ve sonunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Susurluk olayının genel değerlendirmesi sıkıntı veren bir görünüm arz etmektedir:

Bir tarafta olaylar, gruplaşmalar, kabadayılar, kanunsuz kazançlar ve yasadışı işler ve şikâyetler vardır. Bir tarafta da kamu kurumları. Üstelik kamu kurumlarının içinde Türk halkının ve kamu yönetiminin her zaman hassas olduğu, gelişigüzel bir tartışmaya konu etmemeye çalıştığı Silahlı Kuvvetler mevcuttur.

Önce bu konuya açıklık getirmek de isabet olacağı düşünülmüştür. Susurluk olayı ile Silahlı Kuvvetler'in irtibatı nereden doğmaktadır?

Susurluk, Ankara'daki tercihlerden kaynaklanmış, OHAL bölgesinde gelişmiş ve ülkenin büyük merkezlerine taşınmış, oralardaki uygun olay, kişi ve grupları bünyesine alarak genişlemiştir. Neticede çok yönlü ve derinliğine bir ilişkiler yumağı oluşmuş, devlet kurumları ve yöneticiler bilerek, bilmeyerek

devrede olmuşlardır. Bu olay devlet kurumları ve yöneticilerle ilgili olmasa, sadece önemli bir polisiye hadise haline gelecek, basın 3-5 günlük ilgisinin dışında sansasyonel bir etkisi olmayacaktı.

Silahlı Kuvvetler'in, özellikle Jandarma'nın adının sık sık geçmesi ilgiyi ve kamuoyunun tereddütlerini yoğunlaştırmaktadır. Jandarma'nın yanında Özel Harp Dairesi ve kamuoyunca çok bilinmese de Özel Kuvvetler Komutanlığı tartışılır olmuştur.

...İllegal faaliyetlerin kaynaklarından, sebep, gelişme ve neticelerinden bahsederken ifade edilen temel tespit, illegal faaliyetlerin, PKK ile mücadele bağlamında gelişme gösterdiğidir. PKK tehdidinin kontrol altına alınabilmesi için öncelikle devlet yanlısı olarak tanınan aşiretlerden yararlanma yoluna gidilmiş, Pişmanlık Yasası çerçevesinde itiraşçılar ve geçici köy korucuları sistemi de PKK'ya karşı mücadele unsurları haline getirilmiştir. Suça yakın devlet görevlilerinin devreye girmesi ve kişisel çıkarların merkezi tercihlerle bağdaşması ile bugün çete olarak vasıflandırılan yozlaşmış ilişkiler ortaya çıkmıştır.

Doğu ve Güneydoğu'da feodal yapının mevcudiyeti, aşiretlerarası çelişkiler, GKK sisteminin özünün feodal yapıya dayanması, aşiretlerin İran ve kuzeyde uzantılarının bulunması, bölge ekonomisinin geçmişten bu yana, başta uyuşturucu olmak üzere, kaçakçılık temelinde şekillenmesi gibi unsurlar da illegal faaliyetlere kaynak yaratmada etkili olmuştur.

OHAL bölgesinde illegal faaliyetler içersinde yer alan şahısların ve itiraşçıların deşifre olmaları, güvenlik kuvvetlerinin kendilerinden istifadeden vazgeçmeleri veya kendilerine görev verenlerin batı illerine atanmaları halinde bu şahısların da büyük şehirlere kaydıkları görülmektedir. Kısa bir dönemde mevcutlara ilaveten yeni ve illegal oluşumlar meydana çıkmaya başlamıştır. Emniyet ve adliye kayıtlarında bu konuda çok sayıda bilgi mevcuttur."

Başbakanlık Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan bu rapor olayın boyutlarını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Diğer yandan başta **Uğur Mumcu** olmak üzere birçok yazarın kitaplarında da çete-siyaset ve hatta devlet ilişkileri gündeme değişik boyutlarıyla getirilmiştir. Bu oluşumun kökleri 1970’li yıllarda devlet tarafından kullanılan sağ militanlara kadar uzanmaktadır. Diğer yandan **Çiller**’in Başbakanlık dönemi bu grupların kullanımını daha yaygın hale getirmiştir.

Türkiye 21. yüzyılın eşiğine geldiğinde böylesine çetrefil ilişkilerin gün yüzüne çıkardığı mafyalaşma, çeteleşme olgusu ile karşı karşıyadır. İşin kötü yanı bu mafyalaşma yeni yeni çeteleri de ortaya çıkartmıştır. Örneğin **Sibel Can** davasında adı duyulan Karagümrük Çetesi vb. gibi. Önümüzdeki yıllarda toplumun bu çeteleşmelerden temizlenmesi çok kararlı siyasi iktidarların varlığını gerekli kılmaktadır.

ii– **Abdullah Öcalan Türkiye’de**

1998 yılı içersinde ABD’nin de arkalamasıyla hükümet Suriye Hükümeti üzerinde **Öcalan**’ın hudut dışı edilmesi için askeri tedbirler de dahil olmak üzere yoğun bir baskı yarattı. Bu baskının sonucunda Türkiye ve Suriye yetkililerin katıldığı Adana toplantısından sonra bir protokol imzalandı. Bu protokol uyarınca **Öcalan** Suriye sınırları dışarısına çıkarıldı. Kendisi önce Rusya Federasyonu’na gitti. Burada, Duma’daki bazı siyasi grupların desteğini almasına karşın iltica talebi kabul edilmedi. Bunun üzerine İtalya’ya gitti. Roma havaalanında İtalyan istihbaratı tarafından yakalanarak bir hastanede gözaltına alındı. Daha sonra kendisine tahsis edilen villa tipi bir evde ikamete mecbur kılındı. İtalya’daki komünist ağırlıklı hükümet olayı Avrupa Birliği boyutlarına taşımaya çalıştı. O arada Almanya’ya gönderme çabaları içine girdi. Başarılı olamayınca **Öcalan**’ı göndermek zorunda kaldı. Bu sonucu Türkiye’nin İtalyan mallarına ve şirketlerine yönelik ambargo

baskısı da hızlandırdı. **Öcalan**, bir özel uçakla Rusya-Yunanistan arasında salındı. Sonuçta Yunanistan'ın desteği ile Kenya'da Yunanistan Büyükelçiliği'ne sığındı. Bu durumda Türkiye, ABD vb. ülkelerin istihbarat örgütleri devreye girdi. Ustaca bir operasyonla **Öcalan** Türkiye'ye getirildi ve İmralı Adası'na kondu.

iii– 18 Nisan Seçimleri

18 Nisan 1999'da yerel ve genel seçimler birarada yapıldı. Seçim sonuçları özellikle MHP'nin yüksek oy oranından ötürü şaşırtıcı oldu. CHP'nin de barajın altında kalarak milletvekili çıkaramaması seçimin bir başka sürprizi idi. Sonuçlara göre TBMM'deki sandalye dağılımı şöyle olmuştu: DSP 136, MHP 129, Fazilet Partisi 111, ANAP 87 ve DYP 86. Dört bağımsız da parlamentoya girmeyi başarabilmişti. Bunların içersinde **Mehmet Ağar** ve **Ahmet Özal** da vardı. Belediyelerde ise ANAP ve Fazilet Partileri başı çekti. Ankara, İstanbul gibi büyük metropol başkanlıklarını Fazilet kazandı. CHP, Belediye Başkanlığı seçimlerinde genel seçime oranla daha başarılıydı, oy oranı % 15'e ulaştı.

TBMM'nin açılışında salona türbanıyla giren Fazilet Partisi Milletvekili **Merve Kavakçı** büyük bir bunalım yarattı.

iv– ABD'nin Oluşturduğu Yeni İktidar

DSP-MHP ve ANAP'ın oluşturduğu üçlü iktidar döneminde Türkiye ve dünya açısından bir dizi olumsuz olayın varlığına tanık olduk. Bunların başında Türkiye ekonomisinin IMF'ye emanet edilmesi gelir. IMF'nin döviz sepetine bağlı çıpa kuru politikası başlangıçta dikkate değer bir bunalıma neden olmasa da 2000'in sonunda büyük bir krizin çıkmasına neden oldu. Bu kez IMF, ABD'nin mutemet adamlarından **Kemal Derviş**'in ekonomiden sorumlu Bakan olarak kabineye girmesini sağladı ve döviz

kuru tamamen serbest piyasa etkenlerine terk edilerek salınımına bırakıldı. Böylece ABD, IMF ve **Kemal Derviş**'le Türkiye ekonomisini avuçları içine aldı. Daha sonra **Kemal Derviş**'in ABD'nin iç politikaya ilişkin isteklerini de yerine getiren bir piyon olduğu daha bir ortaya çıkacaktır.

Bu koalisyonun aldığı ikinci karar ise AB'ye tam üyelik adaylığı olunmasıydı. Helsinki'de toplanan AB doruğu Türkiye'yi aday üye olmaya davet etti. Daveti kabul eden **Ecevit** ve **İsmail Cem** Helsinki'ye giderek AB'nin aile resmine konuk oldular. Türkiye böylece Kopenhag Kriterlerini yerine getirecek bir dizi yasal ve kurumsal değişim yapmayı taahhüt etti. Kuşatmanın iki yanı belli olmuştu. Bir yanda IMF ve ABD'nin istediği yapısal dönüşümler (?) gerçekleştirilirken, diğer yanda da AB'nin gerekli gördüğü değişimler yaşama geçiriliyordu. Türkiye, kurumları, yasaları ve sosyo-ekonomik yaşamı ile tam anlamıyla dışa bağımlı hale getirilmişti.

Türkiye'nin adım adım ABD ve AB mandası görünümüne dönüştüğü bu dönemde küreselleşen kapitalist imparatorluğunun simgesi olan New York'ta Ticaret Merkezi İkiz Kuleler iki intihar uçağının saldırısı ile yerle bir oldu, 3.000'i aşkın kişi hayatını kaybetti. New York ve Washington'a yönelik bu saldırılar küresel faşizmin yükselmesine neden oldu. ABD çoktan beklediği fırsatı yakalayınca sözde teröre karşı savaş ilan etti. Önce Afganistan'ı, sonra da Irak'ı hedef seçti. Ortadoğu'ya yönelik saldırı planında Türkiye'ye de görev vermek istedi. **Ecevit**'in ve hükümetin ikircikli tavrı üzerine hükümeti düşürmek için düğmeye bastı. Önce kamuoyu Başbakan **Ecevit**'in hastalığının tüm idari karar yeteneklerini kaybettirdiğine inandırıldı. Bu yapılırken yerli ve yabancı sermaye çevreleri ılımlı bir İslam partisinin oluşumunu desteklediler. **R. Tayyip Erdoğan** ve AKP böylece kurtarıcı bir umut haline getirildi. Medya bu oyunun destekçisi haline dönüştürüldü. ABD düğmeye basınca **Kemal Derviş** harekete geçti. Önce **İsmail Cem** ve DSP'nin önde gelenlerinin (**Hüsamettin Özkan** vb. gibi) partiden istifaları sağlandı. Bu durum üzerine

MHP Genel Başkanı kasımda seçim istedi ve erken seçim kararı alındı. **İsmail Cem**'in kurduğu "Yeni Türkiye Partisi"ne, uzun beklemlere karşın **Kemal Derviş** katılmadı, onun yerine CHP lideri **Baykal**'ın davetini kabul etti. CHP, **Derviş, Meral, Livaneli** ile ilginç bir birliktelik kurdu. Seçimlere böyle gidildi ve İslamcı AKP, oyların, % 35'i dolaylarındaki bir güçle Meclis'te 2/3 çoğunluğa ulaştı. Daha sonra CHP'nin desteği ile Anayasa değiştirilerek **R. Tayyip Erdoğan**'ın siyasi yasağı kaldırıldı ve AKP lideri, **Abdullah Gül**'ün yerine Başbakanlık koltuğuna oturdu.

AKP Hükümeti ABD'nin Kuzey Irak saldırısını kolaylaştıracak tüm ödünleri vermek kararlılığında. Ne var ki 1 Martta bu ödünleri veren hükümet tezkeresi TBMM'nin gizli oturumunda kabul edilmedi. Bu ABD'de ve yandaşlarında bir buz etkisi yaptı. AKP yönetimi, sermaye ve onun işbirlikçi medyası ABD'ye yararlanmak için olmadık yolları denediler ve çeşitli ödünler, ayrıcalıklar sağlamanın olanaklarını aradılar. ABD de bu yalvarmaların yarattığı fırsatlardan yararlandı.

1980-2005 döneminde küreselleşen kapitalizm Türkiye'yi bir kısıkaç gibi sardı. Cumhuriyet'in kuruluşu ve ondan sonraki bir dizi olayın hesabını sormaya başladı. Kendi dinsel hedeflerine ulaşmak için her türlü tavizi vermeyi göze alan AKP iktidarı onlar için ideal bir iktidardı.

Bugün bazıları için pek de kaygı uyandırmayan Sevr'e dönüş adım adım gerçekleşme doğrultusuna sokulmuş bulunmaktadır. **Özal**'dan **Erdoğan**'a kadar tüm iktidarlar daima küreselleşen kapitalizmin ekmeğine yağ sürmüştür. Sonuçta ülke bugünkü manda görünümüne ulaşmıştır. 72 milyon nüfusun % 90'ı kişi başına 1-3 dolarla geçinmek durumundadır. İşsizler ordusu emeğin hak savaşımını kısıtlayacak bir boyuta ulaşmıştır. Gelir bölüşümü ve onun uzantısı servet bölüşümü dayanılmaz boyutta bozuktur. Belki 1 milyon kişinin dışında refahtan hakça pay alan yoktur. Tapınılacak boyutta yüceltilen piyasa ekonomisi eğitim, sağlıktan ahlaka uzanan bir metalaşma olgusunu en yüce değer haline getirmiştir. Soygun, yağma, mafya türü çeteleşme günlük

yaşamın uzantıları haline gelmiştir. Ulusal değerlerin tümü yağma edilmektedir. Küresel kapitalizmin ABD, AB gibi önde gelenlerini arkasına alan yerli ve yabancı sermaye ile onların işbirlikçileri tam anlamıyla bir talanı gerçekleştirmişlerdir. **Özal, Çiller, Derviş** vb. işbirlikçiler sadece birer figürdürler. Asıl suçlu, asıl virüs, onların düşünce yapılarını biçimlendiren neo-liberal öğretilerdir, dolayısıyla kapitalizmdir.

c) Küresel Kapitalizme Uyumlu Yirmi Beş Yıllık Ekonomik Serüven

i- Ticari Saldırı (Serbestinin İlk Adımı)

19. yüzyıla girerken yükselen kapitalizm kendi kurallarını da tüm dünyaya kabul ettirmeye başlamıştı. Serbest ticaret bu kuralın olmazsa olmazıydı. Liberal ekonomi öğretisinin “mukayeseli masraflar” yaklaşımı dış ticaretin amentüsü haline gelmişti. Her iktisat öğrencisinin ezbere bildiği İngiltere ile Portekiz arasındaki ticareti betimleyen, yani Portekiz şarabına İngiltere’de piyasa bulma imkânını veren örnek, böyle bir serbest ticaretin taraflara geniş imkânlar sunduğunu herkesi inandırmaktaydı. Oysa kapitalizmin eşitsiz gelişme kuralını bu kuram desteklemekteydi. Unutmamamız gereken bir nokta vardır; kapitalist emperyalizmin üç ereği bulunur: ülkesinin mallarına pazar bulmak, gereksindiği hammadde ve enerjiyi mümkün olan en ucuz fiyata sağlamak, getirisi yüksek yatırım alanlarına ulaşmak. Küreselleşen kapitalizm evresinde bunlara bir de finansal yatırımlarına (borsa, bono vb.) yüksek getiri almak da eklenmiştir.

Tanzimat’tan itibaren ticaret anlaşmaları ile Batının sanayileşmiş ülkeleri Osmanlı pazarını tamamıyla ele geçirmiş, hatta bu doğrultuda imtiyazlı konuma da geçmiş bulunuyorlardı. Böylece yerli üreticiler (çoğunluğu el sanatı icra ediyor-

lardı) mallarını, daha ucuz sınai ürünler karşısında satamaz olmuşlardı. Bu konuyu en güzel anlatan, daha önce de değindiğimiz, **Sadri Ertem**'in *Çıkrıklar Durunca* adlı yapıtıdır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu undan mobilyaya hatta fese kadar tüketim mallarını ithal yoluyla sağlıyordu. Batılı yaşam biçimini taklide dayanan eğilimler (Batılılaşıma) bu etkiyi daha da artırmaktaydı. Gümrük resimleri yarı sömürge oluşun getirdiği konumla ilgili olarak yerli ürünleri himaye etmek amacıyla yükseltilemiyordu. Açıkçası koca imparatorluğu emperyalist ülkeler orduları ile istila etmeden ürünleri, şirketleri ile teslim almışlardı.

Cumhuriyet'in ilk evresinde (1923-1930) durum hemen hemen aynen devam etti. Gümrük resim ve harçlarının Lozan Anlaşması gereği 1929'un Aralık ayı sonuna kadar 1913 yılı düzeyinde kalması bu durumun temel nedenidir. Diğer yandan yaşam tarzında Batılılaşımayı özendiren dönüşümler ecnebi malların kullanımını daha da artırmıştır.

Dünya ekonomik bunalımı ve onu izleyen Cumhuriyet'in yeni iktisadi yaklaşımları, himayeci kararlar, yerli mallarını kullanmayı özendiren tedbirler, ithal ikamesine öncelik veren sanayi politikası yabancı ürünlerin istilasını durdurucu bir rol oynadı. 1930-1939 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik anlamda, kendine yeterli olma çabalarına girdi, dış ticaret dengesini tutturdu. 1939-45 yılları arasında bu politika savaş nedeniyle daha da zorunlu hale gelmişti. Dış ticarete "kliring" anlaşmaları bu dönemin adeta simgesi idi.

Savaş sonrasında bir ara (1945-55 dönemi) yükselen yabancı mal kullanımı, 1960'tan sonra planlı dönemde yaşama geçen ithal ikamesine dayanan montaj sanayii ile yön değiştirdi. Artık yabancı ürünler Türkiye'deki montaj hatlarında Türkçe adlarla üretilmeye başlandı. Fiat 124'ün adı Murat Serçe oldu; Fiat 131, Murat 131 olarak piyasaya sunuldu. Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon ve nice tüketim malı yabancı know-how ve sermaye katkısı ile üretildi. Pepsi, Coca-Cola ve nice yabancı gazoz pi-

yaşamıza, hatta iftar sofralarımıza girdi. Bu gelişim 1980'e kadar devam etti. Türkiye vatandaşlarının tüketime bağımlılığı arttı, tüketime tutsak haline geldiler.

Sermayenin oyunu ile en önde gelen tüketim gereksinimlerini bile zor karşılayan yığınlar 24 Ocak Kararlarından sonra bir mal bolluğu ile karşı karşıya kaldılar. Kararlar gümrük kapılarını hem ithalata, hem de ihracata açıyordu. O günlerin deyimiyle vitrinler Paris, Londra vb. ülkelerin vitrinleriyle yarışır hale gelmişti. Beyaz peynir bile ithal edilebiliyordu. Yerli ürünlerin himayesi söz konusu değildi. İthal kotaları "ticaret serbestliğine" aykırı olduğu için kaldırılmıştı. İhracat ise sürekli develüasyonla pompalanıyordu. Dış ticaret açığı büyüyor, TL'nin dış paralar karşısındaki değeri düştükçe düşüyordu.

Emperyalizm ülkemizi istila planını, böylece hızlı adımlarla gerçekleştiriyordu. Eskiden gambotla, tüfekte, topla işgal edilen ülkeler şimdi yabancı mallarla ele geçiriliyordu. McDonald, Kings Burger, Pizza Hut vb. gibi "fast food"lar gençlerimizin, insanlarımızın uğrak yeri olmuştu. Çeyrek ekmek arası köfte ve şıra adeta tarihe karışmaktaydı. Kot pantolonlar günlük giysi haline geldi, bunlar yerli ürün olsa bile yabancı isim ve logolarla piyasaya sürülüyordu. Adidas, Nike vb. gibi yabancı spor ayakkabıları, giyenler için neredeyse bir övünç kaynağı idi. Yerli gazozlar unutuldu; Cola'lı ürünler ve onların ürettiği Schweppes, Seven-up, Sprits ve daha nice yabancı ürünler piyasayı sardı. İthal meyve ve sebzeler, çeyrek yüzyıldır yeni yeni yaygınlaşan süper ya da gros marketlerin raflarında yerlerini aldılar. Perakende ticaret yerli ve yabancı holdinglerin ortaklaşa sahip oldukları büyük mağaza zincirlerinin eline geçti. Yenilerde perakende piyasasına **Sabancı** ve **Koç** holdinglerinin egemen olduğu iyice ortaya çıktı.

Yabancı ürünlerin (gıdadan ev eşyalarına kadar) istilası önüne geçilemez biçimde genişlerken, ün yapmış, kendilerine özgü nitelikleri olan, hatta tarihi bir miras gibi bakılan ürünlerimiz de yabancı sermaye tarafından satın alındı. Hayat vb. gibi mem-

ba sularımız yabancı markalarla sunulmaya başlandı. Yoğurtlar da yabancılarca paketlenip arz ediliyor. **Tikveşli**'nin şimdi sadece adı Türk, üretici yabancı, sabunda aynı oyun sahneleniyor. Örneğin **Hacı Şakir**'in şimdi yalnız adı kaldı. Serbest ticaretin, dışa açılmanın sonu budur. Bakarsınız ki küresel kapitalizm çorbanızdaki nebati yağa kadar girmiş.

İşin korkunç tarafı bu istila büyük yığınlarca ya fark edilmiyor ya da onlara bu durum tüm açıklığı ile anlatılmıyor. Bu noktada damarlarına, sinirlerine kadar dış ve iç sermayeye bağımlı görsel ve yazılı medyamızın rolü büyüktür. **Tahsin Yücel**'in son kitabı *Kumru ile Kumru*'da yaşlı bir kapıcının çevresine verdiği şu öğüt medyanın konumunu ortaya koyuyor: “*Öğrenmek için reklamları seyredeceksiniz.*” Gazete, dergi ve hepsinin önünde televizyon reklamları adeta beyin yıkarcasına ürün reklamlarıyla doludur. Eleştirmenlerin vurguladığı gibi televizyonlar artık “reklam arası dizi” ya da “reklam arası haber” sunmaktadır; insanlara nasıl yaşanıldığını sergileyen magazin programları ise bu yabancı istilasını unutturmaya yöneliktir. Küreselleşmiş kapitalizmle mücadelenin amentüsü bireyin her yanını kuşatan, düşüncesini, beğenisini yönlendiren bu tüketim hastalığının tanımıdır.

Aydınlarımız, düşünürlerimiz ve hepsinin ötesinde siyasetin önde gelenleri bu durumu, tartışmasız bir veri gibi kabul etmektedir. Bireyin mutluluğunu tüketime bağımlı olarak ele almaktadır. Hatta yeni türeyen bazı köşe yazarları ise yazılarını bu tutsaklığı özendirecek biçimde yazmaktadırlar. Yabancı markalı ürünlerin ülkeyi istilasını tam bir sömürge oluşum habercisidirlere. Aldığımız her yabancı ürün, yediğimiz her King's Burger, içtiğimiz her Cola, bırakınız bunları bir yana, içtiğimiz bir bardak su ya da ayran bile belirli bir fonun dışarıya, küresel sermayeye akması demektir.

Diğer yandan kullandığımız her yabancı ürün, emeğimizin açık ya da dolaylı sömürüsü demektir, işsizler ordusuna birinin daha katılması demektir. Yarı sömürge oluşun sömürgeye

dönüşmesi demektir. Bazı sermaye peşkeşçisi işbirlikçi aydınlar, sözde düşünürler, televizyonda kapitalist düzene borazanlık yapanlar bu gerçekleri gözlerden kaçırmak için çeşitli savlar öne süreceklerdir. *“Ekonominin gereği budur, bilim bunu gerektiriyor”* gibi itirazlarını yükselteceklerdir. Bir kere onların bilim diye ileri sürdükleri öğreti kapitalizm, onun son versiyonu olan neo-liberalizmidir. Kapitalizmin kitabında hiçbir zaman emeğin, insanın sömürülmesinden söz edilmez. Sorun insan kaynakları konusu içersinde saptırılır. Tüketim kapitalist öğreti için sadece düzenin devamını, yeniden büyüyerek üretilmesini sağlayan bir faaliyettir. O halde küresel kapitalizme karşı savaşımın ilk adımı tüketimin bu özelliklerini ortaya koymaktan, serbest dış ticaret söyleminin, ulusların, halkların eşitsizliğini yaratan ve pekiştiren bir olgu olduğunu anlamaktan ve anlatmaktan geçer.

ii– Mali Saldırı (Serbestinin İkinci Adımı)

24 Ocak 1980 kararları ile ticari serbestiyi kabul eden Türkiye, yaklaşık on yıl sonra, **Özal** Hükümetinin uluslararası sermaye hareketlerine kapıyı açmasıyla yani “mali serbesti”yi kabul etmesiyle küresel kapitalizmle tam anlamıyla eklemlendi. Türk Lirası konvertibl oldu. Her mahallede “döviz ofisleri” açıldı. Ulusal paramız hızla değer yitirirken Dolar ve Mark adeta piyasanın yeni mübadele aracı haline geldi. Son yıllarda Mark’ın yerini Avro aldı. Bu yeni liberalizasyon, uluslararası sıcak paranın giriş çıkışlarını da kolaylaştı. Bütçe açıkları devlet tahvilleri ile kapatılır oldu. Faizler yükseldi. Yerli ve yabancı sermaye bu durumu kısa sürede kâr hanesine yazdırdı. Yurda serbestçe giren uluslararası fonlar yüksek faizler nedeniyle kısa vadede büyük kazançlar sağlıyorlardı. Aynı sermaye İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda da egemen oyuncu haline gelmiştir. Böylece ticari serbesti ile ülkeye egemen olan kapitalist ülkeler, finansal kaynakları ile de bir

emme-basma tulumba gibi ülkenin can damarlarını vampir örneği sömürmeye başladı, iç borç GSMH'nin neredeyse % 60'larına ulaştı. Maliye borcunu ancak yeni borç alarak ödeyebiliyordu. Ulusal bütçenin tüm kaynakları borç faizlerini bile ödeyemeyecek hale geldi. Ekonomi dağarcığımıza yeni bir kavram, "faiz dışı fazla" deyimi böyle girdi. Borçlanmanın, sürdürülebilir bir refahın yitirilmesi anlamına geldiğini söyleyenlere, ABD örnek gösterilerek yanıt verildi. Oysa ABD'nin "Dolar"ın basımına yani piyasaya sürümüne egemen olma gibi bir avantajı vardır; ayrıca ABD kendi orta ve alt sınıfları üzerinde en acımasız kurallarını işleterek düzeni sürdürebilmektedir.

Parasal ekonomi öğretisinin Vietnam Savaşı'ndan sonra bulunduğu yeni çıkış yolu budur. Neo-liberalizm bu öğeye dayanmaktadır; ticari ve finansal serbestinin yanı sıra emeğin serbest dolaşımına engel olmak. Böylece hem dış ülkelerdeki ucuz emeğin kullanılması ile artı değeri yükseltmek, hem de bu yöntemin yardımıyla kendi ülkelerindeki emeği de baskı altına almak gibi iki avantaja sahip olmaktadır. Bazı teorisyenlerin sermaye giriş çıkışlarına küçük bir vergi ödenmesi doğrultusundaki önerileri hiçbir zaman tartışılmaya bile değer görülmemiştir.

Bugün sermaye çevrelerince vizyon (!) sahibi olarak göklere çıkarılan, siyasetçilere örnek gösterilen **Turgut Özal**, efendilerinin isteklerine aynen itaat ederek kabul ettiği ticari ve mali liberalizasyon ile ülkenin bugünkü hale gelmesinde başrole sahiptir. Onun izinden giden **Mesut Yılmaz**, **Tansu Çiller**, **Kemal Derviş** ve **Tayyip Erdoğan** ise ülkenin yarasını tedavi edilemez noktaya getirmişlerdir.

iii– Büyük Soygun (Varlıkların El Değiştirmesi)

1980-2005'i kapsayan çeyrek yüzyıl Türkiye'de servetin sermaye sınıfı lehine el değiştirdiği büyük soygun dönemidir.

Banker soygunu

24 Ocak Kararlarıyla faizler serbest bırakılınca, yüksek faizle para toplayan bankerler pıtrak gibi çoğalmaya başladı. Yurttaşlar arasında da “faize hücum” başladı. Kentlerin en seçkin mahallerinde lüks ofisler kuran bankerler yurttaşların gözlerini boyamak için her şeyi yapıyorlardı. Tıpkı “gazino” diye bilinen büyük kumarhanelerin müşteri çekmeye yönelik taktiklerini aynen uyguluyorlardı. Vatandaşlar emekli ikramiyelerinden, evlerini, otomobillerini satarak son birikimlerine kadar bankerlere yatırdılar. Başta ünlü **Kastelli** olmak üzere banker ilanları, reklamları gazeteleri, televizyonları kapladı. Tüm insanlara pembe düşler gördüren bir dönem yaşanıyordu. Bu yapay cümbüşle zamanla Hisarbank, İstanbul Bankası, Pamukbank vb. gibi bankalar da katıldı. Bu olay bir nevi servet avcılığına dönüştü. Bazı kuşkular yükseldi, bir gazetecinin “*Bu faiz avcılığının sonu ne olacak*” biçimindeki sorusuna **Özal** “*Siz anlayamazsınız*” diye alaycı bir şekilde yanıt verdi. Ne var ki bu pembe rüya ancak birkaç yıl sürdü. Ve bir gecede bankerler ofislerini boşaltıp ellerindeki tüm varlıklarla sırra kıdem bastılar. Paralarını, tüm varlıklarını bunlara yitirmiş olanlar ise bir anda yoksullaştılar. **Özal**’ın himayesinde resmen soyulmuşlardı, isyanları büyüktü; ama yetkililerin verdiği yanıt ise kapitalizmin acımasızlığını ortaya koyuyordu. **Özal** ve Maliye Bakanı (**Kaya Erdem**), yüzleri kızarmadan “*Vatandaş bir kumar oynadı ve kaybetti*” diyebilmişlerdi.

Banker soygunu temelde bir servet değişimi olayıdır. Sonuçta ellerindeki, avuçlarındaki son varlıklarını bankerlere yatıran yurttaşlar kaybetmiş, böylece bir servet transferi olayı gerçekleştirilmiştir. Banker denilenler ise ilk sermaye birikimi sorusunu bu yolla çözmüştür. O günlerde iktidarda olan cunta bu soygunla faizle ilgilenmemiş, yalnız **Özal** ve **Kaya Erdem**’in istifasıyla hadise geçiştirilmiştir.

Banker soygunu bazı kitaplara konu olmuştur. Bu soygunu izleyen günlerde sadece bir banker mahkûm olmuştur. Bu ban-

kerin çarpıcı öyküsünü gazeteci **Emin Çölaşan** kitaplaştırmıştır. Soygun filmlere de konu teşkil etmiştir. **Şener Şen** ve **İlyas Salman**'ın yer aldığı *Banker Bilo*, traji-komik bir havada soygunu sergilemiştir. Öte yandan **Genco Erkal**'ın rol aldığı *Faize Hücum* ise bu anlattıklarımızın adeta tıpkıbasım bir resmi gibidir. Filmin sonunda her şeyini yitirmiş **Genco Erkal**'ın bankerin ofisinden söke söke aldığı sırtında bir kapıyla yürüyüşü dramın boyutunu gösteren niteliktedir.

Büyük Banka Soygunu

Türkiye'de ilk sermaye birikimi için devleti, dolayısıyla halkı soymak adeta bir gelenek halini aldı. İttihat Terakki'nin ünlü Maliye Nazırı **Cavit Bey**, bu soygunu kapitalizmin ve serbest ticaret mantığının gelişmesi ve yerleşmesi için gerekli gördüğünü, Meclisi Mebusan'da yapılan tartışmalar sırasında çekinmeden söylemiştir. Cumhuriyet döneminde de değişik boyutlarda bu yağma devam etmiştir. 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra soygun daha bir yasallaştırılmıştır. Önce bankerler, emekli, işçi, memur, esnaf on binlerle ifade edilen insanların ellerindeki, avuçlarındaki birikimlerini toplamışlar ve de daha sonra iflas ettiklerini yüzleri kızarmadan açıklamışlardır.

Özal-Çiller çizgisi bu yağmayı daha büyüttüştür. **Özal**, önce genel bütçe dışında kalan çeşitli fonlar yaratmış, bunları Sayıştay ve TBMM'nin denetiminden muaf tutmuş (buna kaçırıldı da diyebiliriz), böylece bunların nasıl ve ne amaçla harcandığı kamuoyundan saklanmıştır. Diğer yandan gene yasal yollardan başka yağmalar da gündeme gelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Gerek ANAP iktidarı, gerekse DYP'nin içinde bulunduğu iktidarlarda ekonomi **Özalist** görüşlere emanet edildiği için bunların önü alınmamıştır. Hayali ticaret, banka kredilerini ödeme, zorunlu tasarruf ve konut edindirme fonları vb. gibi hepimizin anılarında yer alan yöntemler soygunun sürmesini sağla-

mıştır. Böylece bir yandan ülkedeki gelir dağılımı daha çarpık bir hale gelmiş, diğer yandan yasal yolların yanı sıra yasal olmayan yağma, çalma-çırpma yöntemleri gelişmiştir. Çek-senet çeteleri, benzeri diğer mafya örgütleri böyle bir ortamda ortaya çıkmış ve gelişmelerine göz yumulmuştur. Bir zamanların ülkücüleri bu işlerin de başına geçmiş, devletin bazı kurumlarıyla iç içe işlerini çevirmeye başlamışlardır.

Yasal ve yasal olmayan yöntemlerle yürütülen bu soyguna ülkenin muteber işadamları da karışmış, mafya liderlerinin himayesinde, onlarla kol kola soygunlarını gerçekleştirmişlerdir.

Son dönemin en gözde soygun araçları ise özelleştirme ve bankalardır. Özelleştirme denilen, serbest ticaret yanlılarının göklere çıkardıkları yaklaşım, kamu mallarının yağmalanmasını sağlamıştır. Türk Ticaret Bankası, POAŞ ve diğerlerinin özelleştirilmesi süreci sırasında karşılaşılanlar bunun tipik bir örneğidir.

Banka soygunları ise iki yolla sağlanmıştır: Birinci yöntem iktidardaki yandaşlara dayanarak kredi alma yoluyla boşaltılmasıdır. **Evcil'in** İş Bankası ve diğer bankalardan aldığı trilyonluk kredi bunun tipik bir örneğidir. Diğer yöntem ise bir banka satın alarak onun içini boşaltmaktır. **Korkmaz Yiğit**, Ekspres Bank'ı böylesine kullanmış ve içini boşaltmıştır. Sonuçta ise banka, mevduat sigortası fonu dolayısıyla kamu yönetimine geçmiştir. Bu boşaltma işlemi birçok bankada yapılmış, 5 Nisan Kararları sırasında üç küçük banka böylece batmış, mevduat sahipleri ise elleri böğürlerinde kalakalmışlardır. Bu olaydan sonra bankalar-daki mevduatlar devlet garantisi altına alınmıştır. Bu ise soyguncuları daha da sevindirmiştir. Çünkü banka boşalınca mevduat sahipleri ile devlet karşı karşıya kalmış, soyguncular ise ellerini ovuşturmuşlardır.

Bu bağlamda, bir banka daha kamunun denetimine girmiştir. Bu, son yıllarda yıldızı parlayan Bursalı işadamı **Cavit Çağlar**'ın büyük hisselerine sahip olduğu İnterbank'tır. Bu bankayı Mükremin Ağabey'in (**Yılmaz Erdoğan**) oynadığı reklamlardan hatırlayacağız. Mükremin Ağabey bu reklamda sürekli bir

biçimde bahçıvan hormonlu Sergen'e takılmaktaydı. Meğer banka da Sergen gibi içi boş, hormonla şişirilmiş bir kuruluşmuş. **Çağlar** bu arada Etibank'taki hisselerini **Bilgin** Grubu'na (Sabah Grubu) satmış, sahibi olduğu NTV'yi de Doğu Holding'e pazarlamıştır. Diğer yandan Türk Petrol'ün 140 milyon dolarlık borcunu ödeyemeyeceğini, **Aydın Bolak**'a bu nedenle 2 trilyonluk haciz geldiğini gazetelerden öğreniyoruz. *Ekonomist* dergisinin bir araştırmasına göre İstanbul Menkul Kıymetler Borsası en fazla kaybettiren ikinci borsa durumunda bulunuyor. **Özalist** politikaların iskambil kâğıtlarından yaptığı kaleler böylece tek tek gerçek yüzlerini göstererek çöküyor.

Yüzyılın sonunda mali sektörün hortumlama tutkusu doruk noktasına ulaştı. Bir yandan döviz açıkları, diğer yandan geri dönmeyen krediler sektörü özel-kamu farkı gözetmeksizin beklenen büyük krizin içine düşürdü. Mevduata verilen devlet güvencesi nedeniyle yıkımın altında devlet kaldı. İçi boşaltılan bankalar birleştirildi, bazılarının faaliyetine son verildi. Bugün ülkenin mali kesimi hâlâ bu depremin yarattığı tahribatı kapatabilmiş değildir. Sektörün kırılma anı yabancı bankaların iştahını kabarttı. 2005'e gelindiğinde, Osmanlı son dönemini anımsattırcasına yabancı bankalar sektörün büyük bölümünü ele geçirmiş durumdadırlar. Kamu bankaları da aynı yıkımın içine düşmüş, **Kemal Derviş**'in önerdiği üst kurullar manzumesi içersinde dış bankaların Türkiye'deki işbirlikçilerinin yönetimine bırakılmıştır. Ziraat Bankası'nın yönetiminden sorumlu kişi bu bankayı bir Alman bankasına pazarlamasa da, sonradan başına geçtiği Dışbank'ı Alman bankasına satmayı başarmıştır.

Türkiye'nin banka soygunundan doğan zararının 70 milyar dolayında olduğu söylenmektedir. Medyada yer alan holdinglerin sahip oldukları bankaların nasıl içinin boşaltıldığını **Dinç Bilgin** çok veciz bir şekilde gazetelere anlatmıştır.

Banka soygunları nedeniyle önemli bir servet transferinin de gerçekleştiği meydandadır. Halkın elindeki varlıklar bu kez banka sahiplerinin eline geçmiştir. Bu transferde politikacıların

başrolü oynadığı Yüce Divan'daki davalar nedeniyle (hepsi olmasa da) ortaya çıkmıştır. **Özal**'ın açtığı neo-liberal yoldan "iş-bilir" sermaye her olanağı kullanarak servetine yenilerini katmış, hatta bu sermayesini dış ülke bankalarına transfer etmeyi de başarmıştır.

Kamusal Alanın Yağmalanması (Özelleştirme)

Özelleştirme fırtınası 1980'li yılların başında neo-liberal akımın yükselmesi ile gündeme geldi. Gerçi bu konuda yüz yılı aşkın süredir çeşitli yazılar yazılmış, uygulamalar yapılmıştır. Ne var ki, bu yaklaşımın yoğun bir biçimde emperyalizmin gündemine girişi çeyrek yüzyılı ancak bulmaktadır. Türk halkı özelleştirme ile ilgili ilk söylemi 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi Genel Başkanı **Turgut Özal**'ın propaganda konuşmalarında, Halkçı Parti Genel Başkanı **Necdet Calp**'la yaptığı televizyon tartışmasında Boğaz Köprüsü'nü satacağını söylemesi ile işitti. Ve de şaşırdı. **Özal**'ın yapmak istediği, köprü geçiş ücretlerini önceden pay senetleri ile satmaktı. Böylece **Turgut Özal** özelleştirmeyi Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gündemine soktu. Özelleştirme çabaları ANAP iktidarı ile başlamış ve daha sonraki DYP-SHP koalisyonları döneminde de hızını kesmemiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Özelleştirme çabalarına karşın bunu engellemeye yönelik mücadele de hızlanmıştır. Bu mücadelenin başını işçi sendikaları çekmiştir. Özellikle Harp-İş bünyesinde kurulan KİGEM adlı vakıf bu konuda başı çekmiştir. Özelleştirme işlemlerine yönelik açtığı iptal davalarının önemli bir bölümünü kazanmış, hatta **Mümtaz Soysal**'ın girişimleriyle Anayasa Mahkemesi'ne iptal davaları bile açılmış, kazanılmıştır. Neo-liberal görüşleri taşıyanların, özellikle medya tekellerinin, olayı, olmazsa olmaz biçiminde sergilemesi, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumlarının baskısı sonucu yaratılan hava, Türkiye eko-

nomisinin düze çıkışının ancak özelleştirme ile mümkün olacağı inancını da yaymıştır. Ne var ki özelleştirme denilen hareketin kamu mallarının sermaye grupları tarafından yağmalanması demek olduğu son yıllarda iyice ortaya çıkmıştır.

Özellikle ANASOL Hükümetinin gensoru ile düşürülmesine neden olan Türk Ticaret Bankası özelleştirilmesindeki kirlili ilişkiler kamuoyunu belki de birçok yazıdan, konuşmadan ve eleştiriden daha etkin bir biçimde ikna etti. Bu kriz Türk Ticaret Bankası'nın son yıllarda birden yıldızı parlayan **Korkmaz Yiğit** adlı işadamı tarafından 600 milyon dolara satın alınması ile ortaya çıktı. Aynı kişi bunun yanı sıra *Kanal 6* televizyonunu ve bir başka televizyon kanalı ile *Yeni Yüzyıl* gazetesini de satın aldı. Aşağı yukarı bir ay gibi kısa bir süre içerisinde yaklaşık 1 milyar dolarlık bir yatırım yapan **Yiğit** dikkatleri üzerine çekti. Sonuçta Türk Ticaret Bankası'nın ihalesinde **Alaattin Çakıcı** gibi mafya liderinin parmağı olduğu, bu konuda **Yiğit**'e destek verdiği bir kaset aracılığı ile açıklandı. Bunlar olurken **Eyüp Âşık** vb. gibi bazı üst düzey politikacıların da **Çakıcı** ile telefon konuşması yaptıkları belgelendi. Böylece özelleştirme denilen olayın ne denli bir yağma olduğu su yüzüne çıkmıştı. Bütün bunlardan sonra **Korkmaz Yiğit**'in *Kanal 6*'da yaptığı uzun konuşmada Başbakan ve ekonomi ile ilişkili Bakanların (**Yılmaz** ve **Taner**) ihale öncesi **Yiğit**'le görüştükleri, hatta ona kredi desteği aradıkları sergilendi. Bu skandal üzerine ihale iptal edildi. Bununla da kalmadı, muhalefetin verdiği bir gensoru ile hükümet düşürüldü. Böylece yeni bir hükümet krizi ile karşı karşıya kalındı. Ne var ki gerçeği görenler bunun bir hükümet krizi değil, 24 Ocak 1980'den bu yana egemen düzenin krizi olduğunu anlamışlardı.

Bu skandalın arkasından ortaya çıkmıştır ki düzenin çarklarını yönettiğini zanneden herkes kirlenmiştir. Bu kirlenmenin boyutunu merak edenler pazar günleri tekelleşmiş medyanın dağıttığı *Şamdan*, *Gala*, *Paşa* vb. gibi dergilere; televizyonda yayımlanan *Paparazzi*, *Medyatör* ya da *Televole* programlarına bakıp yozlaşma ve kirlenmeyi görebilirler.

Türk Ticaret Bankası olayının ortaya çıkardığı bir başka gerçektir de etik değerlerin her alanda çığnendiği, altüst edildiğidir. Piyasa mantığı içerisinde her şey mubah sayılmıştır. Piyasa mantığı içerisinde köşeyi dönme ahlakı egemenleşmiştir. Artık her alanda sermayenin pazarlık gücü tek belirleyen haline gelmiştir. Küçük bir zam talebi için işçi örgütleriyle görüşmeyen Bakanlar, Başbakanlar, ilişkileri karanlık işadamlarıyla aynı masanın başında iş tezgâhlayabilmektedirler. Petrol-İş, yakından ilgilendiği POAŞ ve Tüpraş ihalesinde de benzer şeyler olmuştur.

Özelleştirme girişimi Ecevit koalisyonu ve onu izleyen AKP Hükümeti döneminde daha bir hızlandı. IMF'nin stand-by anlaşmaları ile ekonominin dümenine tek başına egemen olması, hatta AB'nin ekonomik kriterleri bu hızlanmanın temel nedeni olarak sayılabilir. İslamcı yaklaşıma egemen olan bezirgânlık "babalar gibi satarım" düşüncesini egemen kılmıştır. Özelleştirmeye direnen odaklar içerisinde bir tek Petrol-İş, Petrol Ofisi'nin özelleşmesiyle birlikte öne çıkmıştır. Tüpraş özelleşmesinin fiyaskosu sendikaya haklılığını gösteren bir itici güç olmuştur. Yenilerde Türk Telekom'un özelleştirilmesi, Ereğli Demir Çelik grubunun (İsdemir'le birlikte) satışa arz edilmesi ulusal bir uyanışı da başlattı. Ne yazık ki bu uyanış "yabancılar almasın Türk sermayesi alsın" biçimine dönüştü. Oysa temel olan, kamusal servetin, ekonomik varlıkların özel sermayeye devredilmemesi, satılmamasıdır. Özelleştirme sermayenin kamu varlıklarının istilasıdır, devletin küçültülmesi değil, zayıflatılması, kapitalist işgalin hızlandırılmasıdır.

iv- Toplumsal ve Kültürel Saldırı

Toplumsal Metalaşma

Kapitalizm insan olmaya ilişkin değerler de dahil olmak üzere tüm değerleri siler, onların yerine metalaşmayı ikame eder.

Gelenekler, töreler, ahlaki değerler, hatta vicdan ve din bile bu metalaşma fırtınasından payını alır. Bu nedenle kilise, papalık mafya(sal) ilişkiler içine girmiştir. Türkiye’de ise dinin ve cami vb. gibi kurumların nasıl bir parasal ilişkiler ağı içinde olduğunu biliyoruz. Yeşil sermaye olayı bunların başında gelmektedir. Haç organizasyonları, Diyanet Vakfı’nın faaliyetleri, dediklerimize birer örnek teşkil edebilir. Kaldı ki Türkiye’de Diyanet İşleri’nin tüm yatırım ve harcamaları devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Bu durum diğer ülkelerden farklı bir konumu ifade eder.

Özal’la başlayan ekonomik tam serbesti döneminde, klasik kuramın “Homo Economics” yaklaşımı değişik söylemlerle halkın belleğine yerleştirilmiştir. “Köşeyi dönme”, “iş bitirme”, “benim memurum işini bilir” vb. söylemler adeta uygulanan neo-liberal iktisat politikasının özünü yansıtmaktaydı.

Son çeyrek yüzyıldır metalaşma olgusu toplumun hemen bütününe yansdı. Televizyon dizileri bu gidişi kamçıladi. Bir dönemin ünlü dizisi *Çocuklar Duymasın*’da evin oğlu “Havuç”un bayramlarda, hatta en küçük fırsatta sergilediği para düşkünlüğü bunun en güzel örneğidir. Çocuklarımız sınıf geçme vb. gibi başarılarını bile metalaştırmanın yolunu bulmaktadırlar. Bazen bir hizmetin bedelini ödedikten sonra bahşiş ya da başka adlarla ek bir para talep edilebilmektedir. ABD taksi şoförlerinin, ülkemizde garsonların aldıkları bahşiş gibi. **Fuzuli**’nin yıllar önce söylediği, “*Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar*” dizesi bugün toplumumuzun metalaşmada vardığı düzeyi anlatmaktadır.

Metalaşmanın en çarpıcı örneğini spor dallarında görmekteyiz. Sporcular profesyonel olmuşlar, vücut becerilerini metalaştırmışlardır. Çeşitli kulüplerde oynayan futbolcular sadece para için o kulübe hizmet etmektedirler. Taraftarların kulüp tutkusunu bile, kapitalizm, ranta çevirmesini bilmiştir. Halkımızın yürekten sevip alkışladığı “Filenin Sultanları” televizyonlarda reklam konusu olabilmektedirler. Milli takım sevgisini de, bayrağa bağlılığı da sponsor denilen sermaye firmaları kârlarını artırmak için kullanmaktadırlar. Toplumsal ve bireysel bir salgın olan me-

talaşma kapitalist düzene biat etmenin bir yoludur. Bu yolla sermaye, bireyleri, toplumsal bilinçten uzaklaştırır, “*Her koyun kendi bacağından asılır*” ya da “*Gemisini kurtaran kaptandır*” söylemlerinin yalnızlığına iter.

Küresel Kapitalizmin Kültürel İstilas

Her düzen kendi kültürünü de birlikte yaratır. Bu kolay olmaz. Örneğin müzikte **Mozart-Salieri** mücadelesi yükselen burjuvazinin kendi kültürünü yaratma çabasının geçtiği yolları yansıtan bir örnektir. Geçen yüzyıl içerisinde küreselleşen kapitalizm, düzenin gereğine uygun bir kültürü yaratmış ve kabul ettirmiştir. Çoğu kez bu olguyu “kültür emperyalizmi” deyimiy-le ifade ediyoruz.

Kültürel istila “dil”le başlar. Bunun için küresel kapitalizmin dili adeta resmi dil gibi algılanmaktadır. Önce eğitim dili İngilizce’ye dönüştürülmektedir. Daha sonra Hollywood kaynaklı film ve dizilerle kulaklar bu dile alıştırmakta, sık kullanılan sözcükler yığınlar ezberletilmektedir. Bugün süt yaşındaki çocuklara bile eskiden kullanılan “baş baş” yapma yerine “bye bye” öğretilmektedir. Yılların “hoşça kalın” deyimini yerini “kendine iyi bak” deyimine bırakmış durumda. Firma isimleri İngilizce-Türkçe kırmaları sözcüklerle ifade ediliyor. **Orhan Pamuk** gibi ünlü romancılarımız yapıtlarını İngilizce’ye kolay çevrilebilecek bir gramerle yazıyorlar. Sözün özü küresel kapitalizm önce dilimizi esir almış durumda.

Başta edebiyat yapıtları bu düzene ayak uydurmuş vaziyette. Toplumcu bir gözlemle yazan yazarlarımız büyük yayın tekelleri tarafından gerilere itildiler. Toplumsal sorunları ele alan yapıtlar yazılmaz oldu. **Orhan Kemal, Reşat Enis, Fakir Baykurt, Sadri Ertem** ve daha nicelerinin yapıtları piyasada bulunmuyor, kimse bunların okunmasını öğütlemiyor. Basın tekelleri **Nâzım**’ın yapıtlarına bile getirisi yüksek bir meta anlayışıyla yaklaşıyor.

Aydınlanma çağının temel düşünüy yerini post-modern yaklaşıma bıraktı. Üstelik bu yaklaşım fikir hayatımızın her yönüne egemen hale geldi. Müzik de aynı doğrultuya girdi. ABD ve küreselleşen kapitalizmin popüler müziğı olan rock tüm yayın organlarında kullanılıyor. Coca Cola'nın düzenlediğı rock festivaline karşıt bir konser düzenlendiğinde onun da adı "Barışa rock" oluyor. Bir yandan yoksullaşan yığınlar arabeskin acılı tınılarıyla avutulurken, sermaye de gece kulüplerinde kapitalist kültürü simgeleyen nağmelerle sıçrayıp, tepiniyor. Kimse bir zamanların Türk müziğı yapılan seçkin lokallerinin niye tek tek kapandığını sorgulamıyor. Radyo ve televizyonlarda, artık nostalji haline gelen Türk müziğı özlemi bilinçli bir tepkiyle unutturuluyor. Giyimden konuşma tarzına, adım atışlardan selam verişe kadar hızla küresel kapitalizmin tektip insanına dönüşüyoruz. Yaşam biçimimizden, dostluklarımızın dayandığı zemine kadar her şey kapitalist kültürün öğeleri doğrultusunda yörgülüyor. Küresel kapitalizm düşünce özgürlüğümüze bile saldırı halinde.

Tüketime bağımlılık

Daha önce de belirttiğimiz gibi, tüketim, 1929 ekonomik bunalımdan günümüze kapitalizmin kendini büyüterek üretibilmesinin temel koşullarından biri haline gelmiştir. Silahlanma ve savaşlar da tüketimin bir çeşididir, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüketim tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli biçimlerde özendirilmiştir. 1950'li yıllarda taksitli satışların bu anlamda yaygınlaştığı görölmüştür. 1960'tan sonra hızlı gelişen montaj sanayiinin ürünleri beyaz eşyalar ve hatta arabalar (Tofaş ve Renault) uygun taksitlerle satılıyorlardı. Bu nedenle gelir düzeyi düşük aileler bile bu ürünlere sahip olmak için yarışıyorlardı.

Bu yarış 1980'den sonra âdeta bir tutkuya dönüştü. Klasik, gelir=tüketim+tasarruf, bağıntısının sınırları aşıldı. Son on yıldır da bu bağıntıyı geleceğe yönelik bozan, yapay bir refah sanısını veren kredi kartı olanaklarının artması yığınlarla aileyi ödemeyecekleri borçlar altına soktu. 2000'li yıllarda tüketim bağımlılık tam anlamıyla bir esarete dönüştü. Kapitalizm bu yolla yurdumun insanlarını güçlü zincirlerle düzenine bağlamıştı. Nasıl ki mali serbesti yoluyla Türkiye'yi borçlandırarak sultanı altına almışsa, şimdi de aynı yolla bireyleri kendi egemenliğinde yaşamaya mecbur ediyordu. Bugün yurdum ve onun insanları **Attılâ İlhan**'ın dizeleri gibi kapitalizme "mecbur" kılınmışlardır.

v- Gerçek Hedef; Ezilen, Sömürülen Katmanlar, Bilhassa Emekçiler

Yoksulluk Diz Boyu

1980'den bu yana uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları Türk insanını yoksulluğa mahkûm etmiştir. Devletin resmi istatistik kuruluşu bile nüfusun % 20'sinin günde bir dolarla geçindiğini saptamıştır. İnsanlarımızın % 90'ına yakın bir bölümünün yoksulluk sınırının altında olduğunu hemen her gün bir vesile ile duymaktayız. Kapitalizmin eşitsiz gelişim ilkesi, bölgeler, ülkeler arasında farklılık yarattığı gibi bireyler arasında da gelir açısından büyük uçurumlar ortaya çıkarmıştır. Nitekim yenilerde açıklanan bir sayısal bilgi bu durumu şöyle ortaya koymaktadır: Dünya nüfusunun % 80'i toplam gelirin % 20'sini, % 20'si ise gelirin % 80'ini paylaşmakta. Bu durum ünlü bir fotoğrafı anımsatmaktadır. Fotoğrafın karesinde, pirinç haşlaması dolu bir kâseye doğru emekleyerek ulaşmaya çalışan cılız bir siyah bebek ve onu izleyen akbaba görülmektedir. Obezleşen (şişmanlayan) ABD'li nüfusla her yıl milyonlarcası açlıktan ölen Afrikalı çocuk-

ların, insanların dramını her gün gazetelerde okumakta, televizyonlarda seyretmekteyiz.

1983 seçimlerinde (12 Eylül darbesinden sonra ilk seçim) **Özal**, ANAP adına yaptığı tüm televizyon konuşmalarında, elindeki kalemi seyircilerin gözlerine sokarcasına izleyeceği neo-liberal politikaları anlatırken tüm çabalarının “orta direk” için olacağını söylemiştir. Bir anda herkes kendini “orta direk” sanmaya başlamış, **Kemal Sunal** bile kavramı *Orta Direk Şaban* filmiyle alaya almıştı. Bu kavram Amerikan kapitalizminin ünlü “orta sınıf” yaklaşımına denk düşmektedir: kapitalizmin oy potansiyelini teşkil eden “orta sınıflar” sanal bir refah dünyasında uyutulan, düşlerine, geleneklerine bağlı ailelerden oluşur. **Bush**’u ve nice başkanları seçen bu seçmenlerdir. **Özal**’ın rüyasını da bu nedenle “orta direk” süslemiştir. Ne yazık ki Türkiye’de “orta direk” diye nitelenen aileler de yoksuldu. Eğitim düzeyleri düşük, bir ölçüde dine ve geleneklere bağlı, moderniteyi arabesk yaşam olarak algılayan bu grup, neo-liberal politikaların sonucu, hızla yoksullaştı. Gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de işsizlik baş döndürücü bir hızla büyüdü, reel ücret olarak emek ucuzladı, sermayenin kazançları arttıkça arttı.

Küresel kapitalizmin saldırısı altında, yurdumun insanları ezildikçe ezilmektedir. Yaşamaktan hiçbir umarları kalmamışçasına yıldırılmaktadırlar. Tüm medya organları sermayenin eline geçmiş, yanlış ve sapmalı haberlerle yayımlar insanların beynini yıkamaktadır. Yoksulluk sadece parasal anlamda yaygınlaşmaktadır. Kamusal hizmetler de hızlı bir şekilde metalaştırıldığı için her alanda hizmet fukarası yığınlarla karşılaşyoruz.

Yurttaşın Sağlığına Yöneltilen Saldırı

Genç Cumhuriyet’in, olanaklarına oranlanırsa, etkin bir sağlık politikası vardı. Öncelik halk sağlığına verilmişti. Yoksulluğun, gayri sıhhi yaşama mahallerinin kaçınılmaz sonucu olarak sal-

gın hastalıklar kol geziyordu. Dr. **Refik Saydam**'ın, tüm çabalara rağmen silinemeyen, günümüze kadar etkisi süren sağlık politikası birçok hastalığa karşı savaş açtı, verem, trahom, sıtma başta olmak üzere yaygın olan birçok hastalık, bu savaşın ana hedefiydi. Önce yoksulluğun vazgeçilemez tamamlayıcısı olan verem ele alındı. Prof. **Tevfik Sağlam** başkanlığında “Veremle Savaş Derneği” oluşturuldu. Gerçekte bu Kızılay gibi bir kamu derneğiydi. Tüberküloz taramaları yapıyor, veremlilere ücretsiz tedavi olanakları sağlıyordu. Benim kuşağım bu derneğin tarama vb. gibi hizmetlerinden fazlasıyla yararlanmıştı. 1960'lı yılların ortalarına doğru verem ülke insanını tehdit eden bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Ne ki son yıllarda, yoksullukla paralel olarak yeniden yaygınlaşmıştır.

Anadolu'nun yüzyıllar süren sıtma hastalığı sorunu ikinci savaşım alanıydı; bu bağlamda, “Sıtma Savaş Örgütü” oluşturuldu. Hastalara ücretsiz kinin dağıtıldı. Bataklıklar kurutuldu. Sonuçta sıtmanın da büyük ölçüde kökü kazındı. Aynı şekilde frengi vb. gibi tenasül hastalıkları, trahom, şark çıbanı konusunda da yapılan mücadelelerde yadsınamayacak başarılarla imza atıldı. Sağlıktaki bu başarılar tedavi hizmetlerinde ağır da olsa kendini hissettiriyordu. Kamu memurlarına ilişkin işyeri, fabrika vb. gibi mahallere bağlı hekimlikler, hatta TCDD gibi yurda yaygın kurumların sağlık daireleri, dispanserleri, hastaneleri çalışanlarına ve ailelerine etkin hizmet vermekteydiler. Gene sağlık politikası bağlamında, özellikle aşı üretimi ve onun da ötesinde ileri tahlillerde kullanılacak “Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü” kuruldu. Emekli Sandığı ve SSK'nın oluşturulması, çalışan nüfusun ve ailelerin sağlık sorunlarının çözülmesine neden oldu. Bütün bunlar (yenilerde Bağkur'u katabiliriz) sağlık hizmetinin bedava sunulmasına katkıda bulunuyorlardı.

Planlı yıllarda sağlık politikası Sosyal Planlama Dairesi'nin katkılarıyla oluşturuldu. Sağlık Ocakları yaygınlaştırıldı. Bu ocaklarda gene doktor ve hemşireler, ebeler, başarı ile hizmet gördüler. Bu arada sağlıkta sosyalizasyon da 1960'lı yıllarda sık

sık tartıldı. Şu ya da bu biçimde yeterli olabilen bir sağlık sisteminin 1980'den sonra geriye gidiş başladı. **Özal**'ın neo-liberal ekonomi yanlısı politikası sonucunda sağlık kesiminde hızlı bir metalaşma başladı. Özel hastaneler yaygınlaştı. Hükümetlerin desteği ile kamu sosyal güvenlik kurumlarındaki hastalar da bu hastanelere, laboratuarlara, görüntülü teşhis kurumlarına yönettildi. IMF'nin ısrarları ile hazırlanan yeni sağlık programında ise gittikçe yoksullaşan halkımız sağlık yönünden de bir acımasız saldırı karşındadır. Artık parası olan yaşayabilecektir.

Eğitimin Kesilen Can Damarları

Ne dersek diyelim, Türkiye, eğitime **Abdülhamit II**'den bu yana özel bir önem vermiştir. İlkokulların, Şeriye Vekâleti'nin yönetimine bırakılmasına karşın rüştiye (ortaokul) ve idadi (lise) eğitimleri birçok yönden çağdaş kurallara göre yapılmaktaydı. Eğitim sisteminde Fransa örnek alınmıştı. İttihat ve Terakki döneminde bu reformlar daha da gelişti, özellikle Şeriye'ye bağlı iptidailerde (ilkokullar) önemli reformlar yapıldı. Bu reformlarda **Halide Edip (Adıvar) Hanım**'ın da önemli payı vardır. O dönemin cefakâr öğretmenlerinin karşılaştığı zor koşullara **Reşat Nuri**'nin başta *Çalılıkusu* olmak üzere birçok romanında yer verilir. **Gazi**'nin kurtuluştan sonra öğretmenlere yaptığı konuşma, bir anlamda, Cumhuriyet'in maarif siyasasını ortaya koyan yapıdadır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerine (ilk 20 yıl) damgasını vuran üç Milli Eğitim Bakanını burada anmak isterim. Bu bakanlar **Mustafa Necati**, **Saffet Arıkan** ve **Hasan Âli Yücel**'dir. O dönemdeki eğitim niteliği yüksekti. Mantık, felsefe, astronomi vb. gibi dallarda dersler okutulmaktaydı. **Descartes**'in *Metod Üzerine* adlı kitabı, **Aristo**, **Platon** ve daha niceleri yardımcı kitap olarak programlara alınmaktaydı. Ortaokulu bitirebilmek için "eleme"yi, liseyi bitirebilmek için de "olgunluk" sınavını vermek gerekmekteydi. Bu sınavların soruları (test yöntemi kulla-

nılmazdı) Bakanlıkta hazırlanır, tüm Türkiye’de aynı gün, aynı saatte uygulanırdı. Olgunluk sınavını veremeyen üniversiteye giremezdi. Köye yönelik eğitim programları geliştirilmiş ve **Saffet Arıkan** döneminde “Köy Enstitüleri”nin kurulması için ilk adım atılmıştır. Bu enstitüler, sağ güçlerin, köylerde egemen olan ağaların, mütegalibenin sürekli saldırısı içersinde âdeta yaşama savaşı vermişler, demokrasi döneminde bizzat **İsmet İnönü** iktidarında yozlaştırılmış, sonra da kapatılmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra genç nüfusun hızla artışından sonra eğitim yükü daha da büyümüş, Milli Eğitim bütçeleri yükselmekle beraber gereksinimi karşılayamaz hale gelmiştir. 1960-80 yılları arasında kalkınma planları eğitim politikalarını belirlemişler, okullaşma ve okur-yazarlık sorunu üzerine ısrarla eğilmişlerdir. Okur-yazar oranı 1980 yılına gelindiğinde % 100’e çok yaklaşmıştı. Ne var ki ortalığı kaplayan ticari ve finansal serbesti rüzgârı eğitimi de sardı ve öğrenim, insanlığın en doğal hakkı, metalaştı. Devletin resmi okulları kayıt vb. benzeri ödemelerle özel okul haline dönüştü. Göstermelik bedava kitap verme bile eğitimin maliyetini aşağıya çekemedi. Yüksek meblağlara ulaşan okul harcamalarına karşın öğrenimin kalitesi düştükçe düştü. Öğretmen açığı büyüdü. Pedagoji eğitimi görmeyenler öğretmen olmaya başladı. Böylece tam bir darboğazın içine düşüldü. Aşırı iç ve dış borçlanma, bütçe olanaklarının büyük ölçüde faiz ve borç ödemelerine tahsis edilmesi gereği ortaya çıkınca eğitim harcamaları iyice küçüldü. Devlet okul yapamaz, okullarına bakamaz hale geldi. Eğitim böylece sermayenin kuşatması içinde kaldı. Okulda öğretilmeyen konuları ders-haneler öğretmeye başladı. Yeni bir sektör doğdu: Dershaneler. İlkokuldan, üniversitelere kadar okullara girebilmek için dershanelerin ve özel ders veren öğretmenlerin eğitiminden geçmek gerekiyordu. Dershane ücretleri inanılmaz boyutlarda yüksekti. Türkiye’deki bölgesel ve bireysel gelir dağılımı aynen eğitime de yansdı, fırsat eşitliği kavramı unutuldu. Her yıl, açıklanan sınav sonuçları bu acımasız dağılımı gözler önüne serdi.

Üniversite eğitimi sermaye vakıflarının adeta eline bırakıldı. Bu işin öncülüğünü YÖK'ün kurucu başkanı **Doğramacı** üstlendi. Bilkent Üniversitesi'ni, Sabancı, Koç, Galatasaray, Yeditepe ve daha nice vakıf üniversitesi izledi. Böylece küresel kapitalizmin isteklerini karşılayacak bir eğitim düzeni ortaya çıktı.

Bugün ezbere dayanan bir melekenin elde edilmesini gerektiren test usulü sınavlar genç beyinleri, sorgulamadan kabul doğrultusunda yetiştirmektedir. Sermaye, ucuz ama otistik bir emek ordusunun yetişmesini hedef alır. İşsizlikle büyütülen yedek işçi ordusu emeğin ucuzluğunun teminatıdır. Türkiye'de eğitim bir yandan metalaşırken bir yandan da otistikleştirilmiştir. Doğrularla yanlışları, usavurma yöntemi değil küresel kapitalist düzenin çıkarları belirler.

İnsanları doğuştan ölüme kadar kendi doğrultusunda eğitir. Neyi okumaları, neleri yemelerinden nasıl giyineceklerine kadar yol gösterdiği gibi, televizyon dizilerindeki gibi yaprak ve çiçek çelenklerini evlerinin kapısına asmalarını da o söyler. Bizler ise uğurböceğimiz nalları bile yitirmekle kalırız.

SONUN BAŞLANGICI: KÜRESEL KAPİTALİZMİN ÖLÜMCÜL SARMALI

A. Yazdıklarımız yüzyılın öyküsüydü; ama bize anlatılanlardan farklıydı. Başı ile sonu arasında hemen hiçbir ayrım yoktu. Evet nüfusumuz yetmiş milyonu geçmişti ama bunların % 90'ı yoksuldu; şehirlerimiz büyümüştü ama çevreleri gecekonduyla doluydu, gide gide Kalküta'yı andırır hale gelmişlerdi. Bir sanayimiz vardı ama yabancıların elindeydi. Bankalar kapitalizmin ünlü finans kurumlarının eline geçmekteydi. Madenlerimiz haraç mezat satıştaydı. Halkımızın yaşam biçimi görünüşte değişmişti fakat kendilerine yakışmayan bir ikilemi sergiliyorlardı; küçük bir azınlık televizyon magazin programlarında gösterilen çılgın bir yaşam sürerken, ezici çoğunluk geçimini bile sağlamaz hale gelmişti. Ne ilginçtir ki yüzyıllık serüvenin sonunu, sermayenin öz kurumlarından birinin, Ankara Ticaret Odası'nın raporları, başkanı, bize anlatmaktadır. Yüzyılın başında uluslararası kapitalizm yörüngesinde yarı sömürgeleşmiş bir imparatorluk vardı; yüzyılın sonunda da küresel kapitalizmin sultanı altında "manda"laşan Türkiye Cumhuriyeti bulunuyor. Bunun temel nedeni ise tek bir virüs "pazar ekonomisi" diye masum bir sözcükle ifade edilen liberal ekonomi politikaları.

Anlattık, Türkiye 25 yıldır küresel kapitalizmle kenetlenme çabası içinde. Bu, cehenneme, yani emperyalizme kenetlenme ile eş anlamlıdır. Bu cehennem kalesinin koruyucu burçları,

IMF, Dünya Bankası, MAİ, GATT, GATS, Dünya Ticaret Örgütü, G7'ler, AB, ABD ve onlara bağımlı askeri güç NATO'dur.

Artık Türkiye ekonomisine dünya sermayesini yansıtan kurumlar ve devletler egemendir. Türkiye bu cehennem imparatorluğunun (açıkça söylenmese de) esiridir. Yurdumun her kurumu imparatorluğun işgali altındadır. Türkiye'nin bölgelerinde, illerinde, İstanbul'da imparatorluk askerleri ve donanması yoktur. Buna karşın ürünleri mutfağımızdan yatağıımıza kadar girmiştir. Bütçemize, ekonomik kararlarımıza, gümrük tarifelerimize ve nice ekonomik alanlarımıza artık egemen değiliz. Maliyemiz, Merkez Bankamız, Menkul Kıymetler Borsamız, bankalarımız, pazarlarımız ve nice kurumlarımız istila edilmiş durumdadır. Günümüzün **Damat Ferit**'leri, **Ali Kemal** vb. gibi işbirlikçileri ise yerli sermaye ve onun kurumları, vakıflarıdır. Bunların ana hedefleri ise Türkiye'nin tek diri kalmış gücü işçi sınıfımızdır. Onu sindirmek için küresel kapitalizmin uzantıları her şeyi yapmaktadır. Bir yandan ülkenin tek güvencesi olan KİT'ler yok pahasına satılmakta, işsizlik artırılmakta, sendikalar sindirilmektedir. Emekçilerimiz, insanlarımız tüm sosyal güvencelerini yitirirken neredeyse ölümü beklemeye mahkûm ediliyorlar.

B. Ülkemiz İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist cepheye yer alınca iç ve dış politikası da bu cepheye bağımlı hale gelmiştir. Sola, sosyalizme geçit verilmediği gibi düşünce özgürlüğü de ideolojik bir baskı altında tutulmuştur. Birçok yasa bu doğrultuda tartışılmış ve çıkarılmıştır. Dış politikada ise kapitalist bloka bağımlılık o boyuta ulaşmıştır ki bağımsızlık mücadelesi veren halklara karşı cephe alınmıştır. Cezayir, Mısır, Kongo vb. ülkelerdeki tabandan gelen ve bağımsızlığı hedefleyen mücadelelere hor bakılmıştır. Ne yazık ki dış politikadaki bu tutumu **İnönü**'nün liderliğindeki CHP bile kabul etmede beis görmemiştir.

1980'den, "cehennem imparatorluğu" ile her bakımdan eklemelendikten sonra dış ve iç politikada bağımlılık boyun eğme boyutuna ulaşırçasına artmıştır. ABD ve AB dış siyasamızı belirlemektedir. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde yer almaya

âdeta can atıyoruz. AB ise yüzyılın hesabını sorma telaşı içinde Sevr'in diriltilmesini sık sık gündeme getiriyor. Oysa bu yüzyılın Sevr'i şu anda uygulanıyor. Şöyle bir düşünün: AB ve ABD isteklerine ne zaman, hangi iktidar hayır diyebildi? Küresel kapitalizmin ipine sarıldıkça bundan sonra da hayır diyebilecek miyiz? Türkiye küresel kapitalizm için bölgede güçlü bir taşıdır. Onu bu "cehennem imparatorluğu" gerekli gördüğü her eyleminde kullanacak ve üzerinde istediği her tasarrufu yapacaktır.

C. "Cehennem imparatorluğu" yarattığı bu yeni düzeni gerici akımları destekleyerek sürdürmek istiyor. Yeni papanın Almanya'da milyonu aşkın insanı takdis ettiği ayini bir düşünün. Bu ayin bir gençlik toplantısında düzenleniyor. İnsanlar yarınlarından umutlarını kestikleri zaman dini inançlara dönerler. Küresel cehennem insanları umarsız hale getiriyor. Katolik, Protestan, Musevi, Müslüman yığınları din kurumlarıyla yeni bir saldırı başlatılmış durumda. Bu, tüm dünya halkları açısından "El Kaide" teröründen daha derinden yaralayan bir saldırı.

Türkiye'de, küresel cehennemin hangi dinsel kurumları, vakıfları, tarikatları kullandığını bilmiyoruz. Ama birçok dini kurumun bu "cehennem imparatorluğu"nun emrinde olduğunu seziyoruz.

"Gelin milletçe uyanalım" haykırışı şimdilerde afakı tutuyor. Ama nasıl bir uyanış olmalı bu? Birinci TBMM'nin halkçılık bildirgesinde altını çizdiği doğrultu, yani "emperyalizme ve onu yaratan kapitalizme karşı olmak" ilkesi tek yoldur. Yüzyıldır süren, bizi yiyip bitiren hastalığın virüsü bellidir: Kapitalizm ve çeşitli türevleri. O halde sosyalizm diyoruz. Evet sosyalizm ve kapitalist olmayan bir ekonomi politikası (ama sulandırılmamış) bu hastalığımızın ilacı. O halde bu ilacı iyi bilen emekçilerle, düşüncülerle, siyasetçilerle ve tüm yurtseverlerle el ele vererek örgütlenelim. Cehennemden çıkışın ilk adımı örgütlenmedir. Böylece geleceğin yaşanması toplumunu birlikte yaratalım...

KAYNAKÇA

- Akyığıtzade, Musa; *İktisat Yahut İlmi Servet*, Azadegi-i Ticaret ve Usul-u Himaye; İstanbul, 1314.
- Avcıoğlu, Doğan; *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya; *İnkılap ve Kadro*, Ankara, 1932.
- Blaisdell, D.C.; *European Financial Control in the Ottoman Empire*, New York, 1929.
- Bulutay, T.-Tezel, Y.-Yıldırım, N.; *Türkiye Milli Geliri*, A.Ü. Yayınları, 1974.
- Bulutay, T.-Timur, S.-Ersel, H.; *Türkiye'de Gelir Dağılımı*, A.Ü. Yayınları, 1971.
- Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi: *Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı*, 1973.
- Bulutoğlu, Kenan; *Türkiye'de Yabancı Sermaye*, İstanbul, 1970.
- Çavdar, T.; *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1969.
- Çavdar, T.; *Türkiye'de Liberalizm*, İmge Yayınevi, 1992.
- Çavdar, T.; *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Yayınevi, 2003.
- Çavdar, T.; *Bilanço: Yüzyılın Sonunda Dünya ve Türkiye*, Gelenek Yayınevi, 2001.
- Boratav, K.; *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 1974.
- Boratav, K.; *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Yayınevi, 2004.
- Boratav, K.; *Gelir Dağılımı*, İstanbul, 1969.
- Boratav, K.; *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, İmge Yayınevi, 2002.
- E. Ahmet Tonak (derleyen); *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, İmge Yayınevi, 2003.
- W. Greider; *Tek Dünya*, İmge Yayınevi, 2002.
- İnan, A.; *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı*, 1933, TTK Yayınevi, 1972.
- Kazgan, H.; *Galata Bankerleri*, İstanbul, 1991.
- Keyder, Ç.; *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara, 1982.
- Kurmuş, O.; *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, 1974.
- Kuruç, B.; *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara, 1987.
- Kuruç, B.; *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-85)*, 2 cilt, AÜSBF Yayınları, 1993.
- Mardin, Ş.; *Türkiye İktisadi Düşüncenin Gelişimi*, Ankara, 1962.
- Müderrişoğlu, A.; *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1973.
- Ökçün, G.; *Türkiye İktisat Kongresi 1923*, Ankara, 1968.
- Pamuk, Şevket; *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara, 1984.
- Tekeli, İ.-İlkin, S.; *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Ankara, 1981.
- Tekeli, İ.-İlkin, S.; *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ Yayınları, 1977.
- Tezel, Y.; *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, Ankara, 1982.
- Timur, T.; *Türk Devrimi ve Sonrası*, A.Ü. Yayınları, 1971.
- Toprak, Z.; *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara, 1982.
- D.P.T.; *Kalkınma Planları (1-4)*, Ankara.

Tevfik Çavdar, 1931 yılında İzmir'de doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda uzun yıllar görev yaptı. Bu arada ABD ve İngiltere'de mesleki araştırmalarda bulundu. Ortadoğu Amme İdaresi Sevk ve İdare Yüksek Okulu'nda, aynı kurumun Kamu Yönetimi uzmanlık programında, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Bölümü yüksek lisans programında, ODTÜ Şehircilik Bölümü'nde değişik zamanlarda öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1970'ten bu yana Türkiye'nin yakın dönem siyasi ve iktisadi tarihi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Değişik gazete ve dergilerde yayımlanan makale ve incelemelerinin yanı sıra çok sayıda kitabı bulunmaktadır.

Çavdar'ın eserleri:

- *Türkiye 1968* (1969)
- *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu* (And Yayınları, 1969; Haziran Yayınları, 2000)
- *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"* (1971)
- *İktisat Kılavuzu* (1973)
- *Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri* (1974)
- *Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geçmiş* (1981)
- *Yüzyıllık Pahallılık* (1983)
- *Talât Paşa* (Dost Kitabevi, 1983, 1984; Kültür Bakanlığı, 1995; İmge Kitabevi Yayınları, 2001)
- *"Müntehib-i Sani'den Seçmene"* (1989)
- *İttihat ve Terakki* (1991)
- *Türkiye'de Liberalizm* (İmge Kitabevi Yayınları, 1992)
- *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)* (İmge Kitabevi Yayınları, 1995, 1999, 2004)
- *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)* (İmge Kitabevi Yayınları, 1996, 2000, 2004)
- *Bilanço: Yüzyılın Sonunda Dünya ve Türkiye* (Gelenek Yayınları, 2001)
- *Örgüt ve Mücadele ile Tanışırken* (Gelenek Yayınları, 2001)
- *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1950)* (İmge Kitabevi Yayınları, 2003)
- *Nerede O Eski Bâbîâli?* (İmge Kitabevi Yayınları, yayıma hazırlanıyor)
- *Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye, Bir Millet Uyanıyor* Dizisi: 14 (Bilgi Yayınevi, 2006)

Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve savunmak kararlılığında olan herkes için, ATTİLÂ İLHAN'ın yönetiminde hazırlanan "Bir Millet Uyanıyor" dizisinin on dördüncü kitabı "KÜRESEL KAPİTALİZMİN GİRDABINDA TÜRKİYE", TEVFIK ÇAVDAR tarafından kaleme alındı.

*"Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en ciddi bunalımını yaşıyor. Günümüzün vaziyet ve 'manzara-i umumiye'si, **Mustafa Kemal**'in, 19 Mayıs 1919'daki tanımına pek uygun.*

Ülkenin bugünkü durumuna neden olan virüs temelde, uyguladığımız iktisadi politikalarımızın içine bir kama gibi saplanan, 'serbest piyasa' ya da 'pazar ekonomisi' masalıdır.

'Gelin milletçe uyanalım' haykırışı şimdilerde afaki tutuyor. Ama nasıl bir uyanış olmalı bu?

Birinci TBMM'nin 'Halkçılık Bildirgesi'nde altını çizdiği doğrultu, yani 'emperyalizme ve onu yaratan kapitalizme karşı olmak' ilkesi tek yoldur. ...Küresel kapitalizme karşı savaşımın ilk adımı, serbest dış ticaret söyleminin, ulusların, halkların eşitsizliğini yaratan ve pekiştiren bir olgu olduğunu anlamaktan ve anlatmaktan geçer."

O halde hangi kesimden olursak olalım, 'teslim olmamak' için, biraraya gelmek, ortak bir direnişe yönelmek, millet olarak uyanmak zorundayız.

BU DİZİ, BİZİ UYKUMUZDAN UYANDIRMAK AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.

parola: vatan

işareti: namus

ISBN 975-22-0191-1
2006.06.Y.0105.3104

KDV Dahil 10 YTL